

Fanni Toimela

POLIITTISET RISTIRIITAULOTTUUUDET PUOLUSTUSPOLIITTISTEN KANTOJEN SELITTÄJINÄ

Sisällönanalyysi eduskuntapuolueiden asenteista HX-
hävittäjähankintaa kohtaan

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2024

TIIVISTELMÄ

Fanni Toimela: Poliittiset ristiriitaulottuvuudet puolustuspoliittisten kantojen selittäjinä: Sisällönanalyysi eduskuntapuolueiden asenteista HX-hävittäjäohjelmaa kohtaan

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma, valtio-opin opintosuunta

Helmikuu 2024

Tutkielmassa tarkastellaan, miten suomalaisten eduskuntapuolueiden sijoittuminen vasemmisto–oikeisto-jakolinjalle vaikuttaa niiden asennoitumiseen HX-hävittäjäohjelmaan. Vasemmiston ja oikeiston välinen jakolinja on ollut suomalaisella puoluekentällä historiallisesti tärkeä, mutta ulko- ja turvallisuuspolitiikassa Suomessa on valinnut perinteisesti laaja konsensus. Tutkielmassa selvitetään, kuinka vahvaa suuren mittakaavan puolustushanketta koskeva yksimielisyys on tämän päivän Suomessa. Lisäksi työssä analysoidaan, millä perusteilla hanketta tuetaan tai kritisoidaan.

HX-hävittäjäohjelma on puolustusministeriön käynnistämä hanke, jossa Suomen puolustusvoimien nykyiset Hornet-hävittäjät korvataan uusilla monitoimihävittäjillä. Hankkeelle myönnettiin vuoden 2020 talousarviossa 10 miljardin euron rahoitus, mikä tekee siitä historiallisesti merkittävän julkisen hankinnan. Hävittäjäohjelmat ovat olleet kautta aikain poliittisia, sillä niitä leimaavat vahvasti valtioiden väliset suhteet ja taloudelliset kysymykset. HX-hankkeesta onkin käyty vilkasta keskustelua eduskunnassa, sillä se on merkittävässä osassa Suomen puolustusbudjettia ja talousarviota.

Aineistona tutkielmassa ovat hävittäjäohjelmaa koskevat eduskunnan täysistuntokeskustelut sekä kirjalliset kysymykset ja talousarvioaloitteet vuosilta 2015–2022. Tutkielma on toteutettu laadullisen aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin.

Kansainvälisessä ja suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa on havaittu, että keskusta–oikeistolaiset puolueet suhtautuvat vasemmistopuolueita myönteisemmin sotilaallisiin tehtäviin. Myös radikaalioikeisto suhtautuu tutkimuksen mukaan operaatioihin keskusta–oikeistoa kielteisemmin. Tutkielman aineistoa analysoidessa havaitaan, että aiemmat havainnot pitävät paikkansa myös HX-hävittäjäohjelman kohdalla. Kriittisiä perusteluja esittivät pääasiassa vasemmistopuolueiden, erityisesti vasemmistoliiton kansanedustajat. Joitakin kriittisiä puheenvuoroja pitivät myös poliittista vasemmistoa edustavien sosialidemokraattien ja vihreiden sekä radikaalia oikeistoa edustavien perussuomalaisten ja Valtu kuuluu kansalle -puolueen kansanedustajat.

Tutkielma tukee oletusta vahvasta ulko- ja turvallisuuspoliittisesta konsensuksesta eduskuntapuolueiden välillä. Myönteisiä perusteluja esitettiin tarkasteluajavälillä yli puolet kriittisiä perusteluja enemmän, ja valtaosa puolueista suhtautui hankkeeseen pääosin myönteisesti. Myönteiset puheenvuorot olivat yleisimpiä keskusta–oikeistolaisissa puolueissa, erityisesti keskustan, kokoomuksen ja perussuomalaisten riveissä. Myönteisiä puheenvuoroja perusteltiin esimerkiksi turvallisuudella, uusien suorituskykyjen tarpeellisuudella ja asiantuntijaluottamuksella. Kriitikissä korostuivat muun muassa kustannuskysymykset ja velkaantuminen sekä kysymykset strategisesta riippuvuudesta. Jatkotutkimuksessa voitaisiin syventyä esimerkiksi hankkeen toimeenpanovaiheeseen ja sen kustannusten kehitykseen.

Avainsanat: hävittäjät, puolustushankkeet, puolustushankinnat, ristiriitaulottuvuudet, vasemmisto–oikeisto-jakolinja, puolustuspolitiikka, turvallisuuspolitiikka

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Puolustushankintojen poliittisuus ja Suomen hävittäjähankinnat.....	5
2.1 Puolustushankinnat	5
2.2 Parlamenttien rooli ja asiantuntijavalta puolustuspoliittisessa päätöksenteossa.....	6
2.3 Suomen ilmavoimien hävittäjähankinnat.....	8
2.4 HX-hävittäjähanke	11
2.5 Julkiset hankinnat	12
2.6 Kritiikkiä hanketta kohtaan.....	14
3. Ideologiat ja puolustuspolitiikka	18
3.1 Puolueperheet ja poliittiset ulottuvuudet	18
3.2 Puolueiden ideologinen asennoituminen Suomessa	20
3.3 Vasemmiston ja oikeiston välinen jako.....	22
3.4 Puolueiden ulko- ja turvallisuuspoliittiset näkemykset	25
4. Menetelmä ja aineisto	29
5. Analyysi	35
5.1 Sisäpoliittinen ilmapiiri Suomessa vuosina 2015–2022.....	35
5.2 Vuosi 2015 – Hävittäjähankkeen kirjaaminen hallitusohjelmaan	35
5.3 Vuosi 2016 – Tietopyyntö puolustushallinnoille ja hävittäjäteollisuudelle	38
5.4 Vuosi 2017 – Puolustusselonteko ja aseistusta koskeva tietopyyntö.....	40
5.5 Vuosi 2018 – Tarjouspyyntö viidelle valmistajalle.....	45
5.6 Vuosi 2019 – Ensimmäiset tarjoukset ja uusi hallitus	49
5.7 Vuosi 2020 – Pandemia kurittaa maailmantaloutta	54
5.8 Vuosi 2021 – Lopullinen tarjouspyyntö ja F-35-hävittäjän valinta	60
5.9 Vuosi 2022 – Venäjä hyökkää Ukrainaan ja Suomi hakee Naton jäsenyyttä.....	65
6. Johtopäätökset.....	69
Lähdeluettelo	72
Primäärilähteet	72
Kirjallisuus	73

1. Johdanto

Suuret puolustushankinnat ovat kautta aikain olleet merkittäviä hankkeita niin puolustuskyvyn kannalta kuin taloudellisesti. Suomen puolustusministeriö käynnisti vuonna 2015 kaksi strategista hanketta, HX-hävittäjähankeeseen ja Laivue 2020 -hankeeseen, joiden tarkoituksena on päivittää Suomen puolustusvoimien suorituskykyä. HX-hankkeessa Suomen nykyiset Hornet-hävittäjät korvataan uusilla monitoimihävittäjillä. Vuoden 2020 talousarvioissa eduskunta myönsi HX-hankkeelle 10 miljardin euron rahoituksen. Hanke on merkittävä kuluerä, ja siihen onkin viitattu Suomen historian suurimpana yksittäisenä hankintana (esim. Lappi 2015; Huhtanen 2018; Ptk 167/2020). Hankintaa on siis perusteltua käsitellä tutkimuksen keinoin sen merkittävyyden vuoksi.

Suomen puolustusvoimilla on ollut käytössään hävittäjiä Suomen itsenäistymisestä lähtien. Edellisen kerran Suomessa päätettiin hävittäjien hankinnasta 1990-luvun lopussa. Tällöin voittajaksi hävittäjäkilpailussa selviytyi yhdysvaltalainen Hornet. Hornetit saapuivat Suomeen vuoden 2000 puoleen väliin mennessä. Nyt Hornetien elinkaaren tullessa päätökseen on suorituskykyjen päivittäminen tullut jälleen ajankohtaiseksi. Se, mistä ja milloin uudet hävittäjät hankitaan ja kuinka monta niitä tulisi olla, eivät kuitenkaan ole täysin yksinkertaisia kysymyksiä. Hävittäjähankeet ovat aina olleet poliittisia erityisesti hankintamaan suhteen. Valtioiden väliset suhteet ovat tärkeässä osassa puolustushankintoja, ja jossain tapauksissa ne saattavat jopa estää puolueettoman kilpailun (Reykers & Fonck 2019, 69). Asia nousi säännöllisesti esiin myös eduskunnassa vuosina 2015–2022. Toisaalta hävittäjien hankinnassa merkittäväksi puheenaiheeksi nousivat kustannukset. Hankinta vaikutti merkittävästi Suomen puolustusbudjettiin ja valtion koko talousarvioon. Siksi siitä käytiin toisinaan kiivastakin keskustelua.

HX-hanketta on tutkittu jonkin verran muiden tieteenalojen näkökulmasta, mutta puoluepoliittisiin kantoihin ja hankkeeseen liittyvään päätöksentekoon keskittyvää tutkimusta ei juuri ole tehty. Puolueiden suhtautumista puolustushankkeisiin sekä puolustus- ja turvallisuuspolitiikkaan sen sijaan on tutkittu vuosien ajan sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa, mikä antaa hyvän teoreettisen pohjan aiheen tarkastelulle. Tutkielmassa käsitellään eduskuntapuolueiden kantoja puolustusministeriön HX-hävittäjähankeeseen ja tutkimuskirjallisuuden valossa laajemmin puolustushankintojen poliittisuutta sekä puoluepoliittisia kantoja ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan Suomessa sekä ulkomaisessa kontekstissa. Tutkielmassa halutaan laadullisen aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin vastata seuraaviin kysymyksiin:

- ”Miten sijoittuminen oikeisto–vasemmisto-jakolinjalle vaikuttaa eduskuntapuolueiden suhtautumiseen HX-hävittäjähankeeseen?”

- ”Millä perusteilla hanketta kritisoidaan tai tuetaan?”

Suomalaisessa viitekehysessä odotettavaa on, että konsensus on eduskuntapuolueiden välillä myös HX-hankkeessa suhteellisen vahvaa. Tutkielman tavoitteena onkin luoda kokonaiskuva siitä, millaisena perinteisesti vahva, puoluerajat ylittävä yksimielisyys näyttäytyy tämän päivän Suomessa, kun tarkastelussa on historiallisesti merkittävän kokoluokan puolustushanke. Odotettavissa on, että ainakin vasemmistopuolueiden kannoissa esiintyy kritiikkiä hanketta kohtaan. Tämä voidaan asettaa hypoteesiksi myös sekä kansainvälisessä että suomalaisessa tutkimuksessa esiintyvien havaintojen perusteella. Hankinnan budjetin perusteella voidaan myös olettaa, että esiin nousevat kriittiset perustelut liittyvät hankkeen kustannuksiin, ja että kritiikin määrä on tarkasteluajavälillä lisääntynyt hankkeen loppusuoralla, ja että koronapandemian aiheuttamaa taloudellista kriisiä käytetään vähintäänkin perusteluna hanketta kohtaan osoitetulle kritiikille.

Valtion turvallisuuden ja suvereniteetin turvaamisen ja toisaalta taloudellisten resurssien välillä on jatkuva ristiriita (Uttley 2018; teoksessa Reykers & Fonck 2019, 68). Tämä kiteyttää hyvin HX-hankkeestakin käydyin arvokeskustelun eduskunnan täysistunnoissa. Kansanedustajien puheenvuoroissa huomataan nopeasti, että vastakkain ovat monessa tilanteessa juuri turvallisuuteen ja toisaalta valtion varojen riittävyyteen liittyvät perustelut. Toisaalta keskustelua on herättänyt paljon myös puolustuspoliittisessa päätöksenteossa esiintyvä asiantuntijavalta, jossa hallitus on riippuvainen puolustushallinnon asiantuntijoista (Reykers & Fonck 2019, 69; Raunio & Wagner 2017, 3). Käsitteen esitelleet Reykers ja Fonck (2019, 66; 80) ovat todenneet, että päätöksentekoon suurista puolustushankinnoista liittyy usein ongelmia, sillä puolustushallinnolla on valtaa ohjailta päätöksentekoa oman asiantuntemuksensa varjolla. Hallituksella ei aiheen teknisen luonteen vuoksi useimmiten ole tarvittavaa asiantuntemusta, jonka turvin se voisi tehdä hyvin perustellun päätöksen.

Tutkielman teoreettinen viitekehys nojaa monelta osin poliittisiin ristiriitailottuvuuksiin, joita on esitelty teorialuvussa. Puolueiden ristiriitailottuvuuksia länsimaissa kuvasivat alun perin Seymour M. Lipset ja Stein Rokkan (1967), jotka jaottelivat puolueet neljään perheeseen: (1) alakulttuuri vastaan hallitseva kulttuuri, (2) kirkko vastaan valtio, (3) ensisijainen vastaan toissijainen talousjärjestelmä sekä (4) työntekijät vastaan työnantajat tai omistajat. Von Beyme (1985, 24–25) on muodostanut Rokkanin jaottelun perusteella kymmenen puolueeryhmää tai ideologista ryhmää: liberaalit, konservatiivit, työväenpuolueet, maatalouspuolueet, alueelliset puolueet, kristilliset puolueet, kommunistiset puolueet, fasistiset puolueet, protestipuolueet ja ekologiset liikkeet. Arend

Lijphart (1984; teoksessa Paloheimo 2008, 37) puolestaan on 1980-luvulla jalostanut määrittelyä seitsemään ristiriitaulottuvuuteen: (1) vasemmisto vs. oikeisto, (2) kasvukeskukset vs. syrjäseudut, (3) kansallinen vs. kansainvälinen, (4) suomenkieliset vs. ruotsinkieliset, (5) yhtenäiskulttuuri vs. moniarvoisuus, (6) ekologiset arvot vs. kasvu ja kulutus ja (6) eliitti vs. kansa.

Edellä mainitut ristiriitaulottuvuudet voidaan havaita myös suomalaisella puoluekentällä. Ristiriitaulottuvuuksista tärkeimpänä pidetään Suomessa usein vasemmisto–oikeisto-jakolinjaa (Paloheimo 2008, 55). Sen merkitys on kuitenkin muuttunut. Kun historiallisesti vasenta siipeä edustivat työntekijät ja oikeaa laitaa omistava luokka (Lipset & Rokkan 1967), nykyisin ihmisen sijoittumista ulottuvuudelle selittää sosiaalisen luokan sijaan yhä useammin ”sosiaalinen identiteetti”. (Rosas & Ferreira 2013, 12–13.) Perinteisesti suomalainen puoluejärjestelmä on jakautunut aatteellisesti vasemmistososialistiseen, sosiaalidemokraattiseen, agraariseen, liberaaliseen, konservatiiviseen ja ruotsinkielistä väestöä edustavaan suuntaukseen. Tähän jaotteluun istuvat vielä nykypäivänäkin eduskuntapuolueista (liberaalista suuntausta lukuun ottamatta) vasemmistoliitto, sosialidemokraatit, keskusta, kokoomus ja ruotsalainen kansanpuolue. Lisäksi uudemmat puolueet, perussuomalaiset (ent. Suomen maaseudun puolue), kristillisdemokraatit ja vihreät, ovat vakiinnuttaneet asemaansa eduskunnassa 1970-luvulta lähtien. (Paloheimo 2008, 27.)

Tutkielmassa keskitytään erityisesti vasemmisto–oikeisto-ulottuvuuteen, sillä kyseisen ristiriitaulottuvuuden ja ulko- ja turvallisuuspoliittisten asenteiden yhteyksistä on jo olemassa olevaa kirjallisuutta, johon tutkimustuloksia voidaan verrata. Suomen puoluekentällä puolustuspolitiikassa on perinteisesti ollut vahva konsensus ensin kylmän sodan aikaan YYA-sopimuksen hengessä ja myöhemmin Suomen liittyttyä Euroopan unioniin (Raunio 2018, 160). Laajaan yksimielisyyteen ovat vaikuttaneet Suomen kansallisen historian, turvallisuuspoliittisen ympäristön ja maantieteellisen sijainnin lisäksi myös perustuslain presidentille vuoteen 2000 asti suomat valtuudet Suomen ulkopoliittikan johtamiseen sekä Suomen pirstaloitunut puoluejärjestelmä (Raunio 2016, 317–319). Kansainvälisessä tutkimuksessa esimerkiksi Glenn Palmer ja Philip Arena (2009, 955) ovat tulleet tulokseen, että oikeistohallitukset osallistuvat todennäköisemmin sotilaallisiin operaatioihin ja panevat alulle valtioiden välisiä konflikteja vasemmistohallituksia todennäköisemmin. Myös esimerkiksi Klingemann ym. (2006, 110) sekä Wagner ym. (2017) ovat havainneet, että keskusta–oikeistolaiset puolueet suhtautuvat sotilaallisiin tehtäviin myönteisemmin kuin vasemmistopuolueet.

Aineistona tutkielmassa ovat vuosina 2015–2022 käydyt eduskunnan täysistuntokeskustelut, joissa on käsitelty HX-hävittäjähanketta. Tarkasteluun otettiin mukaan myös vuoden 2021 hankintapäätöksen jälkeinen vuosi 2022. Vuosi on erityisen kiinnostava Venäjän aloittaman hyökkäyssodan aiheuttaman turvallisuuspoliittisen ympäristön muutoksen takia. 82

täysistuntopöytäkirjan lisäksi tarkasteltiin HX-hankkeeseen liittyviä kirjallisia kysymyksiä ja talousarvioaloitteita. Puheenvuorot luokiteltiin ensin neutraaleihin, myönteisiin ja kriittisiin kannanottoihin, minkä jälkeen neutraalit puheenvuorot koodattiin aineiston ulkopuolelle. Hävittäjähankeeseen kantaa ottaneita puheenvuoroja täysistuntoaineistossa oli kaikkiaan 322. Argumentit luokiteltiin edelleen sen mukaan, millä perusteilla hanketta tuettiin tai kritisoitiin. Myönteiset perustelut liittyvät esimerkiksi turvallisuuteen, uusien suorituskykyjen tarpeellisuuteen ja asiantuntijaluottamukseen, kriittiset muun muassa kustannuksiin, velkaantumiseen ja strategiseen riippuvuuteen. Tarkasteluaikeina tutkielmassa oli aina yksi kalenterivuosi.

Tutkielman teoriaosuus jakautuu kahteen lukuun, joista ensimmäisessä tarkastellaan puolustushankintojen poliittisuutta ja Suomen hävittäjähankintoja. Luvussa paneudutaan puolustushankintojen lisäksi asiantuntijavaltaan ja parlamenttien rooliin ulko- ja turvallisuuspolitiikassa sekä taustoitetaan Suomen ilmavoimien hävittäjähankintoja. Luvussa tarkastellaan ajanjaksoa itsenäistymisen jälkeisen ajan Puolustusvoimista 1990-luvun Hornetien hankintaan. Käsittelyssä on tarkemmin myös HX-hävittäjähankkeen vaiheet. Luvussa käydään läpi julkisten hankintojen tematiikkaa sekä kritiikkiä, jota hävittäjien hankintaa kohtaan on esitetty julkisuudessa ja kirjallisuudessa. Kolmannessa luvussa tarkastellaan ideologioita ja niiden yhteyksiä puolustuspolitiikkaan. Käsittelyssä ovat ristiriitaisuudet, jako puolueperheisiin sekä puolueiden ideologinen asennoituminen Suomessa ja puolueiden suhtautuminen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Luvussa neljä esitellään tutkielmassa käytetty menetelmä ja aineisto, minkä jälkeen siirrytään analyysivaiheeseen. Analyysia pohjustetaan ensin taustoittavalla alaluvulla Suomen sisäpoliittisesta ilmapiiristä tarkasteluvuosina 2015–2022. Sen jälkeen täysistuntokeskustelua käydään läpi vuosi kerrallaan lähialueiden turvallisuuspoliittiseen kontekstiin peilaten. Aineiston havainnointia helpottamaan kannanotot on koottu taulukoihin, joissa esitetään eduskuntapuolueiden myönteisten ja kriittisten perustelujen lukumääriä sekä luokkia, joihin perustelut on jaettu. Aineistosta poimitujen esimerkkien avulla luvussa havainnollistetaan kunkin puolueen edustajien tapaa argumentoida HX-hankkeen puolesta tai sitä vastaan. Viimeisessä luvussa esitellään tutkielman johtopäätökset.

2. Puolustushankintojen poliittisuus ja Suomen hävittäjähankinnat

2.1 Puolustushankinnat

Puolustushankinnoilla tarkoitetaan prosessia, jossa valtiot hankkivat hyödykkeitä ja palveluita, joita niiden asevoimat tarvitsevat tehtäviensä ja velvollisuuksiensa toteuttamiseksi. Käsitteellä ei ole virallista määritelmää, mutta sen voidaan katsoa jakautuvan kahteen ulottuvuuteen: kapeaan ja laajaan. Kun puolustushankintoja tarkastellaan laajalla ulottuvuudella, niihin luetaan kaikki puolustusalan hankinnat, kuten paperitavara, tietotekniset laitteet, lentokoneet ja sukellusveneet sekä tavalliset siviilituotteet kuten sotilaille tarjottava ravinto. Kapeasti määriteltynä puolustushankinnat kattavat vain puhtaasti sotilaallisiin tarkoituksiin hankitun omaisuuden, kuten hävittäjät, aseet, panssariajoneuvot sekä näihin liittyvät palvelut. (Support for Improvement in Governance and Management 2011, 2.) Tutkielman edetessä termillä ”puolustushankinnat” viitataan käsitteen kapeaan määritelmään.

Käsitteen kahtiajako viittaa siihen, että osa puolustushankinnoista liittyy kiinteästi kansalliseen puolustukseen ja turvallisuuteen, minkä katsotaan asian arkaluontoisuuden vuoksi oikeuttavan päätöksenteon avoimuuden rajoittamiseen. Tavallisesti julkisilta hankinnoilta edellytetään läpinäkyvyyttä ja avoimuutta. Kansallisen turvallisuuden ja puolustuksen turvaamiseksi sekä aihealueen monimutkaisuuden vuoksi monilla maailman valtioista on puolustuksen alalla muita hankintoja koskevasta lainsäädännöstä poikkeavat käytännöt. Salassapito ja läpinäkyvyyden rajoittaminen sekä asian parissa työskentelevien viranomaisten harkintavalta lisäävät monissa tapauksissa protektionismia, korruptiota ja julkisten varojen tehotonta käyttöä. (Support for Improvement in Governance and Management 2011, 3.)

Puolustushankintoihin liittyy kolme haastetta. Ensimmäkin välineistö pitää valita siten, että ne eivät ole huonompia kuin kilpailijoilla, ja toiseksi pitää päättää, keneltä välineistö ostetaan toimitusvarmuuden takaamiseksi. Lisäksi pitää huolehtia hankinnan laadusta sekä siitä, että toimitus tapahtuu oikeaan aikaan. Valtion halulla turvata oma turvallisuutensa ja suvereniteettinsa sekä käyttää taloudelliset resurssinsa sitä parhaiten hyödyttävällä tavalla ovat keskenään jatkuvassa ristiriidassa. (Uttley 2018; teoksessa Reykers & Fonck 2019, 68.) Asehankintoja ohjaa merkittävästi valtioidenvälinen hierarkkinen järjestys (Vucetic & Tago 2015, 119). Puolustushankinnat eivät siis ole pelkästään tasapainottelua luotettavuuden ja talouden välillä, vaan myös poliittisia prosesseja, joissa liittoumat ja kumppanuus ovat tärkeässä asemassa. Puolustuspoliittiset suhteet ohjaavat länsimaisissa demokratioissa hävittäjähankintoja, ja saattavat jopa estää reilun ja puolueettoman kilpailun. (Reykers & Fonck 2019, 69.)

2.2 Parlamenttien rooli ja asiantuntijavalta puolustuspoliittisessa päätöksenteossa

Ajatukset parlamenttien turvallisuuspoliittisesta roolista olivat pitkään yhtenäisiä. John Locke esitti vuonna 1690 julkaistussa teoksessaan *Second Treatise of Government*, että ulko- ja turvallisuuspolitiikka tulisi ulkoistaa toimeenpanevalle elimelle. Vuonna 1947 Yhdysvaltain republikaanisen puolueen senaattori Arthur Vandenberg esitti ajatuksen politiikan pysähtymisestä niin sanotulle “rantaviivalle”, jonka ydinajatuksena oli, että kansallisen turvallisuuden edellytyksenä on kansallinen poliittinen yhtenäisyys. Vallalla olikin pitkään näkemys, jonka mukaan muuten demokratian kannalta keskeisinä toimijoina pidettyjen parlamenttien osallistuminen turvallisuuspoliittiseen päätöksentekoon on sopimatonta tai tarpeetonta. Salassapitovaatimusten vuoksi julkisen turvallisuuspoliittisen keskustelun ajatellaan olevan riittämätöntä. Turvallisuuspolitiikassa on katsottu tarvittavan niin nopeita päätöksiä, että niiden ulkoistaminen parlamentille on liian raskasta ja aikaa vievää. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan oletetaan myös kiinnostavan kansalaisia sisäpolitiikkaan verraten vähemmän. (Raunio 2014, 543.) Kylmän sodan päättymisen jälkeen näkemykset parlamenttien roolista turvallisuuspolitiikassa ovat vähitellen muuttuneet, mutta parlamenttien roolia turvallisuuspolitiikassa ei käsitelty tutkimuksessa pitkään aikaan (Mello & Peters 2018, 4).

Normatiivisesta näkökulmasta on demokratialle tärkeää, että turvallisuuspolitiikasta keskustellaan julkisella ja avoimella foorumilla, kuten parlamentin täysistunnossa (Lord 2011). Jos parlamentit saadaan keskustelemaan turvallisuuspolitiikasta laajemmin, voi se johtaa Mellon ja Petersin (2018, 12) mukaan turvallisuusasioiden politisoitumiseen, jolloin puoluepolitiikka voi levitä “rantaviivan” ulkopuolelle. Tällöin hallitus saattaa joutua perustelemaan päätöksiään julkisesti. Toisaalta turvallisuuspolitiikkaa koskeva parlamentaarinen keskustelu saattaa vaimentua, kun puolueille syntyy paine osoittaa kansallista yhtenäisyyttä turvallisuusuhkia vastaan (Mt.). Läpinäkyvyyden puutetta perustellaan usein sillä, että turvallisuuspolitiikan parlamentaarinen valvonta on helpompaa, kun keskustelu käydään suljetuin ovin. Kansanedustajat saattavat myös vaatia, että suurimmat puolueet yrittävät päästä turvallisuuspoliittisista päätöksistä yhteisymmärrykseen, sillä parlamentaarisen yhtenäisyyden nähdään parantavan neuvotteluasemaa ulkomailla. (Raunio 2018, 160.)

Puolustuspoliittista päätöksentekoa sekä laajemmin ulkopoliittikkaa leimaa kansainvälisessä viitekehyksessä usein asiantuntijavalta, jossa hallitus ja etenkin puolustusministeri ovat riippuvuussuhteessa puolustushallinnon kanssa. (Reykers & Fonck 2019, 69; Raunio & Wagner 2017, 3.) Tämä riippuvuussuhde on ongelmallinen siviili-sotilassuhteiden näkökulmasta. Siviili-

sotilassuhteet on alun perin Samuel P. Huntingtonin vuonna 1957 teoksessaan *The Soldier and the State* esittämä normatiivinen teoria, jonka mukaan valtiolla on oltava armeija, joka on tarpeeksi vahva taatakseen siviiliyhteisön turvallisuuden, mutta joka ei missään tilanteessa vahvistu niin paljon, että se voisi ottaa ylivallan siviiliyhteisöstä. Siviili-sotilassuhteiden teorian yhteydessä puhutaan usein päämies-agentti-suhteesta (*principal-agent relationship*), jossa päämies valtuuttaa agentin toimimaan puolestaan, mutta heidän intressinsä eivät täysin kohtaa. Yleensä tilanne on sellainen, jossa agentilla on poikkeavien intressien lisäksi aiheesta päämiestään enemmän tietoa. (Feaver 1998.)

Reykers ja Fonck (2019, 67) ovat esitelleet käsitteen, joka liittyy läheisesti siviili-sotilassuhteiden tematiikkaan. Tässä agentin tunkeutumisen (*agent intrusion*) ilmiössä toimija, tässä tapauksessa sotilashenkilöstö, ottaa muodollisen neuvoa-antavan aseman päätöksenteossa. Ilmiö koskee erityisesti teknisiä ja luottamuksellisia päätöksentekoasiakirjoja, joissa puolustusministeri on erityisen riippuvainen sotilashenkilöstön ja hallintoviranomaisten asiantuntemuksesta. Suuriin puolustushankintoihin liittyvä päätöksenteko, kuten hävittäjien korvaaminen uusilla, on siis luonnostaan altis toimintaongelmille, sillä puolustushallinto voi ohjailla päätöksentekoa omien mieltymystensä mukaisesti (Reykers ja Fonck 2019, 66; 80). Hallituksella ei ole tarvittavaa asiantuntemusta, joka ohjaisi sitä tekemään hyvin perustellun päätöksen, joten puolustushallinto saa tietämyksensä vuoksi edullisen aseman päätöksenteossa. Esimerkiksi kauppatieteiden tohtori Eero Lehto (2021, 116) on todennut, että lopullista ohjaavaa päätöstä hävittäjähankinnoista ei voi ulkoistaa vain sotilasasiantuntijoille, sillä se on vastoin demokratian perusajatusta.

Esimerkkitapauksia vallan lipsumisesta on maailmalta useita. Belgiassa hallitus päätti maaliskuussa 2017 vanhojen F-16-hävittäjien korvaamisesta uusilla. Vuotta myöhemmin julkisuudessa käynnistyi poliittinen skandaali, kun oppositiopuolue paljasti sotilashenkilöstön kanssa sähköpostitse käydyn viestinvaihdon. Viesteistä kävi ilmi, että vanhojen hävittäjien elinkaari olisi todellisuudessa ollut pidempi kuin julkisuudessa oli annettu ymmärtää. Lisäksi armeijan henkilöstön katsottiin suosineen valinnassa amerikkalaista F-35 Joint Strike -hävittäjää. (Reykers ja Fonck 2019, 66–67.) Vastaava tapaus sattui vuonna 2011 Kanadassa, jossa hallitukselle esitettiin epäluottamuslause hävittäjähankinnasta julki tulleiden tietojen vuoksi. Hallitus oli julkisuudessa esittänyt hävittäjähankinnan kokonaiskustannukset merkittävästi alakanttiin. (Hoeffler & Mérand 2015, 262.) Myös pohjoismaista löytyy hävittäjähankintoihin liittyviä epäselvyyksiä. Norjassa ja Tanskassa F-35-hävittäjähankintoja ovat tutkitusti (Ringsmose 2012) ohjanneet puolustuspoliittiset suhteet ja strateginen liittolaisuus.

2.3 Suomen ilmavoimien hävittäjähankinnat

Hävittäjähankinnat ovat olleet Suomen historiassa aina enemmän tai vähemmän poliittisia. Jyrki Laukkasen (2017) teoksessa *Tehtävä taivaalla – Suomen ilmavoimat 100 vuotta* esitellään Suomen puolustusvoimien historian aikaisia lentokone- ja hävittäjähankintoja. Tässä luvussa on käytetty lähteenä ensisijaisesti Laukkasen teosta. Hävittäjähankinnat juontavat juurensa Suomen ilmavoimien perustamiseen pian itsenäistymisen jälkeen tammikuusta toukokuuhun kestäneen sisällissodan aikana kevättalvella 1918. Valkoisten kootessa lentojoukkoja apua pyydettiin Ruotsin valtiolta, joka kuitenkin halusi pysytellä puolueettomana. Lopulta lentojoukkojen luetteloon ensimmäiseksi merkitty kone saapui Ruotsista yksityishenkilön lahjoittamana. Ruotsalaisen kreivi Eric von Rosenin lahjoittama Thulin typ D oli ruotsalainen muunnos Morane-Saulnier L -lentokoneesta. Koneen kylkeen maalatut, von Rosenin onnenmerkkinä toimineet siniset hakaristit jäivät Ilmavoimien viralliseksi tunnuksiksi. Ruotsista lennettiin vielä kuusi konetta lisää, mukaan lukien yksi N.A.B typ 17 Albatros Jagare -hävittäjä. Samana vuonna Saksasta hankittiin kaikkiaan 14 konetta. Tuohon aikaan punaisilla oli käytössään joukko venäläisiltä joukoilta saatuja lentokoneita ja hävittäjiä. Koneet siirtyivät Ilmavoimien käyttöön sotasaaliina valkoisten voitettua sisällissodan, ja kalusto olikin alkuun varsin vähäistä, kirjavaa, huonokuntoista ja altista onnettomuuksille.

Vuosina 1919–1921 saksalaisten ja ranskalaisten vaikutus Suomen kalustohankintoihin oli merkittävä. Ranskasta hankittiin silloisille Ilmailuvoimille 11 lentoveneä, kuusi koulukonetta sekä yhteensä 30 Breguet 14 2 A -tiedustelukonetta, jotka toimivat jonkin aikaa lentokaluston päätyyppinä. Saksasta saatiin kolme vanhaa hävittäjää ja kaksi tiedustelukonetta. Myös Italiasta toimitettiin Suomeen yksi lentovene.

Vuoden 1922 joulukuussa Neuvosto-Venäjä muodosti Ukrainan, Valko-Venäjän ja Transkaukasian kanssa Sosialististen Neuvostotasavaltojen liiton. Neuvostoliittoa hallitseva kommunistipuolue tavoitteli maailmanlaajuista vallankumousta, mikä koettiin uhkana myös Suomessa. 1920-luvulla lentokalustoa alettiinkin uudistaa laajasti, mihin vaikutti merkittävästi kotimaisen lentokoneeteollisuuden käynnistäminen. Ensimmäinen Ilmailuvoimien Lentokonehtaan Hansa-kone valmistui loppuvuodesta 1922. Lentokonehtaan valmistui myös kaksi hävittäjäprototyyppiä, joiden kehittäminen jäi kuitenkin puolitiehen. Tulevina vuosina uutta lentokalustoa hankittiin runsaasti. Vuonna 1923 kokeiltavaksi tilattiin kolme hävittäjää: ranskalainen Gourdou-Leseurre GL B2, englantilainen Martinsyde F.4 Buzzard ja hollantilainen Fokker D.X. Voittajaksi valikoitui ensin mainittu, ja Ranskasta tilattiin kaikkiaan 18 GL B3 -hävittäjää. Näiden koneiden voimin Uttiin pystyttiin perustamaan ensimmäinen varsinainen hävittäjäeskaderi.

Tammikuussa 1932 Suomi ja Neuvostoliitto solmivat molemminpuolisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Tilanne Euroopassa alkoi kuitenkin kiristyä Adolf Hitlerin natsipuolueen noustua valtaan Saksassa seuraavana vuonna. Laukkasen (2017, 32) mukaan asevoimien kehitys jäi Suomessa "hankintojen osalta pahasti jälkeen suunnitellusta", ja tilanteen vakavuuteen herättiin vasta vuosikymmenen puolivälissä. Vuonna 1936 uudelleen nimetty Valtion Lentokonetehdas suunnitteli ja rakensi seuraavien vuosien aikana lukuisia konetyyppejä. Uttiin hankitut Gourdou-Leseurre-hävittäjien tilalle hankittiin 15 Martinsyde F.4 Buzzardia, jotka olivat käytössä vuoteen 1930. Samana vuonna Lentokonetehdas sai valmiiksi 15 lisenssillä valmistettua Gloster Gamecock II -hävittäjää, jotka korvattiin jo vuodesta 1935 alkaen 17 uudella englantilaisella Bristol Bulldog -hävittäjällä. Ilmavoimien moderneimmat hävittäjät olivat kuitenkin kansainvälisessä vertailussa jo auttamattomasti vanhentuneita.

Poliittinen tilanne alkoi kärjistyä muualla Euroopassa 1930-luvun loppupuolella, minkä vuoksi myös Suomi alkoi varustautumaan sodan uhkaan. Ilmavoimille oli laadittu perushankintaohjelma vuosille 1936–1940, mutta suunnitelmassa ei kuitenkaan pysytty, sillä kaukotoimintakoneiden ja hävittäjien suhteellinen osuus hankittavasta kalustosta jakoi mielipiteitä ja herätti jopa eripuraa. Bristol Bulldogien rinnalle päätettiin lopulta tilata Hollannista seitsemän Fokker D.XXI -hävittäjää. Lisäksi Valtion Lentokonetehdas valmisti lisenssillä 35 Fokker-hävittäjää lisää. Lentokoneet kuitenkin kehittyivät 1930-luvun lopulla nopealla tahdilla, ja Fokkerin suoritusarvo laski nopeasti.

Loput Fokker-hävittäjistä valmistuivat talvisodan aattona. Marraskuussa 1939 Neuvostoliitto sanoi irti hyökkäämättömyyssopimuksen ja aloitti hyökkäyksen Suomeen. Ilmavoimilla oli sodan puhjetessa sotakäyttöön soveltuvia lentokoneita 119, kun Neuvostoliitolla oli koneita Suomen rintamalla 2318. Sotaan kelvollisia koneita alettiin hankkia kaikkialta, mistä niitä saatiin. Englannista hankittiin 30 Gloster Gladiator -hävittäjää ja 10 Hawker Hurricanea. Ranska lahjoitti Suomelle 30 Morane-Saulnier M.S.406-hävittäjää. Italiasta saatiin 32 Fiat G.50 -hävittäjää ja Yhdysvalloista 44 Brewster Model 239:a. Etelä-Afrikan liittovaltio osti Suomelle 24 Gloster Gauntlet II -koneita. Osa hävittäjistä tuli Lentokonetehtaalle koottavaksi vasta sodan jälkeen.

Talvisodan päättyttyä Ilmavoimilla oli koneita enemmän kuin sodan alkaessa. Toisen maailmansodan jatkuessa kalustohankintoja haluttiin jatkaa, mutta nopeasti ilmeni, että ainoa mahdollinen hankintamaa tuossa tilanteessa oli Saksa. Välirauhan aikana Saksasta hankittiin Curtiss Hawk -hävittäjiä ja 10 Morane-Saulnieria lisää. Jatkosodan alkaessa Ilmavoimilla oli 234 sotakoneita, joista lentokuntoisia hävittäjiä oli 141. Sodan aikana saatiin hankittua kaikkiaan 303 hävittäjää lisää pääasiassa Saksasta. Messerschmitt Bf 109 G -kone oli tuohon aikaan Ilmavoimien ajanmukaisin hävittäjä.

Suomen sotalentokoneiden määrä rajoitettiin 60:een Pariisin rauhansopimuksessa vuonna 1947. Uusien hankintojen sijaan koneita poistettiin käytöstä merkittävä määrä rauhansopimuksen jälkeen. Käytöstä poistamiseen vaikuttivat myös kaluston huono kunto ja siirtymä rauhan aikaan. Vuoden 1948 jälkeen Ilmavoimilla oli käytössä ainoastaan 58 Messerschmitt-hävittäjää. Kalustoa alettiin päivittää jälleen 1950-luvulla. Uudenaikaisia suihkühävittäjiä oli molemmissa naapurimaissa. Ruotsissa ei kuitenkaan oltu kiinnostuneita tekemään kauppaa SAAB 29 Tunnan -hävittäjistä, ja presidentti Paasikivi puolestaan vastusti neuvostoliittolaisten MiG-15bis-hävittäjien hankintaa, jotta Suomi ei vaikuttaisi länsivaltojen silmissä maan liittolaiselta. Englanti tarjosi Suomelle Gloster Meteoreja tai de Havilland Vampireita. Suomi päätyi ostamaan kuusi Vampirea halvemman hinnan vuoksi, vaikka kone oli jo kansainvälisessä vertailussa vanhentunut. Vuosina 1955–1956 Ilmavoimat tilasi yhdeksän konetta lisää, tällä kertaa kaksipaikkaisia Vampire Trainereita. Suurvaltapoliittisen tilanteen kiristyessä Suomi päätyi hankkimaan 12 englantilaista Folland Gnat Mk.1 -suihkuhävittäjää.

Gnatit olivat kuitenkin jo Suomeen saapuessaan vanhenemassa suorituskyvyltään, joten puolustushallinnosta myönnyttiin vuonna 1960 tutkimaan uudenaikaisempaa hävittäjäkalustoa. Ehdokkaiksi muotoutuivat Neuvostoliiton, Ruotsin ja Ranskan koneet. Lokakuun 1961 noottikriisin jälkimainingeissa hävittäjät päädyttiin ostamaan Neuvostoliitolta, vaikka Ilmavoimien asiantuntijat pitivät ranskalaista Mirage IIIC -hävittäjää parhaana vaihtoehtona. MiG-21-hävittäjät tilattiin Neuvostoliitosta ilman koelentoja tai tutustumista koneeseen. Kesällä 1969 jäljellä olevat Gnatit päätettiin korvata 12 ruotsalaisella Saab 35XS Drakenilla, jotka koottiin Suomessa Valmetilla. Ehdolla olivat toistamiseen ruotsalaisten koneiden lisäksi ranskalainen Dassault Mirage IIIC ja neuvostoliittolaisen MiG-21:n uusien versio.

1970- ja 1980-luvuilla elettiin Euroopassa edelleen poliittisesti epävakaa tilanteessa. Suomen ja Neuvostoliiton välistä YYA-sopimusta jatkettiin, ja Suomi tasapainoili ulkopoliittisesti idän ja lännen välissä. Ruotsista hankittiin vuonna 1975 yhdeksän käytettyä hävittäjää, joiden lisäksi Suomessa vuokralla olleet kuusi Saab 35BS:ää ostettiin Ilmavoimille. Länneauppojen vastapainoksi Neuvostoliitosta ostettiin vanhojen MiG-hävittäjien korvaajiksi MiG-21BIS-koneita. 1980-luvulla MiG-21-koneita tilattiin lisää, joiden lisäksi Satakunnan Lennostolle hankittiin 18 käytettyä Drakenia ja kaksi harjoitushävittäjää.

1990-luvulla siirryttiin Suomessakin uuteen aikakauteen Neuvostoliiton romahdettua. Ilmavoimien Drakenien ja MiGien muodostama kalusto korvattiin vuosikymmenen lopussa uusilla hävittäjillä. Dassault Mirage 2000-5:n, General Dynamics F16-C:n, Saab 39 Gripenin, McDonnell Douglasin F/A-18C Hornetin ja poliittisista syistä mukaan kilpailuun otetun Neuvostoliiton MiG-29-koneen joukosta parhaaksi osoittautui yhdysvaltalainen Hornet. Kaikki Hornetit saapuivat Suomeen vuoden

2000 puoleen väliin mennessä. Suomen Kuvalehden uutisanalyysin mukaan Hornetien hankintahinnan sekä käyttö- ja ylläpitokustannusten piti valtioneuvoston päätösasiakirjojen mukaan nykyrahaksi muutettuna maksaa yhteen laskettuna liki 4 miljardia euroa, mutta käyttökustannusarvion jäädessä alakanttiin kustannukset tuplaantuivat (Raivio 2018).

2.4 HX-hävittäjähanke

HX-hävittäjähanke on puolustusministeriön hanke, jossa Suomen nykyiset 64 Hornet-hävittäjää korvataan uusilla monitoimihävittäjillä. Puolustusministeriö perusti puolustusministeri Carl Haglundin esityksestä lokakuussa 2014 esiselvitystyöryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella hankkeen suunnittelun aloittamista. Ilmavoimien F/A-18 Hornet -hävittäjien elinkaaren on määrä päättyä vuonna 2030, ja koneiden käytöstä poistamisen on suunniteltu alkavan vuonna 2025. (EDK 2015.) Kaluston käyttöikä rajoittavat etenkin suhteellisen suorituskyvyn heikkeneminen, rakenteiden väsyminen ja koneen järjestelmien tuotetuen saatavuus. Uusien monitoimihävittäjien suunnitellaan olevan käytössä vähintään 30 vuotta eli 2060-luvulle asti. Valtioneuvoston puolustusselonteon mukaan monitoimihävittäjiä käytetään aluevalvontatehtävissä, vaikutetaan ilmassa, maalla ja merellä oleviin kohteisiin sekä täydennetään Puolustusvoimien tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmää. (Valtioneuvosto 2017, 24.) Eduskunta on hyväksynyt hävittäjähankkeelle 9,4 miljardin euron tilausvaltuuden. Valtuus kattaa Hornetin korvaavan järjestelmän ja 579 miljoonan euron viisivuotisen siirtomäärärahan. Hankinnan valmistelukustannusmenoihin on myönnetty 21 miljoonaa euroa. (PLM 2021.)

HX-hankkeella on asiantuntijoiden vahva tuki. Hanketta perusteltiin asiantuntijalausunnossa ”ajanmukaisen puolustusjärjestelmän ylläpitämisellä”. Työryhmän mukaan Hornetien elinkaaren jatkaminen ei olisi kustannustehokas ratkaisu. (EDK 2015.) Valtioneuvoston vuoden 2017 puolustusselonteossa Suomen puolustuksen kuvaillaan olevan 2020-luvulla ”poikkeuksellisessa tilanteessa”, kun sekä Ilmavoimien että Merivoimien pääjärjestelmät poistuvat käytöstä lähes samaan aikaan. Järjestelmillä viitataan Ilmavoimien hävittäjien ohella Merivoimien aluskaluston Laivue 2020 -hankkeeseen. Hankkeiden katsotaan selonteossa olevan ”Suomen sotilaallisen puolustuksen kannalta elintärkeitä strategisia hankkeita” ja niiden todetaan perustuvan ”tutkimukseen ja analyysiin tulevaisuuden toimintaympäristön vaatimuksista.” Lisäksi selonteossa todetaan, ettei Hornet-kaluston suorituskykyä pystytä korvaamaan muulla varustelulla. (Valtioneuvosto 2017, 24–25.)

Pääministeri Sipilän hallitus kirjasi HX-hankkeen hallitusohjelmaan (Hallituksen julkaisusarja 2015, 35) toukokuussa 2015. Huhtikuussa 2016 Puolustusvoimat lähetti Hornetit korvaavaa hankintaa

koskevan tietopyynnön Ison-Britannian, Ranskan, Ruotsin ja Yhdysvaltain hallituksille ja sai vastaukset Boeing F/A-18 Super Hornet, Dassault Rafale, Eurofighter Typhoon, Lockheed Martin F-35 sekä Saab Gripen -monitoimihävittäjistä.

Tämän jälkeen käynnistettiin tarjouspyynnön valmistelu, ja tarjouspyyntö lähetettiin edellä mainittuja hävittäjiä edustaville valtioille huhtikuussa 2018. Puolustusvoimien logistiikkalaitos sai vastaukset lähetettyyn tarjouspyyntöön kaikilta valmistajilta. Tarjouspyynnön lähettäminen tarkoittaa käytännössä sitä, että Suomi on sitoutunut hävittäjähankintaan. Tarjouspyyntöä seurannut neuvotteluvaihe tuli päätökseen vuonna 2020, ja sen jälkeen valmistajilta pyydettiin tarjoukset hävittäjistä. Valmistajien lopulliset tarjoukset saatiin keväällä 2021, ja valtioneuvosto teki yleisistunnonsa hankintapäätöksen 10. Joulukuuta. Hornet-hävittäjien korvaajaksi vahvistettiin yhdysvaltalainen Lockheed Martin F-35A Lightning II -hävittäjäjärjestelmä. Suomi teki kaupat 64 F-35A Block 4 -monitoimihävittäjästä. Ensimmäiset koneet toimitetaan Suomeen vuonna 2026, ja Hornetit poistuvat Ilmavoimien käytöstä lopullisesti vuosina 2028 ja 2030. (Puolustusministeriö 2022.) Uuden kaluston suorituskyvyn on suunniteltu kestävän 2060-luvulle asti (Valtioneuvosto 2017, 25). Tällöin uusien monitoimihävittäjien käyttöikä olisi vähintään 30 vuotta.

HX-hävittäjäjärjestelmää koskevassa hankintapäätöksessä todetaan, että F-35 osoittautui vertailussa sotilaalliselta suorituskyvyltään parhaaksi (Hankintapäätös PLM/2021/72). Puolustusministeriön (2021) tiedotteen mukaan F-35 täyttää kansallisen huoltovarmuuden vaatimukset ja sen “teollisen yhteistyön tarjous oli laadullisesti ja sisällöllisesti vaatimukset täyttävä”. Se oli ehdokkaista hankintahinnaltaan edullisin, ja näin ollen kustannustehokkain ratkaisu. Käyttö- ja ylläpitokustannuksiltaan mikään ehdokkaista ei ollut selvästi verrokkejaan edullisempi vaihtoehto.

2.5 Julkiset hankinnat

Puolustussektorin hankintoja sääntelee laki julkisista puolustus- ja turvallisuushankinnoista (1531/2011). Se perustuu parlamentin ja neuvoston direktiiviin puolustus- ja turvallisuushankinnoista. (2009/81/EY.) F-35-hävittäjähankinta tehtiin lain soveltamisalan ulkopuolisena hankintana sen 7 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla (Hankintapäätös PLM/2021/72). Kohdassa todetaan, että lakia ei sovelleta

“puolustus- ja turvallisuushankintaan, joka on salassa pidettävä tai jossa tämän lain soveltaminen velvoittaisi hankintayksikköä toimittamaan tietoja, joiden julkistaminen on vastoin valtion keskeisiä turvallisuussetuja” (Laki julkisista puolustus- ja turvallisuushankinnoista 2011/1531, 7.1§).

HX-hävittäjähankinta on mittakaavaltaan merkittävä julkinen hankinta. Eversti evp. Ahti Lappi (2015) on viitannut hankintaan ”Puolustusvoimien historian kalleimpana hankintana” ja kansanedustaja ja puolustusvaliokunnan jäsen Kimmo Kiljunen (sd) ”Suomen julkisen talouden koko historian suurimpana yksittäisenä investointina” (Ptk 167/2020). Samaa diskurssia on käytetty laajasti eri tiedotusvälineissä (esim. Huhtanen 2018). Esimerkiksi vuonna 2020 veroilla tai veroluonteisilla maksuilla kustannettujen julkisten hankintojen yhteenlaskettu arvo oli 45 miljardia euroa (Merisalo ym. 2021, 67). Eduskunta on hyväksynyt hävittäjähankkeelle 9,4 miljardin euron tilausvaltuuden (Puolustusministeriö 2022). Hankintakustannukset katetaan valtion budjetista lisävelalla (VTV 2020a, 51). Hävittäjien kokonaishinta nousee kuitenkin tätä korkeammaksi. Hävittäjien käyttö- ja ylläpitokustannuksien ylärajaksi on asetettu 10 prosenttia vuotuisesta puolustusbudjetista, mikä vastaa nykytasolla noin 250 miljoonaa euroa vuodessa (VTV 2021). Hävittäjille suunnitellut kaksi elinkaaripäivitystä ovat yhteenlaskettuina arviolta kahden miljardin euron suuruiset. (VTV 2020a, 51.) Elinkaarikustannusten suuruudeksi on voitu vuoden 2020 hintatasolla arvioida elinkaaripäivitykset mukaan luettuna noin 20 miljardia euroa (VTV 2020b).

Hävittäjien käyttö- ja ylläpitokustannukset eivät ole Suomessa perinteisesti julkista tietoa. Valtiontalouden tarkastusvirasto (2021) onkin kritisoinut Puolustusvoimia läpinäkyvyyden puutteesta HX-hankinnassa vedoten siihen, että ”Puolustusvoimien kalleimman järjestelmän” käyttö- ja ylläpitokustannuksia olisi hyvä avata julkisuudessa nykyistä enemmän, kuten toimitaan myös monissa muissa maissa. Viraston mukaan elinkaaren aikana syntyvien kustannusten arvioiminen on epävarmaa muun muassa siksi, että kustannukset alkavat realisoitua vasta 2030-luvun alussa. Valtiovarainvaliokunta totesi puolustuselonteosta antamassaan lausunnossaan, että puolustushallinnon on välttämätöntä arvioida realistisesti hankinnan elinkaarikustannukset sekä ottaa huomioon ”puolustusmateriaalin keskimääräistä hinnannousua nopeampi kallistuminen”. Valiokunnan mukaan tämä kustannustason ”ennakoitua nopeamman kohoamisen” myötä myös valtiontalouden menoilla on riski kasvaa ennakoitua enemmän. (VaVL 10/2021.)

Suomen puolustusbudjetti vuonna 2021 oli 4,6 miljardia euroa (Valtioneuvosto 2021, 52). Valtioneuvoston puolustuselonteon mukaan ”monitoimihävittäjien hankinnan rahoitusprofiili vaikuttaa merkittävästi puolustusbudjetin vuosivaihteluun selontekokaudella. Puolustusbudjetti säilyy strategisten hankkeiden hankinnan ajan korkeammalla tasolla, minkä jälkeen sen arvioidaan palaavan aiemmalle tasolle.” Valtion hankintamenot -raportin perusteella puolustusministeriön hallinnonalan suuruus koko valtionhallinnon hankintamenoista (6,8 miljardia euroa) oli 1,7 miljardia euroa vuonna 2021, mutta ostolaskuaineistoa hallinnonalan menoista ei ole saatavilla

(Tutkihallintoa.fi 2022). Puolustushankintoja voidaan yleisesti pitää riippumattomina taloudellisesta tilanteesta (Merisalo ym. 2021, 113).

2.6 Kritiikkiä hanketta kohtaan

HX-hanketta on kritisoitu julkisuudessa useista eri syistä. Tampereen yliopiston rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus TAPRIn väitöskirjatutkija Kari Paasonen (2021) on ryhmitellyt kritiikin Poliitikasta-lehden artikkelissaan neljään eri näkökulmaan, joista vain yksi sijoittuu yksinomaan puolustusvoimien asiantuntemuksen kentälle. Ensimmäinen kriittinen näkökulma koskee turvallisuutta. Vasemmistoliiton kansanedustaja Johannes Yrttiaho on kyseenalaistanut sen, lisääkö hankinta ylipäättään Suomen turvallisuutta. Yrttiaho uskoo hankkeen vievän Suomen lähemmäs Yhdysvaltojen ja Naton blokkia ja sen myötä lisäävän jännitteitä Suomen ja Venäjän välillä (Ristamäki 2019). Myös alue- ja kulttuuritutkimuksen professori Jussi Pakkasvirta (2021, 425) kyseenalaistaa HX-hankinnan parhaana tapana edistää globaalia ja kansallista turvallisuutta. Hänen mukaansa massiivinen aseellinen hyökkäys Suomeen 2020- tai 2030-luvulla on ”minimaalinen riski”. Turvallisuushkien torjuntaan riittäisi hänen arvionsa mukaan ”harkinnalla hoidettu ulkopoliitikka, monenkeskinen kansainvälinen yhteistyö ja viisas, historiaa ymmärtävä diplomatia. (Pakkasvirta, 425.)

Toinen Paasonen näkökulmista liittyy kustannuksiin. Tämän näkökulman esittäjät eivät kiistä, etteikö hankinta olisi Suomen turvallisuuden kannalta tarpeellinen, mutta hankinnan hinta muihin yhteiskunnallisiin menoihin verrattuna nähdään liian suurena. Kauppatieteiden tohtori Eero Lehto (2019) kirjoitti HX-hankkeen kohdalla ykkössuosikiksi nousseesta yhdysvaltalaisesta F-35A-hävittäjästä seuraavasti: ”On vaikea ymmärtää, miten Suomella voisi olla tähän varaa”. Hävittäjän 30 vuoden elinkaarikustannuksien on eri laskelmissa arvioitu olevan noin 480 miljoonaa tai jopa yli 500 miljoonaa euroa.

Kolmas näkökulma ei haasta hävittäjähankintaan suunnattua budjettia, vaan kyseenalaistaa, miten aiottu rahasumma voitaisiin käyttää hyödyksi mahdollisimman tehokkaasti. Paasonen listaa muutamia asiantuntijoiden näkökulmia. Entinen ilmatorjunnan tarkastaja eversti evp Ahti Lappi laati HX-hankkeen esiselvitykseen kriittisen vastineen. Lappi (2015) esitti vaihtoehdoisen vision, jossa poistuvan kaluston suorituskyky korvattaisiin nykyisen suunnitelman sijaan hankkimalla torjuntahävittäjiä, ilmatorjunta-asejärjestelmiä, korkea- ja ohjustorjuntakykyinen pitkän kantaman ohjusjärjestelmä sekä miehittämättömiä koneita. Lisäksi hän ehdottaa, että monitoimikoneen hyökkäyskyky korvattaisiin maasta maahan -aseilla, tykistöohjuksilla ja -raketeilla sekä risteily- ja

meritorjuntaohjuksilla. Everstilutnantti evp Tuomo Hirvonen (2020) puolestaan on kirjoittanut, että hävittäjiin varatuilla rahoilla olisi hyödyllisempää hankkia varavoimakoneita, suljettuja atk-järjestelmiä, liikuteltavia valvontatutkia, ohjuksia ja vahvistaa maavoimia. Sotilasasiantuntija Arto Pulkki taas on esittänyt vaihtoehdoksi kahden eri hävittäjämallin hankkimista (Huusko 2018).

Neljäs näkökulma ottaa kantaa hankkeen läpinäkyvyyteen ja puolueettomuuteen. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo (2019) viittaa Ylen kolumnissaan Reykersin ja Fonckin tutkimusartikkeliin todeten sen olevan kiinnostava myös Suomen käynnissä olevan hävittäjähankinnan näkökulmasta. Hän luonnehtii hävittäjähankinnan lähtökohtaa kiistanalaiseksi, sillä hankkeen koko on mitoitettu kylmän sodan aikaisen Hornet-hankinnan mukaan. Hiilamon mukaan hävittäjähankinnan valmistelun puolueettomuutta tulisi tarkastella. Hän tarkastelee erityisesti sitä, kuinka puolueettomasti sotilaat ovat valmistelleet hävittäjähankintaa. Lisäksi hän pohtii, onko hankintaa valmisteltaessa otettu huomioon vaihtoehtoisia ja edullisempia tapoja hoitaa käytöstä poistuvien hävittäjien tehtäviä sekä sitä, onko hävittäjien tarpeellisuutta arvioitu tarpeeksi kriittisesti, kun otetaan huomioon viimeaikaiset muutokset turvallisuuspolitiikassa ja sotateknologiassa. Kolumnissaan Hiilamo kirjoittaa läpinäkyvyydestä seuraavasti:

”Esiselvitystyöryhmään kuului ainoastaan puolustusministeriön ja puolustusvoimien edustajia. Tämä on hämmästyttävää ottaen huomioon esimerkiksi valtiovarainministeriön osaamisen ja kiinnostuksen valtion menojen tehokkaasta käytöstä. (Hiilamo 2019.)”

Paasonen (2021) pitää huomionarvoisena sitä, että edes hankkeeseen kaikkein kriittisimmin suhtautuvat henkilöt eivät ole esittäneet, että HX-hankkeesta pitäisi luopua täysin.

Kansanedustaja Kimmo Kiljusen (sd) toimittamassa teoksessa *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta* useat asiantuntijat ja eri instituutioiden edustajat analysoivat hävittäjähanketta. Läpinäkyvyys on yhtenä teemana myös Kiljusen teoksessa. Kiljusen mukaan aiheesta käyty julkinen keskustelu on ollut ”mitätöntä hankkeen surrealistiseen mittakaavaan nähden”. Hän perustelee raportin tuottamista sillä, että kansanedustajilla ja kaikilla suomalaisilla on oikeus saada lisätietoa hankkeesta, jotta valinnan yhteiskunnallisia vaikutuksia pystytään vertailemaan eri näkökulmista poliittisessa päätöksenteossa ja julkisessa keskustelussa. (Kiljunen 2021, 11, 16.) Toimittaja Matti Rämö (2021, s. 365) toteaa, että hävittäjien valintaan vaikuttavat yksityiskohdat ovat salaisia 2060-luvulle asti, ja sotilastaustaisten konsulttien merkitys hankkeessa jää todennäköisesti arvailujen varaan pysyvästi. Myös professori Jussi Pakkasvirta (2021, 424) kritisoi asiantuntijavallan merkitystä HX-hankkeessa. Hänen mukaansa tuntuu usein siltä, kuin ”oikeaa tietoa” – eli tietoa vaihtoehtojen

mahdottomuudesta” – olisi mahdollista löytää vain Puolustusvoimien tai sotateollisuuden edustajilta, jotka ovat hänen mukaansa joko jäävejä tai edunsaajia.

Maanpuolustuskorkeakoulussa tutkijatohtorina toimiva Noora Kotilainen (2021, 399, 402) kuvailee hävittäjäkeskustelua militarisoituneeksi:

“Keskustelun ehdottomuus ja yksinäisyys tekevät hävittäjien hankkimisesta rationaalisen ja neutraalin päätöksen, vaikka kyse on vahvoista sotilaallisista arvoista ja uskomuksista. Kysymys uusien taistelukoneiden hankinnasta ei ole vain sotilaallinen eikä edes perinteisessä mielessä turvallisuuspoliittinen vaan paljon laajempi. Se, hankitaanko maahamme jo pelkäämään hankintahinnaltaan 10 miljardin euron koneet, on mitä suurimmissa määrin arvoihin ja poliittisiin valintoihin liittyvä kysymys.”

Everstiluutnantti evp. Heikki Tiilikainen ja professori emeritus Jouni Suistola (2021, 403) näkevät puolustuskeskustelun muuttuneen “jopa kultin piirteitä saaneeksi isänmaallisuudeksi”, josta ei saa olla eri mieltä. Heidän mukaansa Puolustusvoimien kertomista “tosiasioista” eri mieltä oleva saa helposti toisinajattelijan tai epäisänmaallisen leiman.

Kauppatieteen tohtori Eero Lehto (2021, 98) linjaa teoksessa, että hankkeen markkinoinnissa kustannukset ovat jääneet hankittavien koneiden teknisiä ominaisuuksia vähemmälle huomiolle. Lehdon mukaan valmistaja pyrkii usein vähättelemään hankinnan todellista hintaa. Hän arvioi, että puolustusministerin arvioimien käyttö- ja ylläpitokustannusten vuosittainen yläraja osoittautuu todennäköisesti ”pahasti alimitoitetuksi”. (Lehto 2021, 105–106.) Everstiluutnantti evp Tuomo Hirvonen (2021) kritisoi teoksessa niin ikään puolustusbudjetin riittävyyttä. Hirvonen huomauttaa, että hävittäjien hankintaan varattu 10 miljardia euroa on kolmen vuotuisen puolustusbudjetin suuruinen, ja siten osoittaa päättäjiltä “tilannetajun puutetta niin valtion varainkäytössä kuin sotilaallisen maanpuolustuksen ymmärtämisessä”. Hänen mukaansa HX-hanketta valmistelleet Ilmavoimissa palvelleet upseerit tuntevat kyllä lentokaluston suoritusarvon, mutta maanpuolustuksemme heikkoudeksi jää kyvyttömyys hybridihyökkäysten torjuntaan. (Hirvonen 2021, 182–183.)

Kirjoittajat kiinnittävät julkisen keskustelun puutteen ja kustannuksien lisäksi huomiota muun muassa hankkeen ilmastovaikutuksiin. Suomen ympäristökeskuksen kehittämispäällikkö Ari Nissisen ja tutkija Hannu Savolaisen (2021, 134) mukaan HX-hävittäjähanke saattaa kasvattaa entisestään puolustusministeriön hallinnonalan kasvihuonekaasupäästöjä, joka jo nyt tuottaa valtion hallinnonaloista eniten, 43 prosenttia, kasvihuonekaasupäästöjä (Nissinen & Savolainen 2019, 27). Arvioitun laskelman perusteella noin kymmenen miljardin euron kertahankinnan päästöt olisivat yli

viisikertaiset verrattuna puolustusministeriön hallinnonalan hankintojen arvioituihin kokonaispäästöihin vuonna 2015. Koko Suomen kulutusperäisistä kasvihuonekaasupäästöistä hävittäjähankinnan hiilijalanjälki olisi tällöin noin 6,5 prosenttia. Nissinen ja Savolainen toteavat, että Suomessa olisi syytä laajentaa näkökulma suorien kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisestä hankintoihin ja tuotteiden valmistamisen päästöihin. (Nissinen & Savolainen 2021, 142, 144.)

3. Ideologiat ja puolustuspolitiikka

3.1 Puolueperheet ja poliittiset ulottuvuudet

Puolueet voidaan jaotella niin kutsuttuihin perheisiin ylikansallisten ja ajattomien yhtäläisyyksien perusteella. Kategorisointi juontaa juurensa Stein Rokkanin tutkimuksiin 1960- ja 1970-luvun vaihteeseen. Peter Mair ja Cas Mudde ovat esittelleet klassiset kriteerit puolueperheiden kategorisointiin. Pääasiallisia lähestymistapoja tälle jaottelulle on neljä: (1) alkuperä ja sosiologia, (2) monikansalliset yhteydet, (3) politiikka ja ideologia sekä (4) puolueen nimi. Mairin ja Mudden mukaan puolueperheitä pidetään usein itsestään selvinä ryhminä ilman perusteluja tai määrittelyä. Tämän vuoksi teorian perinteiset käyttötavat ovat monilukuisia ja usein ongelmallisia. (Mair & Mudde 1998, 211, 214–215.)

Ensimmäinen puolueita yhdistävä tunnusmerkki liittyy niiden alkuperään ja sosiologiaan. (Mair & Mudde 1998, 215.) Tässä kategoriassa puolueet ovat syntyneet samassa historiallisissa olosuhteissa tai edustavat samankaltaisia kiinnostuksen kohteita. Taustalla on Seymour M. Lipsetin ja Stein Rokkanin (1967) jaottelu, jossa puolueet on jaettu neljään ryhmään kansallisissa ja teollisissa vallankumouksissa syntyneiden jakolinjojen mukaan: (1) keskusta vs. periferia, (2) kirkko vs. valtio, (3) maaseutu vs. kaupunki ja (4) omistajat vs. työntekijät. Von Beyme (1985, 24–25) on muodostanut näiden ulottuvuuksien perusteella kymmenen puolueeryhmää tai ideologista ryhmää: liberaalit, konservatiivit, työväenpuolueet, maatalouspuolueet, alueelliset puolueet, kristilliset puolueet, kommunistiset puolueet, fasistiset puolueet, protestipuolueet ja ekologiset liikkeet. Keskeisenä ongelmana tässä kategoriassa on, että lähestymistapa on maantieteellisesti rajoittunut, sillä se on kehitetty kuvaamaan länsieurooppalaisia puolueita. Lisäksi se soveltuu vain lyhyelle ajanjaksolle, minkä vuoksi määrittely voi muuttua ajan kuluessa puutteelliseksi. Monen puolueen rakenne, ideologia ja äänestäjäkunta ovat jo nyt muuttuneet perustamisajoistaan, minkä lisäksi on syntynyt uusia puolueita, joita on vaikea sijoittaa alkuperäiseen jaotteluun. (Mair & Mudde 1998, 215–216.)

Toinen kriteeri, jonka mukaan puolueita voidaan jaotella, on monikansalliset yhteydet. Tässä kategoriassa määrittävänä tekijänä on puolueiden oma toiminta, joka liittyy niiden perustamiin virallisiin liittoihin. Nämä ylikansalliset liitot voivat toimia globaalisti, eri maanosissa tai alueellisesti. Vahvimmat yhteydet muodostuvat usein ylikansallisissa instituutioissa, kuten Pohjoismaiden neuvostossa tai Euroopan parlamentissa. Esimerkiksi europarlamenttivaalit ja virallisten puolueeryhmien perustaminen ovat lisänneet yhteistyötä samanmielisten puolueiden keskuudessa useissa Euroopan unionin jäsenmaissa. Jaottelun puolesta puhuu se, että puolueet saavat itse päättää, mihin monikansallisiin liittoihin ne kuuluvat. Toisaalta ongelmana on, että kaikki

puolueet eivät vielä ole minkään liittoumien jäseniä. Osa puolueista taas kuuluu moneen eri liittoon samalla tasolla. (Mair & Mudde 1998, 216–217.)

Puolueita voidaan jaotella puolueperheisiin myös niiden harjoittaman politiikan ja ideologioiden mukaan. Ryhmittely tehdään sen perusteella, millä tavoin puolueet ovat yhteneväisiä esimerkiksi vaaliohjelmien, asiantuntija-arvioiden, lainsäädäntäkäyttäytymisen, joukkokyselyiden, muodollisten lausumien ja asiantuntijatutkimusten perusteella. Myös tähän kriteeriin liittyy huonoja puolia ja rajoitteita. Kriteeri on ongelmallinen, sillä monet liitot hyväksyvät puolueita jäsenikseen hyvin heppoisin perustein, tähtäimessään valta ja korkeammat jäsenluvut ideologisen yhteneväisyyden sijaan. Kun puolueita yritetään luokitella jonkin yhteisen vertailukehyksen mukaan, painottuvat Länsi-Eurooppa sekä vanhemmat ja suuremmat puolueperheet analyysin tuloksissa. Lisäksi puolueen ideologiaa on vaikea määritellä tarkasti. (Mt., 217–220, 226.)

Kun puolueita luokitellaan puolueperheisiin nimen perusteella, ajatuksena on, että puolue tietää itse parhaiten oman ideologiansa ja valitsee sen kautta itselleen sopivimman, omaa identiteettiään heijastavan nimen. Tällä tavoin esimerkiksi vihreät ja kommunistit voidaan luokitella vasemmistoperheeseen kuuluviksi. Ongelmia kuitenkin syntyy, kun näennäisesti samankaltaiset puolueet valitsevat toisistaan poikkeavia nimiä, kuten työväenpuolue, sosialistit tai sosiaalidemokraatit. Ongelma korostui Neuvostoliiton romahtamisen myötä, kun läntiset kommunistipuolueet ovat uudistaneet nimiään. Oikeistopuolueiden kohdalla ongelma monimutkaistuu entisestään. Esimerkiksi keskusta-nimi viittaa Suomessa ja Ruotsissa entisiin maatalouspuolueisiin, kun taas Alankomaissa keskustan nimeä kantaa äärioikeistopuolue. Myös liberaalipuolueen nimeä kantavien puolueiden ideologiat voivat olla hyvinkin vaihtelevia. (Mt., 220–221.)

Sen lisäksi, että jokaiseen yllä mainittuun kategoriaan liittyy kategoriakohtaisia ongelmia, Mairin ja Mudden (1998, 221–223) mukaan puolueperheisiin liittyy vähintään kolme yleistä ongelmaa. Ensimmäinen haaste on määritellä, mikä on puolueperheiden sopiva lukumäärä. Yleisesti tutkimuksessa ainakin kommunistinen perhe, sosialistinen tai sosiaalidemokraattinen perhe, kristillisdemokraattinen perhe ja liberaali perhe nähdään tarpeellisina ydinryhminä. Toisaalta jaotteluun on haluttu lisätä uusia ryhmiä, kuten uusi vasemmistoperhe tai vihreä perhe. Myös liberaali perhe on nähty jossain määrin ongelmallisena, sillä siihen sisällytetään usein sekä vasemmisto- että oikeistopuolueita. Toinen haaste on rajanveto puolueperheiden, kuten konservatiivien ja kristillisdemokraattien välillä. Kolmas haaste, joka koskee kaikkia lähestymistapoja, liittyy monikansallisiin liittoihin, tarkemmin sanottuna siihen, miten niiden epävakautta ja vaihtelua

käsitellään. Lopputulemana Mair ja Mudde pitävät puolueiden alkuperää ja ideologiaa koskevia kriteereitä toimivimpina, vaikka kumpikaan niistä ei ole täysin ongelmaton (Mt., 226).

3.2 Puolueiden ideologinen asennoituminen Suomessa

Puolueet jakautuvat ideologisesti, kun tarkastellaan niiden suhtautumista yhteiskunnan ja valtion rooliin. Liberalistisessa ideologiassa keskeinen käsite on individualismi, yksilökeskeisyys. Tämän uskomuksen mukaan yksilön oikeudet ovat hierarkiassa tärkeämpiä kuin minkään sosiaalisen ryhmän tai ryhmittymän. Esimerkiksi käsitykset vapaudesta ja tasa-arvosta jakavat puolueita. Klassisen liberalistisen ideologian perustana on niin sanottu negatiivinen käsitys vapaudesta, jonka mukaan ihmiset ovat vapaita, kun heitä ei rajoiteta toteuttamasta itseään. (Heywood 2021, 23–24.) Positiivinen vapauskäsitelmä, johon sosialistinen ideologia perustuu, korostaa toiminnan edellytyksiä. Ihmisten vapautta siis määrittää se, minkä verran heillä on todellisia mahdollisuuksia edistää taitojaan ja toteuttaa tavoitteitaan. Samoin ihmiset ovat liberalistisen ideologian mukaan tasa-arvoisia syntyessään. Oikeudenmukaisuus toteutuu, kun ihmisillä on yhteiskunnassa sama virallinen status ja kaikkia koskevat samat oikeudet. (Mt., 26–27.) Sosialistisen ideologian mukaan tasa-arvo voi toteutua, kun ihmisiä kohdellaan heidän lähtökohtansa huomioiden (Mt., 82). Toisaalta moderni liberalismi on omaksunut enemmän piirteitä positiivisesta vapauskäsitelmästä (Mt., 26). Myös Suomessa toisen maailmansodan jälkeen hyvinvointivaltion rakentaminen on yhdistänyt eduskuntapuolueiden käsityksiä vapaudesta ja tasa-arvosta yhä enemmän positiivisen vapauskäsitelmän suuntaan. (Paloheimo 2008, 29.)

Perinteisesti kolme ydinpuolueperhettä länsimaissa ovat sosiaalidemokraatit, liberaalit ja konservatiivit, joista käytetään myös nimitystä kristillisdemokraatit. Uudempiin puolueperheisiin luetaan uudet vasemmistopuolueet ja vihreät puolueet sekä vastaavasti oikeistopopulistipuolueet. (Kriesi ym. 2006.) Suomessa puoluejärjestelmä jakaantui aatteellisesti kuuteen perussuuntaukseen itsenäistymisestä aina 1960-luvulle. Perussuuntaukset olivat vasemmistososialistinen, sosiaalidemokraattinen, agraarinen, liberaalinen, konservatiivinen ja ruotsinkielistä väestöä edustava suuntaus. Sosiaalidemokraattista suuntausta on edustanut sosialidemokraattinen puolue, agraarista keskusta (ent. maalaisliitto), konservatiivista kokoomus, ja ruotsinkielistä ruotsalainen kansanpuolue. Vasemmistososialistista ja liberaalista suuntausta edustavia puolueita on lakkautettu ja niiden tilalle on perustettu uusia. Skdl:n ja Suomen kommunistisen puolueen aatteellista suuntausta on jatkanut vasemmistoliitto, mutta vuosina 1965–2011 liberaalista suuntausta edustava puolue liberaalit tai myöhemmin perustettu liberaalipuolue (2014–) eivät ole saaneet kannatusta, joka olisi riittänyt

puolueen pääsyyn eduskuntaan. Kolme uutta puoluetta, Suomen maaseudun puolueen seuraaja perussuomalaiset, kristillisdemokraatit ja vihreät, ovat vakiinnuttaneet asemaansa eduskunnassa 1970-luvulta lähtien. (Paloheimo 2008, 27.)

Puolueet ovat toisen maailmansodan jälkeen lähentyneet toisiaan, kun tarkastellaan niiden käsityksiä demokratiasta, talousjärjestelmästä ja hyvinvointivaltiosta. Esimerkiksi niin sanottuun “porvarilliseen demokratiaan” kielteisesti suhtautuneet kommunistit hyväksyvät vaaleihin perustuvan edustuksellisen demokratian ja suunnitelmataloutta kannattaneet sosialistiset puolueet hyväksyvät niin ikään tuotantovälineiden yksityisomistuksen ja markkinatalouden. Kuitenkin puolueiden arvot, niiden yhteiskunnallisia toimintaperiaatteita koskevat uskomukset sekä poliittiset tavoitteet eroavat toisistaan monin tavoin. (Mt., 28.)

Puolueita jakavat, toisistaan poikkeavat ideologiat muodostavat eri maissa erilaisille puoluejärjestelmille tyypillisiä ristiriitautuvuuksia, joita usein kutsutaan myös vedenjakajiksi. Ristiriitautuvuuksilla voidaan hahmottaa äänestäjien ja puolueiden välisiä suhteita (Westinen ym. 2016, 274). Länsimaisten poliittisten järjestelmien ristiriitoja kuvasivat 1960-luvulla ensimmäisen kerran Seymour M. Lipset ja Stein Rokkan (1967). Heidän määrittelynsä on esitelty sivulla 17. Myöhemmin Arend Lijphart (1984; teoksessa Paloheimo 2008, 37) on 1980-luvulla jalostanut määrittelyä seitsemään ristiriitautuvuuteen, jotka ovat nähtävissä myös Suomen puoluekentällä: (1) vasemmisto vs. oikeisto, (2) kasvukeskukset vs. syrjäseudut, (3) kansallinen vs. kansainvälinen, (4) suomenkieliset vs. ruotsinkieliset, (5) yhtenäiskulttuuri vs. moniarvoisuus, (6) ekologiset arvot vs. kasvu ja kulutus ja (6) eliitti vs. kansa.

Perinteisen sosioekonomisen ulottuvuuden (vasemmisto–oikeisto) lisäksi uuden liikkeen ovat nostaneet entistä tärkeämpään asemaan vedenjakajan, jolle puolue sijoittuu sen mukaan, korostaako se enemmän kulttuuriliberaaleja arvoja vai perinteisiä arvoja. Sosiaalidemokraattisen, konservatiivisen ja liberaalin perheen rinnalle syntyneet uudet vihervasemmistopuolueet ja oikeistopopulisti- ja radikaalipuolueet ovat laajentaneet sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen skaalaa, jota Kriesi ym. kutsuvat sosiokulttuuriseksi ulottuvuudeksi (konservatiivi–liberaali). (Kriesi ym. 2006, 924.) Usein vasemmistoa ja oikeistoa tarkastelevan jakolinjan yhteydessä puhutaan myös niin sanotusta GAL–TAN-ulottuvuudesta, joka on konservatiivi–liberaali-jakoa moniulotteisempi. Termiä käyttivät ensimmäisen kerran Liesbet Hooghe, Gary Marks ja Carole J. Wilson (2002) Euroopan integraatiota käsittelevässä tutkimuksessaan. Heidän mukaansa tarve uudelle asteikolle vasemmisto–oikeisto-jakolinjan rinnalle syntyi ajankohtaisten poliittisten teemojen, kuten kulttuurisen monimuotoisuuden, maahanmuuton, nationalismin ja ympäristöasioiden, nousua laajempaan julkiseen keskusteluun (Mt., 976). Poliittiseen kahtiajakoon näiden teemojen ympärillä

on aiemmin viitattu muun muassa jaottelemaan ne postmaterialistiseen vs. materialistiseen (Inglehart 1990) sekä uuteen politiikkaan vs. vanhaan politiikkaan (Franklin 1991). GAL-akseli viittaa vihreään, vaihtoehtoiseen (osallistavaan demokratiaan) ja libertaariseen politiikkaan (*green/alternative/libertarian*). Vastakkainen TAN-akseli kuvastaa perinteisiä arvoja, maahanmuuton vastustamista ja nationalismia (*traditional/authoritarian/nationalism*). (Hooghe ym. 2002, 976.) GAL–TAN-asteikkoa käytetään myös Suomessa muun muassa eduskuntavaalitutkimuksissa.

3.3 Vasemmiston ja oikeiston välinen jako

Jako vasemmistoon ja oikeistoon on ollut läsnä eurooppalaisessa poliittisessa kontekstissa jo yli kaksi sataa vuotta. Jaottelu sai alkunsa Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen huhtikuussa 1789. Tällöin säädöt asettuivat Versaillesin säätyvaltiopäivillä puheenjohtajan oikealle tai vasemmalle puolelle sen mukaan, kannattivatko vai vastustivatko ne kuninkaan veto-oikeutta. (Corbetta ym. 2009, 622.) Huolimatta siitä, että GAL–TAN-vedenjakajan merkitys on viime vuosikymmeninä kasvanut, vasemmisto–oikeisto-jakolinja on edelleen maamme puoluejärjestelmän tärkein ristiriitautuvuus. (Paloheimo 2008, 55). Historiaan peilaten sen merkitys on kuitenkin muuttunut. Perinteisesti ihmiset jakautuivat sosiaalisen luokkansa mukaan vasemmiston ja oikeiston kannattajiin. Työntekijät edustivat pääasiassa vasenta siipeä ja työnantajat, eli omistava luokka oikeaa. (Lipset & Rokkan 1967.) Kommunistisen aatteen surkastuminen Neuvostoliiton romahtamisen yhteydessä käsitykset oikeistosta ja vasemmistosta ovat muuttuneet aiempaa abstraktimmaksi. (Corbetta 2009, 627.) Sosiaalisen luokan rinnalle on noussut “sosiaalinen identiteetti”, jota selittää esimerkiksi henkilön elämäntapa, eikä sillä välttämättä ole mitään tekemistä sosiaalisen luokan kanssa. Vasemmistoa kannattavia omistavaan luokkaan kuuluvia ja vastaavasti oikeistoa kannattavia työläisiä on siis aiempaa enemmän. Oikeiston ja vasemmiston välinen jako on kuitenkin siinä määrin merkityksellinen, ettei mikään toinen ulottuvuus ole onnistunut korvaamaan sitä. (Rosas & Ferreira 2013, 12–13.)

Heikki Paloheimon (2008, 38) mukaan jako oikeistoon ja vasemmistoon ilmentää erilaisia arvoja ja uskomuksia. Hänen määrittelynsä mukaan jakolinjassa on kyse “työn ja pääoman vastakkainasettelusta, suhtautumisesta markkinatalouden sääntelyyn ja suhtautumisesta julkisen sektorin vastuiden laajuuteen”. Suomalaisia eduskuntapuolueita ei voida kiistattomasti sijoittaa yhteen oikeaan järjestykseen vasemmisto–oikeisto-akselille. Puolueet voivat sijoittua eri järjestykseen riippuen siitä, tarkastellaanko puolueiden tai niiden kannattajien omia näkemyksiä siitä,

miten ne akselille sijoittuvat vai arvioidaanko puolueiden sijoittumista puolueiden ja niiden kannattajien käsityksiä erilaisista poliittisista kysymyksistä. (Mt.) Esimerkiksi eduskunnan täysistuntosalissa puolueet istuvat siinä järjestyksessä, miten oikealla tai vasemmalla ne itse kokevat olevansa poliittisesti. Vuonna 2019 alkaneella vaalikaudella puolueiden istumajärjestys vasemmalta oikealle on seuraava: vasemmistoliitto, sosialidemokraatit, vihreät, keskusta, Liike Nyt, ruotsalainen kansanpuolue, kristillisdemokraatit, kokoomus, Valta kuuluu kansalle, perussuomalaiset. Istumajärjestyksestä jouduttiin poikkeuksellisesti äänestämään, sillä perussuomalaiset vastusti siirtoaan salin oikeaan laitaan.

Vasemmisto–oikeisto-ulottuvuus on ollut Suomen puoluekentällä tärkein ristiriitaulottuvuus, joten sillä on ollut suuri merkitys myös hallitusyhteistyössä. Kokoomuksen ja vasemmistoliiton hallitusyhteistyö kaatuikin vuonna 2014 erimielisyyksiin juuri sosioekonomisissa kysymyksissä. (Westinen ym. 2016, 277.) Puolueiden mielipiteet julkisen sektorin roolista ja tulonsiirroista ovat tulleet lähemmäs toisiaan, ja 1980-luvulta alkaen hallitus- ja oppositiopuolueiden välinen vastakkainasettelu on ollut näissä kysymyksissä vahvempi erottava tekijä kuin jako vasemmistoon ja oikeistoon. Kun suomalaisten eduskuntapuolueiden periaateohjelmien sisältöä on eritelty suhteessa niiden markkinatalouden sääntelyä koskeviin mielipiteisiin, on vasemmistoliitto, sosialidemokraatit ja vihreät sijoitettu poliittiseen vasemmistoon ja muut eduskuntapuolueet poliittiseen keskusta-oikeistoon. Sen sijaan hyvinvointivaltiota koskevien kannanottojen perusteella puolueita ei voi selvästi jakaa poliittiseen vasemmistoon ja oikeistoon. Suhteellisesti eniten julkisen sektorin vastuita lisäsivät perussuomalaiset, vihreät ja vasemmistoliitto, vähiten kristillisdemokraatit. (Paloheimo 2008, 40–42.)

Vaikka vihreät ja perussuomalaiset edustavat usein sosiokulttuurisilta arvoiltaan Suomen puoluekentällä lähes vastakkaisia näkemyksiä, sosioekonomisella ulottuvuudella ne ovat siis olleet hyvinkin lähellä toisiaan kannattaen taloudellista tasa-arvoa ja laajoja julkisia palveluja (Paloheimo 2008, 41; Ruostetsaari 2006; teoksessa Westinen 2015, 145). Toisaalta kumpikaan puolue ei ole perinteisesti halunnut sijoittaa itseään vasemmisto–oikeisto-akselille, vaan ovat sen sijaan korostaneet GAL–TAN-akselia politiikkaansa määrittävänä ulottuvuutena (Westinen ym. 2020, 320). Perussuomalaisia on vuosien saatossa luonnehdittu monilla tavoin. Esimerkiksi Juha Herkman (2017, 1) on luokitellut puolueen kuuluvaksi oikeistopopulistisiin (*populist right-wing*) puolueisiin, Markus Ketola (2017, 217) radikaalioikeistopopulistisiin (*radical right populism*) puolueisiin ja Tuula Vaarakallio (2015, 202) äärioikeistopuolueisiin (*far right*). Iris Thatcher (2022, 1) argumentoi, että perussuomalaiset siirtyi Jussi Halla-ahon puheenjohtajakaudella (2017–2021) soinnilaisesta (1997–2017) populismista kohti taantumuksellisempaa konservatismia (*reactionary conservatism*).

2000-luvulla suomalaisista äänestäjistä selvästi oikealle ovat sijoittaneet itsensä kokoomuksen kannattajat, ja vain harva heistä määrittelee itsensä akselin vasempaan päähän. Myös kristillisdemokraatit ja ruotsalainen kansanpuolue ovat perinteisesti saaneet enemmän ääniä oikealta laidalta. Vastaavasti vasemmistoliiton kannattajien keskuudessa ei ole lähes lainkaan itseään oikealle sijoittavia. Sosialidemokraattinen puolue on ollut vahvoilla itsensä hieman vasemmalle sijoittaneiden keskuudessa. Keskustan kannattajista suurin osa sijoittaa itsensä ideologiseen keskustaan tai hieman oikealle. Hajanaisinta on perussuomalaisten kannattajien keskuudessa, mutta vuoden 2015 vaaleissa puolueen kannattajat sijoittivat itsensä aiempaa selvemmin oikealle, jolloin keskusta puolestaan menetti kannatustaan oikeistolaisiksi itsensä mieltävien joukossa. (Suuronen ym. 2020, 273–274.) Perussuomalaisten kannattajakunta onkin siirtynyt vaali vaalilta entistä enemmän oikealle. Vielä vuoden 2011 eduskuntavaaleissa 30 prosenttia puolueen äänestäjistä sijoitti itsensä vasemmisto–oikeisto-akselilla vasemmalle, kun taas vuosien 2015 ja 2019 vaaleissa enää 16–17 prosenttia sijoitti itsensä poliittiseen vasemmistoon (Westinen ym. 2020, 320). Vihreiden äänestäjät kallistuvat selvästi akselin vasempaan laitaan, vaikka puolue on perinteisesti ollut haluton määrittelemään itseään vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudella. (Suuronen ym. 2020, 273–274.)

Veikko Isotalon, Peter Söderlundin ja Åsa von Schoultzin (2020, 294) mukaan äänestäjäkunnan sijoittuminen vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudelle on viime vuosikymmeninä “muuttunut merkittävästi”. Heidän mukaansa ulottuvuus on jopa “uudelleenpolitisoitunut”, sillä entistä harvempi sijoittaa itsensä keskelle akselia, ja äänestäjät jakautuvat ideologisesti yhä laajemmalle alueelle. Vuoden 2019 eduskuntavaalitutkimuksessa voidaan nähdä viitteitä siitä, että vasemmistolaisten puolueiden kannattajat ovat siirtyneet aiempaa enemmän vasemmalle, kun taas perussuomalaisten kannattajat ovat siirtyneet aiempaa enemmän oikealle. Perussuomalaisten nousu onkin merkittävä muutos suomalaisella puoluekentällä, sillä vielä vuonna 2003 puolueen äänestäjäkunta oli niin pieni, että se sisältyi luokkaan “muut puolueet”. (Mt., 295.) Kun tarkastellaan eduskuntapuolueiden äänestäjien keskiarvosijaintoja vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, eniten vasemmalla sijaitsee vasemmistoliitto. Sosialidemokraatit ja vihreät sijoittuvat akselilla melko samaan kohtaan, ollen kuitenkin huomattavasti vasemmistoliittoa lähempänä ideologista keskilinjaa. Keskilinjan oikealla puolella ovat järjestyksessä perussuomalaiset, kristillisdemokraatit, ruotsalainen kansanpuolue, keskusta ja kokoomus. Keskimääräinen äänestäjä sijoittuu hieman keskilinjan oikealle puolelle. (Mt. 300–301.) Vasemmisto–oikeisto-ulottuvuuden merkityksen puhtaasti sosioekonomisena ulottuvuutena voidaankin nähdä hämärtyneen, kun vasemmistoon ja oikeistoon on alettu liittää yhä useammin myös muita kuin suoraan talouteen liittyviä kysymyksiä (Mair 2007). Isotalo ym. (2020,

302) jopa arvioivat, että vasemmisto–oikeisto- ja GAL–TAN-ulottuvuudet saattavat lähitulevaisuudessa sulautua toisiinsa yhdeksi kokonaiseksi ulottuvuudeksi.

3.4 Puolueiden ulko- ja turvallisuuspoliittiset näkemykset

Demokratioissakin asennoidutaan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan vaihtelevasti riippuen hallitusten poliittisesta orientaatiosta. Glenn Palmer, Tamar London ja Patrick Regan (2004, 17) ovat tutkineet konfliktikäyttäytymistä 18 parlamentaarisessa demokratiassa kylmän sodan aikana. Tutkimuksen keskeisimpiä löydöksiä oli se, että oikeistohallitukset osallistuvat todennäköisemmin sotilaallisiin operaatioihin, kun taas vasemmistohallitusten kohdalla konfliktit eskaloituvat todennäköisemmin. Myöhemmin Palmer ja Philip Arena (2009, 955) ovat todenneet, että oikeistohallitukset myös panevat alulle valtioiden välisiä konflikteja todennäköisemmin. Oikeistoehdokkaiden valitseminen vaaleissa näyttää lisäävän valtiotason aggressiota (Bertoli ym. 2019). Ei ole kuitenkaan selvää, miksi oikeistopuolueet ovat kansainvälisesti muita puolueita aggressiivisempia. Bertoli ym. (2019) kuitenkin uskovat, että sisäpoliittiset ideologiat saattavat olla todennäköinen vaikuttava tekijä.

Vastaavia tuloksia on saatu myös muissa tutkimuksissa. Klingemann ym. (2006, 110) havaitsivat, että oikeistopuolueet korostavat valtioiden vahvaa kansainvälistä sotilaallista asemaa sekä järjestystä, perinteitä, oikeuksia ja vapautta, kun taas vasemmistopuolueet korostavat rauhanomaista lähestymistapaa, sosiaalista ja taloudellista väliintuloa ja yleistä hyvinvointia. Myös Wagner ym. (2017) ovat tulleet tutkimuksessaan samaan päätelmään: keskusta-oikeistolaiset puolueet suhtautuvat myönteisemmin sotilaallisiin tehtäviin kuin vasemmistopuolueet, ellei voimankäyttö ole perusteltua humanitaarisista syistä. Huomionarvoista kuitenkin on, että myös radikaalioikeisto suhtautuu tutkimuksen mukaan operaatioihin keskustaoikeistoa kielteisemmin.

Puolueiden suhtautumisesta sisäpoliittisiin aiheisiin on tehty runsaasti tutkimusta, mutta puolueiden ulko- ja turvallisuuspoliittiset näkemykset ovat jääneet tutkimuksessa EU-kantoja lukuun ottamatta vähäiselle huomiolle. Puolueiden ulkopoliittista asennoitumista voidaan tutkimusaiheena pitää “väliinpuotoajana”, sillä sitä ei ole tutkittu kansainvälisen politiikan eikä liioin valtio-opinkaan tutkimuskentällä. Kansallisia ulkopoliittisia linjauksia on pyritty ideologioiden sijaan selittämään kansainvälisen järjestelmän muutoksilla ja puolueiden yhteisillä näkemyksillä kansakunnan hyväksi. Näihin yhteisiin kansallisiin etuihin voivat vaikuttaa muun muassa geopoliittinen sijainti, menneet tapahtumat maan historiassa tai sotilaalliset liitot, kuten Nato. (Raunio & Wagner 2017, 1–2; Raunio & Wagner 2020, 515–516, 520.)

Kansallinen historia onkin tärkeä selittävä tekijä, kun tarkastellaan kunkin maan parlamentaarista osallistumista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Se vaikuttaa myös siihen, kuinka paljon eriäviä mielipiteitä puoluepoliittisella kentällä nähdään. (Raunio & Wagner 2017, 9.) Esimerkiksi Suomessa puolueiden yhteiset käsitykset kansallisista ulko- ja turvallisuuspoliittisista eduista voivat liittyä kiinteästi esimerkiksi Venäjän läheisyyteen ja muistoihin talvi- ja jatkosodasta toisen maailmansodan ajalta. Myös kylmän sodan päättymisen vaikutti puolueiden ulko- ja turvallisuuspoliittisiin linjauksiin. Kahtiajakautuneesta maailmasta siirryttiin aikaan, jota ovat leimanneet yhä vahvemmat kansainväliset organisaatiot, kuten Nato ja Euroopan unioni (Raunio & Wagner 2020, 519).

Sisäpoliittisten kysymyksien tapaan myös ulkopoliitikassa hallituksen ja opposition väliset ideologiset erot sekä hallituksen sisäinen yhteenkuuluvuuden puute lisäävät erimielisyyksiä, mutta ulkopoliittikan epäonnistumiset johtavat usein hallituksen autonomian vähenemiseen (Raunio & Wagner 2017, 10). Puoluepoliittista keskustelua voidaan myös pyrkiä rajoittamaan vetoamalla turvallisuuteen (Raunio & Wagner 2020, 520). Kööpenhaminan koulukunnan käsite turvallistaminen (*securitization*) viittaa tilanteeseen, jossa jokapäiväisiä politiikan aiheita pyritään kehystämään turvallisuusuhkiksi (Waeber 1995; Buzan ym. 1998). Esimerkiksi Saksassa, Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja Espanjassa puolueet ovat Wagnerin ym. (2017) mukaan useammin yksimielisempiä puolustuspoliittisissa kysymyksissä kuin sisäpoliittisissa kysymyksissä. Näin ollen voidaan olettaa, että kiistanalaisista aiheista voidaan päästä helpommin yksimielisyyteen, kun niitä käsitellään kansalliseen turvallisuuteen vaikuttavina tekijöinä.

Kuten monessa muussa eurooppalaisessa valtiossa, myös Suomessa ulko- ja turvallisuuspolitiikassa on vallinnut perinteisesti vahva konsensus. Sitä selittävät monet tekijät, kuten kansallinen historia ja maantieteellinen sijainti sekä poliittinen järjestelmä ja perustuslaki. Kylmän sodan aikaan Suomen ulkopoliittikkaa edusti käsitys puolueettomuudesta, jolloin poliittiset kiistat turvallisuuspolitiikasta olivat harvinaisia. Suomi piti YYA-sopimuksen hengessä yllä hyviä suhteita itänaapuriin. Neuvostoliiton romahdettua Suomi liittyi pian Euroopan unioniin. (Raunio 2018, 160.) Euroopan unionin jäsenyys on vain vahvistanut tätä konsensusta, sillä esimerkiksi Suomen EU-koordinoitijärjestelmä pyrkii kansalliseen yksimielisyyteen myös turvallisuuspolitiikassa (Hyvärinen & Raunio 2014). Neuvostoliiton hajoaminen ja EU-jäsenyys olivat laukaisevia tekijöitä myös perustuslaillisille, presidentin valtaa kaventaville muutoksille 1990-luvun alusta lähtien. Aiemmin ulkopoliittikka oli ollut presidentin yksinoikeutena, ja vuonna 2000 voimaan tullut uusi perustuslaki antoi nyt myös eduskunnalle todellista valtaa ulkopoliittisissa kysymyksissä. Nykyisin eduskunta on vastuussa EU-politiikasta, ja presidentti ja hallitus johtavat ulkopoliittikkaa yhdessä tuumin. (Raunio 2016, 317–318.)

Venäjän läsnäolo itänaapurissa vaikuttaa Suomen ulkopoliittikkaan edelleen. Kylmän sodan aikaisesta puolueettomuudesta Suomi on siirtynyt kohti eurooppalaistuneempaa politiikkaa, jossa maa osallistuu aktiivisemmin EU:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. (Mt., 318–319.) Suomalaiset keskusta–vasemmistolaiset puolueet kannattavat perinteisesti ulkosuhteisiin laajempaa ja monipuolisempaa lähestymistapaa korostaen ihmisoikeuksia ja kehitysyhteistyötä. Keskusta-oikeistolaiset puolueet sen sijaan vastustavat puolustushankintoihin kohdistuvia leikkauksia vasemmistoa enemmän ja ovat perinteisesti suhtautuneet myönteisemmin myös Natoon. Eroista huolimatta Suomen politiikassa on hyvät lähtökohdat konsensuspohjaiselle hallinnolle, sillä puoluejärjestelmä on pirstaloitunut, eikä mikään puolue pääsääntöisesti saa eduskuntavaaleissa yli 25 prosentin osuutta äänistä. Yleisestä yksimielisyydestä huolimatta halukkuutta puolustuspoliittiselle kilpailulle on myös ulkopoliitikassa. Lisäksi useimmat puolueet ovat sisäisesti melko jakautuneita ulkopoliittisissa kannoissaan. (Raunio 2016, 312; 319; 323–324.)

Korrelaatiotarkastelun perusteella suomalaisen äänestäjäkunnan vastaukset moniin ei-sosioekonomisiin kysymyksiin korreloivat vahvasti vastaajan sijaintiin vasemmisto–oikeistoluottavuudella. Esimerkiksi puolustuspoliittiset kysymykset, kuten Nato-jäsenyyden kannattaminen, myönteisyys yleiselle asevelvollisuudelle ja Suomen aktiivisen roolin kannatus EU:n puolustusyhteistyön kehittämisessä olivat yhteydessä oikeistolaisuuteen. Aineistona käytettiin vuosien 2003–2015 eduskuntavaalitutkimusaineistoja. (Kestilä-Kekkonen ym. 2018, 104, 107–108.)

Kansalaisten keskuudessa oikeisto–vasemmisto-jakolinjan vaikutus voidaan havaita myös kyselytutkimuksen tuloksissa. Kantarin toukokuussa 2021 toteuttaman kyselytutkimuksen mukaan myönteisimminkin hävittäjähankeeseen suhtautuivat kokoomuksen kannattajat. Heistä yli 64 prosenttia toteuttaisi hankkeen vähintään suunnitellussa laajuudessa. Saman vastauksen antoi keskustan ja perussuomalaisten kannattajista yli puolet. Kielteisimminkin hankintaan suhtautuivat vasemmistoliiton kannattajat. Heistä yli 66 prosenttia oli sitä mieltä, että hankintaa tulee pienentää tai siitä tulee luopua kokonaan. Myös vihreiden ja sosiaalidemokraattien kannattajat suhtautuivat hankeeseen useammin kriittisesti kuin myönteisesti. (Sadankomitea 2021.)

Hankeeseen kriittisesti suhtautuivat erityisesti nuoret ja naiset. Yli puolet vastaajista uskoi, että keskeisin peruste hankinnan pienentämiselle tai siitä luopumiselle oli koronapandemian aiheuttama vaikea taloustilanne. Vajaan viidesosan mielestä asevarustelu lisäisi turvattomuutta. Nuoret puolestaan perustelivat muita vastaajaryhmiä useammin hankkeen pienentämistä tai siitä luopumista ilmastosyillä. 42,2 prosenttia suomalaisista toteuttaisi hankkeen vähintään suunnitellussa laajuudessa. Lähes kolmasosa (28,6 prosenttia) pienentäisi hankintaa ja kymmenesosa (10,5 prosenttia) luopuisi hankkeesta kokonaan. Merkittävä osa vastaajista – 18,7 prosenttia – ei osannut sanoa kantaansa.

Kyselyn toteuttivat rauhanjärjestöt Suomen Rauhanliitto, Suomen Rauhanpuolustajat ja Suomen Sadankomitea ja siihen vastasi 1025 suomalaista. (Sadankomitea 2021.)

4. Menetelmä ja aineisto

Menetelmänä tutkielmassa toimii laadullinen sisällönanalyysi, jonka lisäksi aineistoa käsitellään määrällisen sisällön erittelyn keinoin. Tarkoituksena on taulukoida HX-hävittäjähanketta kritisoivien ja tukevien puheenvuorojen määrää ja esiintyvyyden perusteella tehdä havaintoja siitä, miten puolueet jakautuvat hanketta tukevien ja kritisoivien kantojensa perusteella. Lisäksi analysoidaan sitä, vallitseeko puolueiden sisällä konsensus, vai nouseeko aineiston perusteella esiin eriäviä mielipiteitä. Analyysivaiheessa kiinnitetään huomiota toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti myös siihen, millä perusteilla puolueiden edustajat kritisoivat tai tukevat hanketta. Määrällisen sisällönerittelyn perusteella voidaan antaa vastauksia siihen, onko kritiikin määrässä tapahtunut muutosta, kuten hypoteesissa on oletettu.

Menetelmäksi tutkielmaan valittiin sisällönanalyysi, sillä sen avulla dokumentteja voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. Sisällönanalyysissa dokumenttina voidaan käyttää lähes mitä tahansa kirjallisessa muodossa olevaa materiaalia, ja kokonaan strukturoimatontakin aineistoa voidaan havainnoida sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysin tavoitteena on saada ”tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä muodossa”. Monesti sisällönanalyysista ja sisällön erittelystä puhutaan synonyymeina, mutta sisällönanalyysista on mielekästä puhua kahdessa eri merkityksessä. Sisällön erittelyssä dokumentteja analysoidaan ja kuvataan kvantitatiivisesti esimerkiksi tekstin sisältöä. Puhutaan myös tilastollisesta sisällön erittelystä. Sisällönanalyysissa sen sijaan on tavoitteena kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. Kvantifiointi ei siis kuulu sisällönanalyysiin, mutta sitä voidaan käyttää analyysin apuna. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Sekä suomalaisessa että kansainvälisessä kirjallisuudessa laadullinen analyysi jaetaan induktiiviseen ja deduktiiviseen sisällönanalyysiin. Toisaalta jako voidaan tehdä myös aineistolähtöiseen ja teorialähtöiseen analyysiin, joista puhtaasti jälkimmäinen on harvinainen. (Mt.) Tässä tutkielmassa lähestymistapa on aineistolähtöinen, sillä havaintoja aineistosta pyritään tekemään mahdollisimman objektiivisesti. Aineiston sisältö siis määrittää sen, minkälaisia perusteluja kritiikille tai tuelle annetaan, eikä analyysirunkoa täten muodosteta suoraan teorian pohjalta. Analyysi etenee Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) teoksessa kuvatulla peruskaavalla. Aineistolähtöisen laadullisen aineiston analyysi voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäiseksi aineisto redusoidaan eli pelkistetään, sen jälkeen klusteroidaan eli ryhmitellään ja lopuksi abstrahoidaan eli luodaan aineiston perusteella teoreettiset käsitteet (Miles & Huberman 1994; teoksessa Tuomi & Sarajärvi 2018). Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa vastaus tutkimuskysymyksiin saadaan yhdistelemällä käsitteitä, jolloin empiirisestä aineistosta siirrytään tulkinnan ja päättelyn keinoin kohti käsitteellisempää näkemystä ilmiöstä, jota tutkitaan (Mt.).

Pelkistämisvaiheessa aineistosta karsitaan tutkimukselle epäoleellinen sisältö (Mt.). Kun aineistona ovat eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat, niistä ensinnäkin karsitaan vain tutkimukselle olennaiset kohdat eli ne, joissa käsitellään HX-hävittäjä-hanketta. Sen jälkeen aineisto redusoidaan niin, että jokaisesta dokumentista vain tutkimuksen aihetta koskevat alkuperäisilmaukset listataan ja pelkistetään. Huomion arvoista on, että yhdestä alkuperäisilmauksesta voi löytyä useampia pelkistettyjä ilmaisuja. Samaa ilmiötä kuvaavat ilmaukset ryhmitellään ja taulukoidaan Microsoft Excelissä alaluokkia muodostaen. Abstrahointi- eli käsitteellistämisvaiheessa alkuperäisdatan käyttämät kielelliset ilmaukset muokataan teoreettisiksi käsitteiksi ja johtopäätöksiksi. Edellisessä vaiheessa tehtyjä luokitteluita siis yhdistellään ja tiivistetään mahdollisimman paljon, kuitenkin samalla tarkkaillen, että polku alkuperäisdataan säilyy. (Lähdesmäki ym. 2000; teoksessa Tuomi & Sarajärvi 2018). Tutkimuskysymysten mukaisesti tutkielmassa halutaan selvittää, millä *perusteilla* kritiikkiä tai tukea HX-hankkeelle annetaan, ja luokittelut muodostetaan näiden perusteiden mukaan.

Perusteiden lisäksi huomioidaan kritiikin ja tuen määrä sekä muutokset niiden määrässä. Laadullisen sisällönanalyysin jälkeen suoritetaan määrällinen sisällön erittely, jossa aineiston käsittelyä jatketaan kvantifioimalla se. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan kvantifioinnin ongelma on, että laadulliset aineistot ovat usein niin suppeita, ettei kvantifiointi välttämättä tuo lisää tietoa tai uusia näkökulmia tutkimustuloksiin. Kvantifioinnin tavoitteena onkin tässä tutkielmassa havainnollistaa kritiikin ja tuen määriä taulukoiden muodossa sekä eritellä puolueiden asenteissa tapahtuneita muutoksia. Sisällön erittelyn ja sisällönanalyysin yhdistäminen on tutkielman kannalta perusteltua, sillä aineisto on verrattain laaja.

Sisällönanalyysissä määritetään aluksi niin sanottu analyysiyksikkö, joka voi olla tutkimuskysymyksestä ja aineistosta riippuen yksittäinen sana, lause, lausuma tai useiden lauseiden muodostama ajatuskokonaisuus (Mt.). Koska tutkielmassa pyritään selvittämään puolueiden asennoitumista HX-hankkeeseen sekä perusteluja kritiikille tai tuelle, on selvää, että analyysiyksiköiksi tarvitaan yhtä sanaa suurempia kokonaisuuksia. Valinta vahvistuu, kun otetaan lisäksi huomioon aineiston laatu. Eduskunnan täysistunnoille luonteenomaista on, että useat eri puolueiden edustajat ovat äänessä ja käyvät vuoropuhelua keskenään. Täysistunnossa paikalta pidettävät puheenvuorot saavat kestää enintään kaksi tai kolme minuuttia, vastauspuheenvuorot puolestaan yleensä yksi tai kaksi minuuttia. Tätä pidemmät puheenvuorot on pidettävä istuntosalin puhujakorokkeelta. (Eduskunta 2017, 31.) On johdonmukaista, että yksi analyysiyksikkö aina yksi puheenvuoro. Vaikka on täysin mahdollista, että yhdessä puheenvuorossa esitetään useampia perusteluita aiheen puolesta tai sitä vastaan tai jopa toisistaan eriäviä argumentteja, yhden puheenvuoron jakaminen useampiin analyysiyksiköihin vääristäisi tilastoa siitä, montako kriittistä tai

tukevaa puheenvuoroa kunkin puolueen edustajat ovat tarkasteluajavälillä pitäneet. Vaikka täysistuntokeskustelut ovat valmiiksi saatavilla kirjoitettuun muotoon saatettuina pöytäkirjoina, tulee muistaa, että puheenvuorot on saatettu lauseiksi, virkkeiksi ja kappaleiksi keinotekoisesti, sillä puheessa ei esiinny välimerkkejä. Analyysiyksikkönä toimii tutkielmassa näin ollen ajatuskokonaisuus, joka voi tilanteen mukaan olla joko yksittäinen virke tai virkkeiden muodostama pidempi kokonaisuus.

Pääasiallisena aineistona tutkielmassa ovat tarkasteluajavälillä käydyt eduskunnan täysistuntokeskustelut, joissa on käsitelty HX-hävittäjä-hanketta vuodesta 2015 nykyhetkeen. Hankintapäätös F-35-hävittäjistä tehtiin joulukuussa 2021, mutta tarkasteluun on otettu myös vuoden 2022 aineisto, sillä on mielekästä tarkastella, onko puolueiden kannoissa tapahtunut muutosta turvallisuuspoliittisen tilanteen muututtua Euroopassa aiempaa epävakammaksi. Täysistuntokeskustelujen pöytäkirjat ovat saatavilla eduskunnan verkkosivuilla. Aineisto rajattiin tutkimukselle keskeisiä hakusanoja (HX, hävittäjä, Hornet, F-35) käyttämällä. Lisäksi tarkasteltiin, ovatko puolueet omaksuneet erillisiä kannanottoja aiheesta.

Tutkielman aineisto koostuu 82 eduskunnan täysistunnon pöytäkirjasta, kuudesta kirjallisesta kysymyksestä ja neljästä talousarvioaloitteesta. Aineistoon on sisällytetty myös täysistuntokeskustelut, joissa HX-hävittäjä-hanke ei ole lähetekeskustelun tai ainoana käsittelyn aiheena, sillä aineistosta haluttiin mahdollisimman laaja ja kattava sekä kronologisesti eheä. Redusointivaiheessa hanketta koskevia alkuperäisilmauksia muodostui kokonaiset 481. Monessa täysistuntokeskustelussa käsiteltiin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa laajemmin kuin pelkästään HX-hankkeeseen keskittyen. Siitä syystä aineistosta rajattiin kokonaan puheenvuorot, joiden ei voinut yksiselitteisesti tulkita liittyvän juuri hävittäjä-hankintaan. Puheenvuorot, joissa kuvailtiin myönteisesti esimerkiksi hallituksen panostuksia puolustussektorille, rajattiin tarkastelun ulkopuolelle, jos niiden ei voitu yksiselitteisesti tulkita viittaavan hävittäjä-hankintaan. Tulkinnat tehtiin kontekstin lisäksi havainnoimalla avainilmauksia, joissa viitattiin esimerkiksi Ilmavoimien strategiaan hankkeisiin, suorituskyvyn korvaamiseen, kalustoon tai koneisiin. Ennen ryhmittelyä pelkistetystä aineistosta poistettiin ministerien pitämät puheenvuorot, sillä ministerit edustavat täysistunnossa ensisijaisesti omaa ministeriötään ja heidän puheenvuoronsa täysistunnoissa ovat pitkälti esittelypuheenvuoroja tai vastauksia edustajien esittämiin kysymyksiin. Ministerien puheenvuorojen poistaminen tiivistä aineiston 471 puheenvuorosta 393:een.

Ryhmittely- eli klusterointivaiheen alussa huomio kiinnitettiin jälleen tutkimuskysymyksiin. Tarkoituksena oli vastata kysymykseen ”Millä perusteilla hanketta kritisoidaan tai tuetaan?”. Ensin pelkistetty aineisto ryhmiteltiin tutkimuskysymyksen pohjalta kahteen pääluokkaan hanketta

kritisoiviin ja sitä tukeviin argumentteihin. Jako ei ollut kaikissa tapauksissa yksiselitteinen, vaan edellytti tarkempaa tulkintaa. Suurimpana haasteena oli sijoittaa luokkiin näennäisesti kriittiset argumentit, joissa kritiikki ei tarkemman tarkastelun myötä kohdistunut itse hankkeeseen, vaan joissa oltiin esimerkiksi huolissaan budjetin riittävydestä. Rajatapaukset, kuten monet kysymykset, joista edustajan kantaa ei voinut täsmällisesti tulkita kriittiseksi tai myönteiseksi, merkittiin neutraaliksi. Myönteiset ja kriittiset argumentit sijoitettiin edelleen alaluokkiin etsimällä eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä, tässä tapauksessa siis erilaisia perusteluja hankkeen puolustamiselle tai kritiikille sitä kohtaan.

Aineistolähtöisessä analyysissä luokkien määrää ei voida rajata etukäteen, vaan se selviää analyysin edetessä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Aineistossa kriittisiä ja myönteisiä kantoja perusteltiin erilaisin argumentein, minkä vuoksi analyysissä muodostettiin kaksi erilaista sarjaa aineistolähtöisiä alaluokkia. Puheenvuoro voi kuulua useampaan alaluokkaan, sillä yhdessä puheenvuorossa käytettiin usein lukuisia erilaisia myönteisiä tai kriittisiä perusteluja. Perustelujen määrästä puolueittain ei siis voida tehdä päätelmiä puheenvuorojen kokonaismäärästä. Myönteisille ja kriittisille perusteluille luotiin eri alaluokat, sillä myönteiset ja kriittiset perustelut poikkesivat toisistaan selvästi.

Pääluokka ”neutraali” koodattiin tässä analyysin vaiheessa ulos. Neutraaleista puheenvuoroista ei voinut edelleen muodostaa alaluokkia, sillä neutraalius merkitsee tässä koodausrungossa argumentin puuttumista. Myös tutkimuskysymys ”Millä perusteilla hanketta kritisoidaan tai tuetaan?” rajaa kantaa ottamattomat puheenvuorot tarkastelun ulkopuolelle. Täysistunnon 392:sta runkoon koodatusta puheenvuorosta 225:ssä suhtauduttiin hankkeeseen myönteisesti ja 97:ssä kielteisesti (taulukko 1). Hanketta tukevia puheenvuoroja pidettiin siis yli tuplasti kielteisiin argumentteihin verrattuna kahdeksan tarkasteluvuoden ajanjaksolla.

	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	vkk	kd	kok	ps	sin	yht.
myönteiset puheenvuorot	0	21	7	84	3	4	0	5	55	44	2	225
kriittiset puheenvuorot	70	20	4	0	0	0	1	0	0	2	0	97
neutraalit puheenvuorot	10	17	2	11	0	3	0	0	8	19	0	70
yht.	70	41	11	84	3	4	1	5	55	46	2	322

Taulukko 1. Puheenvuorojen määrät puolueittain vuosien 2015–2022 täysistuntokeskusteluissa.

Edellä mainittuja alaluokkia muodostui hanketta tukeville argumenteille 10 (taulukko 2) ja hanketta kritisoiville argumenteille 17 (taulukko 3). On huomionarvoista, että myönteisille puheenvuoroille muodostui kriittisiä puheenvuoroja vähemmän alaluokkia siitä huolimatta, että myönteisten argumenttien määrä oli merkittävästi kriittisiä suurempi. Myönteisten puheenvuorojen esittäjät siis

perustelivat kantojaan suppeammin kuin kriittisten puheenvuorojen esittäjät. Kritiikin esittäjät siis toisin sanoen käyttivät useampia perusteluja kantojensa perusteluksi. Lisäksi myönteisistä puheenvuoroista toiseksi suurimmaksi alaluokaksi muodostui luokka, jossa puheenvuoron esittäjä perustelee kantaansa kutsumalla sitä esimerkiksi ”tärkeäksi” tai ”välttämättömäksi” investoinniksi. Luokkaan laskettiin mukaan myös puheenvuorot, joissa puhujan myönteinen kanta käy ilmi tämän puheenvuorosta, mutta joissa yksiselitteinen perustelu jää puuttumaan. Tämä vahvistaa havaintoa siitä, että hankkeen tukijat perustelevat aineistossa kantojaan hankkeen kritisoijia suppeammin. Myöhemmillä sivuilla esitetyissä taulukoissa perustelujen nimikkeitä on lyhennetty paremman silmäiltävyyden vuoksi.

Perustelu	lkm
Puolustuskyky, suorituskyky, uskottavuus	88
Tärkeä tai välttämätön investointi	72
Turvallisuus	56
Luottamus asiantuntijoihin	14
Isänmaallisuus	12
Kotimaisen työllisyyden parantaminen	11
Ei riippuvaista taloudellisista suhdanteista	7
Huoltovarmuus	4
Kilpailukykyinen hinta	1
Ympäristöystävällisyys	1

Taulukko 2. Myönteiset perustelut puolueittain vuosien 2015–2022 täysistuntokeskusteluissa.

Perustelu	lkm
Rahan priorisointi muihin kohteisiin	40
Alimitoitettu kustannusarvio, elinkaarikustannukset	39
Ei soveltuvia tai muu ratkaisu tehokkaampi	19
Velkaantuminen	18
Strateginen riippuvuus, kritiikki hankintamaata kohtaan	14
Avoimuuden ja läpinäkyvyyden puute	13
Asiantuntijoiden lobbaus, eduskunnan budjettivalta	13
Koneiden lukumäärä, hankinnan mittakaava	12
Talouden taantuma	10
Hornetien linkaaren pidentäminen	7
Menneet uhkakuvat	6
Kritiikki aseita kohtaan	5
Kansalaismielipiteeseen vetoaminen	3
Ydinaseet	3
Ilmastovaikutukset	2

Taulukko 3. Kriittiset perustelut puolueittain vuosien 2015–2022 täysistuntokeskusteluissa.

HX-hävittäjänhankkeen aikana vuosina 2015–2018 elettiin kahden eri eduskunnan aikaa. Näinä vuosina eduskunnassa vaikutti kaikkiaan 12 erillistä eduskuntaryhmää. Lukumäärällisesti eniten

hävittäjähankeeseen liittyviä kantaa ottavia puheenvuoroja piti keskusta, joka viittasi hankkeeseen kahdeksan vuoden tarkasteluajavälillä 84 kertaa. Toiseksi eniten hankkeeseen ottivat kantaa vasemmistoliiton edustajat, jotka pitivät yhteensä 70 hävittäjäaiheista puheenvuoroa. Kolmanneksi eniten kantaa otettiin kokoomuksessa 55 puheenvuorolla. Perussuomalaiset otti kantaa hankkeeseen 46 puheenvuorossa ja sosiaalidemokraatit 41:ssä. Selvästi vähiten kantaa ottavia puheenvuoroja piti vihreät (11 puheenvuoroa), kristillisdemokraatit (5 puheenvuoroa), ruotsalainen kansanpuolue (4 puheenvuoroa), Liike Nyt (3 puheenvuoroa), siniset (2 puheenvuoroa) ja Valta kuuluu kansalle (1 puheenvuoro). (Taulukko 1.) Yhtäkään puheenvuoroa ei kuultu yhden kansanedustajan Seitsemän tähden liikkeeltä, mitä ainakin osin selittää puolueen eduskuntaryhmän lyhyt edustus eduskunnassa marraskuusta 2018 vaalikauden loppuun huhtikuuhun 2019. Tämän vuoksi puolue jätettiin taulukoinnin ulkopuolelle.

Puolueiden voimasuhteisiin, eli paikkamääriin eduskunnassa, suhteutettuna vasemmistoliitto oli huomattavan aktiivinen keskustelija, sillä puolueella oli 2015 alkaneella vaalikaudella vasta seitsemänneksi ja 2019 alkaneella kaudella vasta kuudenneksi eniten kansanedustajia. Muilta osin puheenvuorojen määrä noudattaa melko hyvin puolueiden voimasuhteita eduskunnassa, joskin sinisten puheenvuorot jäivät melko vähäisiksi eduskuntaryhmän kokoon nähden (17 kansanedustajaa). Puheenvuorojen vähäinen määrä selittyy osittain kuitenkin sillä, että eduskuntaryhmä oli olemassa vain vajaat kaksi vuotta, sillä joukko entisiä perussuomalaisten kansanedustajin perusti puolueen kesken vaalikauden. Puolue jäi ilman edustajia seuraavissa eduskuntavaaleissa.

Kolmen täysistunnon aktiivisimman hankkeesta keskustelleen puolueen, keskustan, vasemmistoliiton ja kokoomuksen, kohdalla huomionarvoista on se, että puolueiden edustajat ovat hyvin yksimielisiä keskenään. Keskustan 84 puheenvuorosta ja kokoomuksen 55 puheenvuorosta kaikki ovat myönteisiä hävittäjähanketta kohtaan, kun taas vasemmistoliiton puheenvuoroista jokainen on kriittinen. Sosiaalidemokraattien puheenvuoroissa hajontaa on eniten: 41 puheenvuorosta puolet (21) suhtautuu hankkeeseen myönteisesti ja puolet (20) kritisoi hanketta. Myös vihreiden puheenvuoroissa on hajontaa: 11 puheenvuorosta 7:ssä hankkeeseen asennoidutaan myönteisesti ja 4 puheenvuorossa hanketta kritisoidaan. (Taulukko 1.)

5. Analyysi

5.1 Sisäpoliittinen ilmapiiri Suomessa vuosina 2015–2022

HX-hävittäjähankeeseen käynnistyessä Suomessa valtaa piti saman vuoden toukokuussa muodostettu pääministeri Juha Sipilän hallitus. Huhtikuun eduskuntavaaleissa suurimmiksi puolueiksi nousivat 21,1 prosentin kannatuksella ja 49 edustajalla keskusta, 17,6 prosenttia äänistä ja 38 edustajaa saanut perussuomalaiset sekä kokoomus, jonka ääniosuus oli 18,2 prosenttia ja edustajamäärä 37. Hallitus toimi kyseisellä kokoonpanolla vuoteen 2017, jolloin kaikki perussuomalaiset ministerit irtaantuivat osaksi uutta Uusi vaihtoehto -ryhmää, jonka nimi sittemmin muotoutui Siniseksi eduskuntaryhmäksi. Lopulta oikeistohallituksen taival päättyi pääministeri Sipilän pyydettyä eroa tasavallan presidentiltä maaliskuussa 2019 sote-uudistuksen kariutumisen jälkeen. Hallitus kuitenkin jatkoi toimintaansa toimitusministeriönä kauden loppuun saakka. Puolustusministerinä toimi pääministeri Sipilän hallituskaudella alkujaan perussuomalaisten kansanedustaja Jussi Niinistö, joka niin ikään siirtyi kesäkuussa 2017 Sinisen tulevaisuuden riveihin.

Kesäkuussa 2019 toimintansa aloitti Rinteen punamultahallitus, jonka muodostivat eduskuntavaalien suurimmaksi puolueeksi 17,7 prosentin kannatuksella ja 40 edustajalla noussut sosialidemokraattinen puolue yhdessä neljänneksi suurimman keskustan ja järjestyksessä seuraaville sijoille jääneiden vihreiden, vasemmistoliiton ja ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa. Rinteen hallituksen kausi jäi lyhyeksi, sillä se jätti eronpyyntönsä jo saman vuoden joulukuussa Posti-kohun saattelemana. Vain viikkoa myöhemmin toimintansa aloitti Marinin hallitus. Vaalikaudella puolustusministerinä toimi keskustan Antti Kaikkonen tammikuuhun 2023 asti, jolloin hän jäi vajaan kahden kuukauden pituiselle isyyslomalle. Kaikkosen virkavapaan aikana häntä sijaisti niin ikään keskustalainen Mikko Savola. Pääministeri Sanna Marinin hallituskautta leimasi epävakaa maailmanpoliittinen tilanne, johon vaikuttivat koronapandemia, Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa sekä näitä seurannut inflaatio ja taloudellinen epävarmuus, jotka näkyivät Suomessa esimerkiksi korkeina sähkön hintoina. Marinin kausi jäi historiaan myös ulko- ja turvallisuuspoliittisesti merkittävistä ratkaisuisistaan hankkia Suomelle F-35-hävittäjät ja hakea puolustusliitto Naton jäsenyyttä.

5.2 Vuosi 2015 – Hävittäjähanke kirjaaminen hallitusohjelmaan

“Hallitus päättää merivoimien taistelualuskaluston suorituskyvyn korvaamisesta ja käynnistää Hornet-kaluston suorituskyvyn korvaamisen (Hallituksen julkaisusarja 2015, 35).”

Näin linjataan Juha Sipilän hallituksen toukokuussa 2015 julkaistussa strategisessa ohjelmassa. HX-hävittäjähanke kirjaaminen hallitusohjelmaan oli konkreettinen askel ja lupaus hankkeen

toteuttamiselle ja siihen sitoutumiseen yli hallituskausien. Vuosina 2012–2014 Suomessa toteutettiin puolustusvoimien uudistus, jossa puolustusbudjettia pienennettiin noin 10 prosenttia (Valtioneuvosto 2017, 11). Uudistuksen syynä olivat tiukentuneet taloudelliset vaatimukset, mutta siihen vaikutti myös matalamman uhkatason turvallisuusympäristö (Mt.). Sipilän hallitusohjelmassa uudistuksen aikana vähennettyä materiaali-investointirahoitusta päätettiin lisätä. Vuonna 2015 ulko- ja turvallisuuspoliittinen tilanne Euroopassa ja Itämeren alueella oli heikentynyt Ukrainan kriisin seurauksena. Tilanne Ukrainassa eskaloitui vuonna 2014, kun Venäjä miehitti Krimin niemimaan.

	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		1		4			1	5	11
Kriittiset puheenvuorot	1	1	2						4
yht.	1	2	2	4	0	0	1	5	15

Taulukko 4. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2015 täysistuntokeskusteluissa.

Vielä vuonna 2015 keskustelu hankkeesta oli täysistunnossa pienimuotoista. Nimi HX-hanke ei ollut vielä vakiintunut, vaan edustajat viittasivat hankkeeseen nykyisten Hornet-hävittäjien korvaamisella. Keskustelua käytiin kolmessa täysistunnossa. Ensimmäinen näistä käytiin lokakuussa. Keskustelun aiheena oli hallituksen esitys eduskunnalle vuoden 2016 talousarviosta. Esittelypuheenvuorossaan puolustusministeri Jussi Niinistö esitteli Puolustusvoimien budjettia, jossa merkittävimpanä kulueränä oli Hornet-torjuntahävittäjien elinkaaren päivitys. Esittelypuheenvuoro sai aikaan täysistunnossa vain muutamia hankkeeseen kantaa ottavia puheenvuoroja.

Toisessa, niin ikään lokakuuhun sijoittuvassa keskustelussa, käytiin ajankohtaiskeskustelua ulkopolitiikasta. Keskustelu täysistunnossa oli edelleen maltillista. Kolmas keskustelu käytiin saman vuoden joulukuussa. Käsittelyssä oli hallituksen esitys eduskunnalle vuoden 2016 talousarvioesityksen täydentämisestä. Täysistunnossa valtiovarainvaliokunnan hallinto- ja turvallisuusjaoston puheenjohtaja Mika Niikko piti esittelypuheenvuoron, jossa hän lausui, ettei hävittäjähankintaa voida sisällyttää normaaliin hankintabudjettiin, vaan niitä varten tarvitaan erillisrahoitus. Hävittäjähanke herätti joulukuun keskustelussa hieman enemmän mielenkiintoa kuin aiemmissa keskusteluissa, mutta puheenvuorojen määrä pysyi silti maltillisena.

Kolmessa edellä mainitussa keskustelussa yhteenlaskettuna HX-hankkeeseen otettiin kantaa 15 puheenvuorossa. Myönteisesti hankkeesta argumentoitiin 11 puheenvuorossa. Valtaosa täysistunnossa hävittäjähankkeesta puheenvuoron pitänyt kansanedustaja siis suhtautui hankkeeseen myötämielisesti. Kriittisiä argumentteja kuultiin neljä. Eniten puheenvuoroja (5) piti

perussuomalaiset ja toiseksi eniten keskusta (4). Kriittisiä puheenvuoroja esittivät vihreiden, sosialidemokraattien ja vasemmistoliiton edustajat. (Taulukko 4.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky				2				2	4
Tärkeä tai välttämätön investointi		1						2	3
Turvallisuus				1			1	1	3
Luottamus asiantuntijoihin									
Isänmaallisuus									
Kotimainen työllisyys									
Ei riippuvaista taloudell. suhdanteista									
Huoltovarmuus									
Kilpailukykyinen hinta									
Ympäristöystävällisyys									

Taulukko 5. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2015 täysistuntokeskusteluissa.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	ps	yht.
Rahan priorisointi			1						1
Alimitoitettu kustannusarvio	1		1						2
Velkaantuminen									
Ei soveltuvia									
Strateginen riippuvuus									
Avoimuuden puute									
Asiantuntijoiden lobbaus									
Hankinnan mittakaava		1							1
Talouden taantuma									
Hornetien elinkaaren pidentäminen			1						1
Menneet uhkakuvat									
Kritiikki aseita kohtaan									
Kansalaismielipide									
Ydinaseet									
Ilmastovaikutukset									

Taulukko 6. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2015 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2015 myönteisiä kantoja perusteltiin puolustus- ja suorituskyvyllä, uskottavuudella, hankinnan tärkeydellä tai välttämättömyydellä sekä turvallisuudella (taulukko 5). Kriittiset perustelut

liittyivät rahan priorisointiin, kustannusarvioon, koneiden lukumäärään tai hankinnan mittakaavaan sekä ajatukseen siitä, että Hornetien elinkaarta olisi mahdollista pidentää (taulukko 6). Perustelut jakautuivat melko tasaisesti keskenään. Keskustelun vähäisyyden vuoksi perusteluista ei voida erottaa trendejä esimerkiksi puolueittain, vaan kaikilla puheenvuoroja pitäneillä puolueilla oli enintään kaksi samaa perustelua. Moni perusteluista jäi vielä tässä vaiheessa taulukon sarakkeissa tyhjiksi.

Kritiikkiä herätti muun muassa kustannusarvio. Vasemmistoliiton Markus Mustajärvi nosti puheenvuorossaan esiin tulevan hävittäjähankinnan suuren hintahaarukan, 5–10 miljardia euroa:

”-- Jos joku olisi tuonut esimerkiksi sosiaalisektoriuudistushankkeen tai vaikka työllisyysohjelman ja olisi kysytty, paljonko se maksaa, ja hän olisi vastannut, että 5—10 miljardia euroa, niin olisi alkanut valtava kalabaliikki siitä, miten arvioissa voi olla 5 miljardin heitto. Käykö tässä sitten näin, että kun tällä hinnalla poliitikoille myydään tämä hankinta, niin lopullinen hinta tulee olemaan 15—20 miljardia euroa?” (Markus Mustajärvi, PTK 45/2015, 13.)

Vihreiden Touko Aalto puolestaan ihmetteli, eikö Hornetien elinkaarta voisi pidentää, kuten muissa verrokkimaissa on hänen mukaansa tehty:

”-- Suomen nykyiset Hornetit on hankittu ihan viimeisten maiden joukossa, ja niistä ollaan pyrkimässä eroon ensimmäisten maiden joukossa. Hieman ihmettelen sitä, kun monissa verrokkimaissa nimenomaan niitä elinkaaria pidentämällä on pystytty lisäämään näitten Hornetien käyttöaikaa hyvinkin merkittävästi.” (Touko Aalto, PTK 45/2015, 13.)

Raha huolestutti myös myönteisissä perusteluissa. Kokoomuksen Sofia Vikman esitti kysymyksen rahoituksen riittävydestä ja perusteli hävittäjähankinnalle myönteistä kantaansa turvallisuusnäkökulmalla:

”-- Kansainvälinen turvallisuusympäristömme on muuttunut nopeasti, ja voimapolitiikka on tehnyt näyttävän paluun Venäjän keinovalikoimaan. Tämä aivan ymmärrettävästi huolestuttaa suomalaisia. Kun haluamme rauhaa, on oma uskottava puolustus aivan olennainen osa Suomen turvaamista.” (Sofia Vikman, PTK 53/2015, 20.)

5.3 Vuosi 2016 – Tietopyyntö puolustushallinnoille ja hävittäjäteollisuudelle

Kansainvälinen poliittinen tilanne oli edelleen vuonna 2016 jännittynyt Venäjän miehitettyä Krimin niemimaan ja aloitettua konfliktin Itä-Ukrainassa. Syyrian sisällissodan jatkuminen ja uudet aseelliset yhteenotot Alepossa kiristivät suurvaltapolitiittisia suhteita entisestään. Kesäkuussa julkaistussa

valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa (2016, 10–13) ulko- ja turvallisuuspoliittisen toimintaympäristön muutoksen kuvaillaan jatkuvan voimakkaana Suomen lähialueilla ja maailmanlaajuisesti. Venäjän kuvataan palanneen voimapolitiittiseen ajatteluun. Maa oli aktivoitunut sotilaallisesti ja sen sotilaallinen suorituskyky oli kasvanut.

”Läntiseen yhteisöön kuuluvan Suomen turvallisuuspoliittinen ympäristö on muuttunut. Turvallisuustilanteen kiristymisellä Euroopassa ja Itämeren alueella on välittömiä vaikutuksia Suomelle. Sotilaallista voimankäyttöä Suomea vastaan tai sillä uhkaamista ei voida sulkea pois.” (Valtioneuvosto 2016, 13.)

Keväällä 2016 Suomen puolustushallinto lähetti tietopyynnöt Ison-Britannian, Ranskan, Ruotsin ja Yhdysvaltain puolustushallinnoille, jotka toimittivat pyynnön maidensa monitoimihävittäjiä valmistavalle teollisuudelle. Tietopyynnössä annettiin esimerkkejä taistelutilanteista, jotka kuvaavat Suomen ilmapuolustuksen toimintaympäristöä. Valmistajia pyydettiin toimittamaan ehdotuksensa Hornet-hävittäjien suorituskyvyn korvaamiseksi 2030-luvun turvallisuusympäristössä sekä kertomaan tarkempia tietoja näiden tarjoamista monitoimihävittäjistä, niiden alustavista hintatiedoista, asejärjestelmistä, koulutusvälineistä, koulutuksesta, johtamisjärjestelmästä, ylläpidosta sekä kotimaisen teollisuuden roolista. Tietopyyntöä kuvaillaan puolustusministeriön verkkosivuilla hankkeen ”ensimmäiseksi merkittäväksi tehtäväksi”. Loppuvuodesta tietopyyntöön vastattiin Yhdysvalloista McDonnell Douglasilta Boeing F/A-18 Super Hornetista ja Lockheed Martinilta F-35-hävittäjästä, Ranskasta Dassault Aviationin valmistamasta Dassault Rafalesta, monikansallisesta eurooppalaisvalmisteisesta Eurofighter Typhoonista, sekä ruotsalaisen Saab AB:n Gripen-hävittäjistä. (Puolustusministeriö 2023.)

	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot				2					2
Kriittiset puheenvuorot									
yht.	0	0	0	2	0	0	0	0	2

Taulukko 7. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2016 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2016 keskustelu hävittäjähankkeesta oli täysistunnossa niukkaa. HX-hankkeeseen kantaa ottavia puheenvuoroja kuultiin täysistunnossa vain kaksi, joista molemmat olivat myönteisiä (taulukko 7). Molempien puheenvuorojen esittäjät olivat keskustan kansanedustajia. Syyskuussa täysistunnossa käsiteltiin hallituksen esitystä valtion talousarvioksi vuodelle 2017. Puolustusministeriön pääluokasta keskusteltaessa puolustusministeri Jussi Niinistö (PTK 88/2016, 48) totesi aloituspuheenvuorossaan, että käynnissä olevalla vaalikaudella on ”Maavoimien vuoro”,

sillä ovat Meri- ja Ilmavoimien suuret strategiset hankinnat ovat edessä 2020-luvulla. Täysistunnossa herättikin vielä tässä vaiheessa laajempaa keskustelua muun muassa Puolustusvoimiin kohdistuneet leikkaukset, yleinen asevelvollisuus, sotilaallinen kriisinhallinta, kyberpuolustus ja kertausharjoitukset kuin tulevat hävittäjät. Edes ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon lähete keskustelussa tai sitä myöhemmissä keskusteluissa hävittäjähanke ei ollut eduskunnan erityisenä mielenkiinnon kohteena.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky									
Tärkeä tai välttämätön investointi									
Turvallisuus				2					2
Luottamus asiantuntijoihin									
Isänmaallisuus									
Kotimainen työllisyys									
Ei riippuvaista taloudell. suhdanteista									
Huoltovarmuus									
Kilpailukykyinen hinta									
Ympäristöystävällisyys									

Taulukko 8. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2016 täysistuntokeskusteluissa.

Joulukuussa 2016 täysistunnossa keskusteltiin edelleen talousarvioesityksen täydentämisestä. Myös perustelut olivat keskenään yhteneväisiä. Molempia myönteisiä puheenvuoroja perusteltiin turvallisuudella (taulukko 8). Keskustan Mikko Savola rinnasti hävittäjähankkeen turvallisuusympäristön rahoitukseen:

”Puolustusselontekoon tämä ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko antaa vahvan selkänöjan ja pohjan, ja tätähän me pääsemme sitten helmikuussa käsittelemään. Siinä tietysti keskitytään puolustukseen vielä tiukemmin ja siellä käsitellään muun muassa resurssikysymyksiä, näitä suuria ratkaisuja, kuinka esimerkiksi meillä Hornetien seuraajahankkeet ynnä muut tullaan toteuttamaan ja ylipäätään rahoittamaan se turvallisuusympäristö ja se Puolustusvoimat, mitä me haluamme.” (Mikko Savola, PTK 139/2016, 94.)

5.4 Vuosi 2017 – Puolustusselonteko ja aseistusta koskeva tietopyyntö

Viime vuosien tapahtumat Ukrainassa heikensivät Suomen lähialueen turvallisuustilannetta edelleen vuonna 2017. Sotilaallinen läsnäolo oli lisääntynyt niin Itämeren alueella kuin arktisella. Jännitteet olivat kasvaneet laajasti, mikä sai Suomen lähialueen lisäämään sotilaallista valmiuttaan korottamalla

määrärahojaan ja päättämällä uusista materiaalihankinnoista. Esimerkiksi Liettuassa otettiin asevelvollisuus uudelleen käyttöön. EU- ja Nato-maat pyrkivät syventämään puolustusyhteistyötään. Nato suunnitteli joukkojen ja materiaalien lisäämistä Baltiaan ja Itä-Eurooppaan. Venäjän pyrkimyksenä oli vahvistaa asemaansa entisestään, ja se oli osoittanut kyvykkyytensä nopeisiin strategisiin päätöksiin ja koordinoituun sotilaalliseen voimankäyttöön. Erityisesti maan ilmavoimat oli osoittautunut kehittyneeksi ja suorituskykyiseksi. Näin sotilaallista toimintaympäristöä Euroopassa kuvattiin vuonna 2017 ilmestyneessä valtioneuvoston puolustuselonteossa (2017, 8–9). Selonteon mukaan Suomeen ei kohdistu suoraa sotilaallista uhkaa, mutta voimankäyttöön tai sillä uhkaamiseen pitää varautua, sillä sitä ei myöskään voida sulkea pois (Mt., 10, 14).

Puolustuselonteossa Ilmavoimien kykyä täyttää tehtävänsä kuvaillaan hyväksi muun muassa Hornet-hävittäjien suorituskyvyn ylläpidon ansiosta. Kuitenkin Hornetien elinkaari on päättymässä vuosina 2025–2030, ja samaan aikaan myös muuta ilmatorjuntakalustoa poistuu käytöstä. Hornetien käyttöään päättymiseen on kolme pääasiallista syytä, jotka liittyvät suhteellisen suorituskyvyn heikkenemiseen, rakenteiden kestävyyskykyyn ja koneen järjestelmien vaatiman tuotetuen saatavuuteen. Selonteon mukaan kaluston korvaamisella on ”ratkaiseva vaikutus” Suomen torjuntakykyyn. (Mt., 12, 25). Itse HX-hankkeen suhteen julkisuudessa oli vuonna 2017 hiljaista. Maaliskuussa Puolustusvoimat (2017) julkaisi tiedotteen, jossa kerrottiin Puolustusvoimien logistiikkalaitoksen lähettäneen HX-hankkeen aseistusta ja muita varusteita koskevan tietopyynnön. Pyyntö lähetettiin Ison-Britannian, Israelin, Norjan, Ranskan, Ruotsin, Saksan ja Yhdysvaltojen hallitusten edustajille, ja sen tavoitteena oli selvittää ehdokkaana olevien monitoimihävittäjien ”todelliset aseistus- ja varusteluvaihtoehdot”. Varsinainen aseita ja varusteita koskeva tietopyyntö lähetettiin myöhemmin samana vuonna.

Vuonna 2017 eduskunnassa tapahtui muutoksia, kun joukko perussuomalasten kansanedustajia perusti uuden eduskuntaryhmän. Perussuomalaisten puheenjohtajana vuodesta 1997 toiminut Timo Soini kertoi maaliskuussa 2017, ettei enää aio asettua ehdolle puolueen puheenjohtajaksi (Soini 2017). Soinin kymmenvuotisen puheenjohtajanuran jälkeen hänen tilalleen valittiin kesäkuun puoluekokouksen puheenjohtajavaalissa Jussi Halla-aho. Pian tämän jälkeen pääministeri Juha Sipilä ilmoitti, ettei edellytyksiä hallitusyhteistyön jatkamiselle Halla-ahon johtaman perussuomalaisten kanssa ole. Halla-ahon mukaan syynä tähän oli se, ettei Sipilä suostunut noudattamaan tiukempaa maahanmuuttopolitiikkaa (Blencowe 2017a). Sipilän ja valtiovarainministeri Petteri Orpon mukaan syynä oli ”yhtenäisen arvopohjan puuttuminen uuden perussuomalaisryhmän ja muiden hallituspuolueiden välillä” (Lehtinen 2017). Tapahtumat johtivat perussuomalaisten eduskuntaryhmän kahtiajakautumiseen. Perussuomalaisista irtautuneiden kansanedustajien joukossa

olivat muun muassa kaikki perussuomalaisten ministerit, puolustusministeri Jussi Niinistö mukaan luettuna. (Koivisto & Virkkunen 2017.) Uusi vaihtoehto -nimisen eduskuntaryhmän nimi muuttui pian Siniseksi eduskuntaryhmäksi. Hallitusyhteistyö jatkui uuteen eduskuntaryhmään siirtyneiden ministerien kanssa, eikä pääministeri Sipilä jättänyt hallituksen eronpyyntöä (Blencowe 2017b).

	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		3	2	8	2	1	11		6	33
Kriittiset puheenvuorot	11								1	12
yht.	11	3	2	8	2	1	11	0	7	45

Taulukko 9. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2017 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2017 keskustelu hävittäjähankeesta vilkastui täysistunnossa. Hankkeeseen kantaa ottavia puheenvuoroja pidettiin 45, joista valtaosa, 33, oli myönteisiä ja loput 12 kielteisiä. Eniten puheenvuoroja kuultiin vasemmistoliitolta ja kokoomukselta, jotka kumpikin pitivät 11 puheenvuoroa. Keskusta otti hankkeeseen kantaa kahdeksan kertaa ja perussuomalaiset 7. Sosiaalidemokraatit, vihreät, ruotsalainen kansanpuolue ja kristillisdemokraatit pitivät yksittäisiä puheenvuoroja. Uusi eduskuntapuolue siniset ei ottanut kantaa HX-hankkeeseen kertaakaan, mihin saattaa vaikuttaa se, että puolue perustettiin keskellä vuotta. Valtaosa puolueista suhtautui puheenvuoroissaan hankkeeseen yksinomaan myönteisesti. Eniten hanketta kritisoivia puheenvuoroja, 11, pitivät vasemmistoliiton edustajat. Kaikista puolueista vain perussuomalaiset otti kantaa sekä myönteisesti että kriittisesti. Heilläkin valtaosa kannanotoista, 6, oli myönteisiä. Kritiikkiä puolue antoi vain yhdessä puheenvuorossaan. (Taulukko 9.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky		1	1	3	2		3		3	13
Tärkeä tai välttämätön invest.				3			6		3	12
Turvallisuus		2	1	1	2	1	6		1	14
Luottamus asiantuntijoihin							1			1
Isänmaallisuus		1		1						2
Kotimainen työllisyys										
Ei riippuvaista taloudell. suhd.					1					1
Huoltovarmuus		1		1						2
Kilpailukykyinen hinta										
Ympäristöystävällisyys										

Taulukko 10. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2017 täysistuntokeskusteluissa.

Enin osa myönteisistä perusteluista liittyivät turvallisuuteen (14), puolustus- ja suorituskykyyn (12) ja hankkeen tärkeyteen (12) (taulukko 10). Keskustan puheenvuoroissa esiin nousi erityisesti yksimielisyyden korostaminen. Edustajista moni toivoi, että salissa vallitsisi laajempi konsensus hankinnoista, sillä niillä on tärkeä turvallisuuspoliittinen merkitys. Konsensuksen tärkeyttä painotettiin erityisesti hanketta kritisoineelle vasemmistoliitolle, kuten keskustan kansanedustaja Antti Kaikkonen omassa puheenvuorossaan teki:

”-- Mutta mitä tulee tähän HX-hankintaan, niin pitäähän teidänkin, hyvät vasemmistoliiton edustajat, ymmärtää se, että jos täällä joka porukka olisi kovin eri mieltä tästä hankinnasta ja jokaisella olisi omat kantansa ja omat miljardilukunsa ja omat hävittäjä määränsä, mitä pitää hankkia, niin eihän tätä hankintaa voisi toteuttaa ollenkaan. Kyllä se vaatii sen, että täällä on laaja yhteisymmärrys. On arvokasta, että täällä onkin koko lailla laaja yhteisymmärrys, riittävä yhteisymmärrys sille, että tätä hanketta voidaan viedä eteenpäin, ja siitä voi kiittää melkein kaikkia ryhmiä, elikkä tätä hanketta voidaan viedä eteenpäin. Nämä nykyiset Hornetit vanhenevat käsiin ensi vuosikymmenen aikana, ja kyllä on välttämätöntä, että meillä on nykyaikaiset ilmapuolustuskoneet myös pidemmällä tulevaisuudessa. --” (Antti Kaikkonen, PTK 74/2017, 15.)

Kokoomuksen riveissä hankkeen hinnan myönnettiin olevan korkea, mutta edustajat pitivät sitä oikeutettuna, sillä kyse on heidän mukaansa niin tärkeästä hankinnasta. Erityisesti kokoomuksen kansanedustajat painottivat perusteluissaan hankinnan tärkeyttä tai välttämättömyyttä ja kansallisen turvallisuuden merkitystä. Perustelut käyvät ilmi muun muassa kokoomuksen edustajan Eero Suutarin puheenvuorossa:

”-- Ilmavoimien torjuntahävittäjien, Hornetien, korvaaminen uusilla vuoden 2025 jälkeen — ovat hyvin perusteltuja, vaikkakin yhteensä yli 10 miljardin kustannuksillaan erittäin kalliita investointeja. Tuollakaan summalla Suomen turvallisuuden varmistamisen hinta ei mielestäni ole kohtuuton. Hankintojen suunnittelussa ja päätöksenteossa on edettävä sotilaallisen suorituskyvyn näkökulmasta.” (Eero Suutari, PTK 19/2017, 49.)

Samoilla linjoilla on myös ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja Stefan Wallin (PTK 74/2017, 14), joka kuvasi HX-hanketta ”erittäin tärkeäksi hankkeeksi”. Samassa puheenvuorossa Wallin myös kyseenalaistaa vasemmiston tarvetta asettaa vastakkain hankinnat ja sosiaaliturva. Hänen mukaansa ”hankinnat tarvitaan, jotta maamme puolustuskyky voidaan turvata” (PTK 19/2017, 12). Myös kristillisdemokraattien Päivi Räsänen (PTK 19/2017, 13) mukaan oli ”hyvä, että puolustusta kehitetään pitkäjänteisesti tosiasiat huomioiden”.

Sosialidemokraattien riveissä hankkeeseen suhtauduttiin vuoden 2017 istunnoissa myönteisesti, mutta puolue teki jonkin verran vastakkainasettelua sosiaaliturvan ja hävittäjähankintojen välille. Esimerkiksi puolustusvaliokunnan varapuheenjohtaja Mika Kari (PTK 19/2017, 8) totesi, että hankinnan mittakaava huomioiden niistä on käytävä ”perinpohjainen” keskustelu. Toisaalta hänen mukaansa vanhenevan kaluston uusiminen kuuluu ”uskottavaan puolustuskykyyn”. Kari korostaa myös, että hankintojen rinnalla huolta on pidettävä myös hyvinvointiyhteiskunnasta ja sosiaaliturvan rahoituksesta.

Kuten sosialidemokraatit, myös vihreät ottivat täysistuntokeskusteluissa myönteisen kannan hävittäjähankkeeseen, mutta edustaja Krista Mikkosen (PTK 19/2017, 9) mukaan puolue kieltäytyi sitoutumasta ”tiettyihin euromääriin” tai ”rahoitukseen, jossa puolustushankinnat rahoitettaisiin leikkaamalla hyvinvointipalveluista”. Sosialidemokraateissa ja vihreissä hankintaa siis pidetään tärkeänä, mutta toisin kuin keskustan ja kokoomuksen kansanedustajat, puolueen edustajat eivät vaikuta pitävän hankintaa itseisarvoisena.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Rahan priorisointi	9									9
Alimitoitettu kustannusarvio	2									2
Velkaantuminen	3									3
Ei soveltuvia									1	1
Strateginen riippuvuus										
Avoimuuden puute										
Asiantuntijoiden lobbaus	2									2
Hankinnan mittakaava	2									2
Talouden taantuma										
Hornetien elinkaaren pident.										
Menneet uhkakuvat										
Kritiikki aseita kohtaan										
Kansalaismielipide										
Ydinaseet										
Ilmastovaikutukset										

Taulukko 11. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2017 täysistuntokeskusteluissa.

Perussuomalaisilta kuultiin vuoden 2017 keskusteluissa pääosin vastaavia perusteluja myönteisille kannoille kuin keskusta-oikeistolaisilta puolueilta. Puolueen sisällä uusia hävittäjiä pidettiin muun muassa ”pakollisina investointeina” (Kari Kulmala, PTK 19/2017, 44) ja ”välttämätöminä

maanpuolustuksen kokonaisuuden kehittämisen kannalta” (Lea Mäkipää, PTK 74/2017, 34). Esimerkiksi kansanedustaja Lea Mäenpää piti hävittäjähankintaa niin tarpeellisena, että taloustilanteen kohentumista ei olisi voitu jättää odottamaan (PTK 19/2017, 45). Poikkeuksen perussuomalaisen linjaan teki Tom Packalén. Hän suhtautui myönteisesti maanpuolustuksen kehittämiseen, mutta oli huolissaan HX- ja Laivue 2020 -hankkeista perustellen kantaansa sillä, että nämä olisivat Suomeen saapuessaan jo vanhentunutta tekniikkaa, ja siksi Suomen puolustusvoimille huonosti soveltuvia:

”-- Onko aika ajanut jo ohi näistä hankkeista, ennen kuin ensimmäistäkään alusta tai konetta on edes tilattu? -- Millä estämme, ettei yli 10 000 miljoonaa maksavia asejärjestelmiämme tuhota lentokentille ja satamiin jo ennen kuin sota on edes julistettu?” (Tom Packalén, PTK 19/2017, 29.)

Selvästi muita puolueita kriittisemmin hankkeeseen suhtautui vasemmistoliitto. Puolueen kansanedustaja Markus Mustajärvi luonnehti hankintaa ”ylimitoitetuksi” (PTK 145/2017, 149) ja mainitsi puolueen kyseenalaistavan monitoimihävittäjien määrän ja hankintojen loppusumman (PTK 74/2017, 8). Puolueen puheenjohtaja Li Andersson rinnasti myös hankinnan hyvinvointipalveluihin:

”-- Koulutukseen ette löydä rahaa, sosiaaliturvaan ette löydä rahaa, mutta palkanalennusten kustantamiseksi löysitte melkein miljardin verran. Myös hävittäjähankintoihin löytyy rahaa, ja kaiken lisäksi sitä paljon parjattua velkarahaa. Työllistäviin investointeihin valtio ei hallituksen mielestä missään nimessä saa ottaa lainaa, mutta hävittäjäostoihin se sitten kelpaa. Pääministeri Sipilän mukaan tätä velkaa ei huomioida velaksi elämisen lopettamisessa. Velaksi eläminen lopetetaan siis siten, että vain päätetään olla huomioimatta tietty osa julkisesta velasta. --” (Li Andersson, PTK 47/2017, 15.)

5.5 Vuosi 2018 – Tarjouspyyntö viidelle valmistajalle

Keväällä 2018 hävittäjähankkeessa nytkähti jälleen liikkeelle uusi vaihe, kun Suomi lähetti viiden eri valtion hallinnolle tarjouspyynnön. Puolustusvoimien logistiikkalaitos lähestyi huhtikuussa Ison-Britannian, Ranskan, Ruotsin ja Yhdysvaltojen viranomaisia tarjouspyynnöllä, jonka se pyysi välittämään edelleen viidelle tietopyyntöön vastanneelle valmistajalle. Tarjousta pyydettiin Yhdysvalloista Boeing F/A-18 Super Hornetista ja Lockheed Martin F-35 -hävittäjästä, Ranskasta Dassault Rafalesta, Isosta-Britanniasta Eurofighter Typhoonista ja Ruotsista Saab Gripeniltä. Tarjouspyyntö tehtiin 64 hävittäjästä. (Ilmavoimat 2018.)

Kesäkuussa mediassa nostettiin esiin puutteita Puolustusvoimien viestinnän läpinäkyvyydessä. Uutistoimisto STT oli saanut pääesikunnalta haltuunsa viestintäohjeen, jonka mukaan

Puolustusvoimien ulkoisen viestinnän tavoitteista vuonna 2015 oli, etteivät kansalaiset kyseenalaistaisi vaikeassa taloustilanteessa puolustukseen tehtäviä mittavia lisähankintoja, kuten HX-hanketta (STT & Yle 2018). Helsingin yliopiston hallinto-oikeuden professori Olli Mäenpää rinnasti Ylelle antamassaan lausunnossa tämän tyyppiset viestintätavoitteet lobbaamiseen todeten samalla, että viestinnän tulisi olla pyrkimystä julkisuuden lisäämiseen (mt.). Uutinen ei kuitenkaan saanut julkisessa keskustelussa suuria mittasuhteita.

Eduskunnassa tapahtui vuonna 2018 pieniä muutoksia, kun eduskuntaan muodostettiin jälleen kaksi uutta eduskuntaryhmää. Huhtikuussa kansanedustaja Harry Harkimo ilmoitti omassa tiedotustilaisuudessaan eroavansa kokoomuksesta. Hän kertoi eroamisen syyksi pettymyksensä puolueen johtamistyyliin (De Fresnes, 2018). Noin viikkoa myöhemmin Harkimo ilmoitti eduskunnan täysistunnossa perustavansa eduskuntaryhmän Liike Nyt (PTK 43/2018). Hän on kuvaillut Liike Nytiä vaihtoehdoksi perinteisille puolueille. Markku Harrinvirta (2019) kirjoitti Poliitikasta-verkkajulkaisuun kirjoittamassa artikkelissaan perinteisten puolueiden menettäneen suosiotaan populistille. Hänen mukaansa edustuksellisen demokratian haastavalla agendalla toimiva Liike Nyt on omiaan haastamaan perinteisten puolueiden asemaa myös eduskuntavaaleissa.

Kesäkuussa alun perin keskustapuolueen listalta eduskuntaan valittu Paavo Väyrynen otti kansanedustajan paikkansa vastaan kesken vaalikauden pudottaen varapaikalta eduskuntaan päässeeseen Mikko Kärnän (STT 2018). Tähän saakka Väyrynen oli toiminut Euroopan parlamentin jäsenenä vuodesta 2014. Väyrynen oli ilmoittanut eroavansa keskustasta ja palaavansa eduskuntaan kansalaispuolueen jäsenenä. Puolueen ja Väyrysen välisten kiistojen vuoksi tämä perusti vielä saman kuun aikana uuden poliittisen liikkeen nimeltään Seitsemän tähden liike (MTV 2018). Saman vuoden marraskuussa hän nimesi yksin edustamansa eduskuntaryhmän Tähtiliikkeen eduskuntaryhmäksi (Ruokangas, 2018).

	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		1		4			3	2	2	12
Kriittiset puheenvuorot	3									3
yht.	3	1	0	4	0	0	3	2	2	15

Taulukko 12. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2018 täysistuntokeskusteluissa.

Kun vuonna 2017 keskustelu HX-hankkeesta kiihtyi istuntosalissa, vuosi 2018 oli hiljaisempi. Keskustelua hankkeesta syntyi enimmäkseen kahdessa täysistunnossa, joissa käsiteltävänä oli hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2019. Yhteensä myönteisiä ja kriittisiä

puheenvuoroja pidettiin 15, joista 12 oli myönteisiä ja 3 kielteisiä. Määrällisesti eniten kannanottoja kuultiin keskustalta (4), ja ainoat hanketta kritisoineet puheenvuorot piti vasemmistoliitto. Muut puolueet pitivät yksittäisiä puheenvuoroja lukuun ottamatta vihreitä, ruotsalaista kansanpuoluetta ja kristillisdemokraatteja, jotka eivät ottaneet kantaa aiheeseen. (Taulukko 12.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky				1			2		1	4
Tärkeä tai välttämätön invest.				4			1	2	1	8
Turvallisuus							1			1
Luottamus asiantuntijoihin		1		1						2
Isänmaallisuus										
Kotimainen työllisyys										
Ei riippuvaista taloudell. suhd.										
Huoltovarmuus										
Kilpailukykyinen hinta										
Ympäristöystävällisyys										

Taulukko 13. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2018 täysistuntokeskusteluissa.

Myönteisiä kantojaan kansanedustajat perustelivat vuonna 2018 enimmäkseen sillä, että Hornetien korvaaminen olisi tärkeä tai välttämätön investointi. Toiseksi eniten myönteisiä kantoja perusteltiin uskottavan puolustuskyvyn ylläpitämisellä. (Taulukko 13.) Esimerkiksi keskustan kansanedustaja Hannu Hoskonen käytti molempia perusteluja puheenvuorossaan:

”-- Tärkeää on myös se, että kaluston tasolla pidämme semmoisen kaluston, joka takaa uskottavan puolustuskyvyn, ja tulossa olevassa Hornet-hävittäjien korvaushankinnassa, joka on lähtenyt jo liikkeelle ja jossa päätöksiä tehdään seuraavalla vaalikaudella — siinäkin päätöksessä — on tärkeää pitää se mielessä, että Suomea pitää pystyä uskottavasti valvomaan niin maarajoilla kuin merirajoilla ja ilmastakin käsin niin, että meidän ilmatilamme on loukkaamaton. Se on aivan välttämätön asia, ja tiedän, että eduskunnan tuki on näille hankkeille erittäin vahva ja meidän huippuasiantuntijamme, sotilaamme, pitävät siitä huolen, että hankittava kalusto vastaa siihen, mitä tämänkokoinen maa tarvitsee. --” (Hannu Hoskonen, PTK 133/2018, 208.)

Perussuomalaisten Jari Ronkainen (PTK 133/2018, 209) kutsui puheenvuorossaan HX-hanketta ”tärkeäksi” materiaalihankeeksi ja sen edistämistä ”perussuomalaisen näköiseksi politiikaksi”. Kannanotosta voi tulkita, että puolustukseen satsaaminen on Ronkaisen mielestä asia, joka on perussuomalaiselle puolueelle ominaista ja tärkeää. Sinisten Kari Kulmala (PTK 133/2018, 194) puolestaan korosti, että poistuvien suorituskykyjen korvaaminen on ”itsenäisen maan tehtävä”,

vaikka siitä koituukin maalle työtä. Perussuomalaisten ja sinisten kannanotot olivat siis entisen perussuomalaisen puolueen hajoamisen jälkeenkin lähellä toisiaan, joskin kaikkien puolueiden kannat olivat vuonna 2018 vasemmistoliittoa lukuun ottamatta hyvin yhteneväisiä.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	r	kd	kok	sin	ps	yht.
Rahan priorisointi	1									1
Alimitoitettu kustannusarvio										
Velkaantumisen	1									1
Ei soveltuvia										
Strateginen riippuvuus										
Avoimuuden puute	1									1
Asiantuntijoiden lobbaus	2									2
Hankinnan mittakaava										
Talouden taantuma	1									1
Hornetien elinkaaren pident.										
Menneet uhkakuvat										
Kritiikki aseita kohtaan										
Kansalaismielipide	1									1
Ydinaseet										
Ilmastovaikutukset										

Taulukko 14. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2018 täysistuntokeskusteluissa.

Kriittisiä kannanottoja vuoden 2018 keskusteluissa teki vasemmistoliiton Markus Mustajärvi. Perustelut jakautuivat hyvin tasaisesti, joskin täpärästi eniten kritiikkiä sai avoimuuden ja läpinäkyvyyden puute päätöksentekoprosessissa (taulukko 14). Yhdessä puheenvuorossaan Mustajärvi viittasi alaluvun alussa mainittuihin Puolustusvoimien ulkoisen viestinnän tavoitteisiin. Hän kutsuu tätä ”veronmaksajien rahoilla hallinnon sisälle rakennetuksi propagandakoneistoksi”. Lisäksi kritiikkiä saivat asiantuntijavalta sekä hallituksen velanotto:

”Arvoisa puhemies! Puolustusministeriössä on ollut käytössä jo vuosia salainen viestintäsuunnitelma. Siitä ovat uutisoineet ainakin STT ja Helsingin Sanomat. Sen tavoitteena on ollut, että kansalaiset, tiedotusvälineet ja poliitikot eivät kyseenalaista strategisia asehankintoja. Elikkä Suomen historian suurinta asehankintaa, lähtökohtatilanteessa vähintään 10 miljardia euroa, ei saisi kyseenalaistaa. Veronmaksajien rahoilla on hallinnon sisälle rakennettu propagandakoneisto, joka yrittää suoraan vaikuttaa muun muassa tähän taloon, että avointa kansalaiskeskustelua ja keskustelua tässä salissa tästä hankinnasta ei käytäisi. Minulla on ainakin vielä semmoinen naiivi kuvitelma, että demokratiassa päättävät siviilit eivätkä sotilaat. Kun te äsken puhuitte näistä strategisista hankinnoista, te puhuitte erillisrahoituksesta.

Mitään sellaista erillisrahoitusta ei ole, vaan kyse on veronmaksajien veroeuroista ja velkarahasta. Ihan samaa rahaa, mitä budjetissa käytetään kaikkiin muihinkin menoihin.” (Markus Mustajärvi, PTK 87/2018, 18.)

5.6 Vuosi 2019 – Ensimmäiset tarjoukset ja uusi hallitus

Tammikuussa 2019 Suomi vastaanotti tarjoukset viidestä monitoimihävittäjästä. Tarjoukset saatiin yhteiseurooppalaisesta Eurofighter Typhoonista, ranskalaisesta Dassault Rafalesta, ruotsalaisesta Saab Gripenistä sekä yhdysvaltalaisista Lockheed Martin F-35A:sta ja Boeing Super Hornetista. Samalla kävi ilmi, että kaikki tarjoukset ylittivät Hornetien korvaajille puolustuselonteossa asetetun hintakaton, joka oli 7–10 miljardia euroa. Tarjouspyyntöjen jälkeen keväällä käytiin ensimmäinen neuvottelukierros, jonka tavoitteena oli puolustusministeriön kansliapäällikkö Jukka Juustin hankintapäätöksen perustelumuistion mukaan ”varmistaa, että alustavan tarjouspyynnön vaatimukset on ymmärretty oikein ja, että kaikkiin vaatimuksiin on vastattu” sekä ”ohjata tarjousten jatkovalmistelua, jotta tarjoukset vastaisivat paremmin Suomen vaatimuksia, ja valmistella tarkennettua tarjouspyyntöä.” (Juusti 2021, 6.)

Keväällä 2019 järjestettiin myös Suomen historian 38. eduskuntavaalit, joissa valittiin kansanedustajat vaalikaudelle 2019–2023. Vaalien voittaja oli sosiaalidemokraatit, joka 17,7 prosentin ääniosuudellaan sai eduskuntaan 40 paikkaa. Myös perussuomalaiset, kokoomus, vihreät ja vasemmistoliitto saivat vaaleissa lisää paikkoja. Ruotsalainen kansanpuolue ja kristillisdemokraatit säilyttivät entiset paikkansa. Tilastokeskuksen mukaan puolueiden kannatusmuutokset olivat ”pieniä”, lukuun ottamatta vihreitä ja keskustaa. Suhteellisesti eniten kannatus kasvoi vihreissä kolmella prosenttiyksiköllä. Vaalien häviöjäpuolueet olivat keskusta ja siniset. Keskusta menetti vaaleissa suhteellisesti eniten ääniä, kun taas kesken edellisen vaalikauden perustettu Sininen tulevaisuus ei saanut vuoden 2019 vaaleissa yhtään edustajaa jatkokaudeksi. Entinen kokoomuksen kansanedustaja Harry Harkimo valittiin ensimmäistä kertaa eduskuntaan Liike Nytin listalta. (SVT 2019.)

Eduskuntavaalien jälkeen hallitustunnustelijaksi valittiin suurimman puolueen, sosialidemokraattien, puheenjohtaja Antti Rinne. Hallitus muodostettiin punamultapohjalle sosialidemokraattien, keskustan, vihreiden, vasemmistoliiton ja ruotsalaisen kansanpuolueen kesken. Kesäkuussa 2019 nimitetty pääministeri Rinteen hallitus ei kuitenkaan kestänyt koossa pitkään. Rinne jätti eronpyyntönsä saman vuoden joulukuussa niin sanotun Posti-kohun myötä. Rinne oli eduskunnan kyselytunnilla väittänyt, että Posti olisi siirtänyt työntekijöitään heikomman työehtosopimuksen piiriin vastoin omistajaohjausministerin kieltoa. Seuraavana päivänä Posti julkaisi tiedotteen, jossa

kerrottiin, että ministeri oli ollut tietoinen Postin toimista ja tukenut niitä toisin kuin Rinne julkisesti väitti. Rinteen tulkittiin valehdelleen eduskunnalle. Seuraavaksi Rinne kertoi saaneensa omistajaohjausministeri Sirpa Paaterolta asiasta väärää tietoa. Myöhemmin Paatero pyysi eroa ministerin tehtävästä. Tämä ei riittänyt keskustalle, vaan puolueen eduskuntaryhmän vetäjä Antti Kurvinen toimitti Rinteelle kirjallisen selityksen, jossa se esitti epäluottamusta pääministeriä kohtaan. Tämä johti Rinteen eroon ja hallituksen kaatumiseen. (Junkkari 2019.) Kaikki hallituspuolueet olivat sitoutuneita jatkamaan samalla hallituspohjalla hallituksen kaatumisesta huolimatta. Pääministeriksi Rinteen tilalle nousi sosiaalidemokraattien Sanna Marin, joka oli toiminut Rinteen hallituksessa liikenne- ja viestintäministerinä.

Perussuomalaisten ja myöhemmin sinisten Jussi Niinistön paikan puolustusministerinä korvasi uudella hallituskaudella keskustan Antti Kaikkonen. Hän toimi tehtävässä tammikuuhun 2023 asti, jolloin hän jäi vanhempainvapaalle. Samalla hänestä tuli ensimmäinen miespuolinen ministeri, joka on jäänyt tehtävästään vanhempainvapaalle (Kuparinen 2022). Kaikkosen sijaiseksi ministerin virkaan nimitettiin täksi ajaksi keskustan kansanedustaja Mikko Savola, joka hoiti tehtävää noin kahden kuukauden ajan. Kaikkonen nimitettiin uudestaan puolustusministeriksi helmikuun lopulla. (STT 2023.)

Lokakuussa 2019 talouspoliittinen ministerivaliokunta vahvisti HX-hankinnan enimmäishinnaksi 10 miljardia euroa. Hieman tämän jälkeen Puolustusvoimat lähetti tarkennetun tarjouspyynnön viidelle alustavaan tarjouspyyntöön vastanneelle valmistajalle. Pyyntöissä täsmennettiin hankintabudjetiksi 10 miljardia euroa, jota tarjous ei saisi ylittää. (Juusti 2021, 6.) Lisäksi ministerivaliokunta asetti vuotuisten käyttö- ja ylläpitokustannusten katoksi 10 prosenttia vuotuisista sotilaallisen maanpuolustuksen menoista. Valtiontalouden tarkastusvirasto arvioi vuonna 2020, että summa olisi saman vuoden kustannustasolla enintään 270 miljoonaa euroa vuodessa. Elinkaarikustannusten ja elinkaaripäivitysten kokonaiskustannuksiksi tulisi tällöin noin 20 miljardia euroa. (VTV 2020b.)

	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		2	1	14				6	3	26
Kriittiset puheenvuorot	13	2	1							16
yht.	13	4	2	14				6	3	42

Taulukko 15. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2019 keskustelu HX-hankkeesta sai hieman lisää vauhtia, mutta pysyi edelleen hyvin maltillisena. Puheenvuoroja täysistunnoissa pidettiin yhteensä 42. Eniten kantaa ottivat keskustan

kansanedustajat. Kaikki puolueen kannanotot olivat myönteisiä. Toiseksi eniten kannanottoja tuli vasemmistoliitolta, jonka mielipiteet puolestaan olivat poikkeuksetta kriittisiä. Kokoomus otti kantaa hankkeeseen kuudessa puheenvuorossaan, joista kaikki olivat myönteisiä. Samoin myönteisiä olivat kaikki perussuomalaisten kolmesta puheenvuorosta. Eniten mielipiteet jakautuivat sosialidemokraattien ja vihreiden sisällä, sillä puolueet esittivät sekä kriittisiä että myönteisiä näkemyksiä hankkeesta. Liike Nyt, ruotsalainen kansanpuolue ja kristillisdemokraatit eivät ottaneet vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa kantaa hävittäjäkeskusteluun kertaakaan. (Taulukko 15.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky		1		5				1	1	8
Tärkeä tai välttämätön invest.		1		1				3	1	6
Turvallisuus			1	7				2		10
Luottamus asiantuntijoihin										
Isänmaallisuus				2						2
Kotimainen työllisyys				1				2	1	4
Ei riippuvaista taloudell. suhd.										
Huoltovarmuus										
Kilpailukykyinen hinta										
Ympäristöystävällisyys										

Taulukko 16. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa.

Tärkeimpiä argumentteja myönteisille näkemyksille olivat vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa turvallisuus, puolustus- ja suorituskyky sekä hankinnan tarkeys tai välttämättömyys. Perusteluissa nousivat muutaman kerran esiin myös kotimaisen työllisyyden parantaminen ja isänmaallisuus. (Taulukko 16.) Eniten kannanottoja esittäneen keskustan kansanedustaja Joonas Könttä kuvaili hallituksen politiikkaa ”paremmaksi” ja ”keskustalaisemmaksi” muun muassa tulevien hävittäjähankintojen ansiosta. Hän korosti puheenvuorossaan turvallisuusnäkökulmaa:

”-- Lisää poliiseja, lisää sotilaita, uusia hävittäjiä ja uusia veneitä Puolustusvoimille. Lisää työtä, lisää turvallisuutta ja lisää tulevaisuutta. Keskustan juureva kädenjälki näkyy tässä hallitusohjelmassa vahvasti. Rohkenen sanoa, että Suomen huomina näyttää taas hieman paremmalta, hieman keskustalaisemmalta.” (Joonas Könttä, PTK 16/2019, 31.)

Myönteisiä perusteluja niin ikään esittäneen kokoomuksen keskuudessa hankinnan kallis hinta myönnettiin, mutta sitä pidettiin kuitenkin puolueen riveissä Suomen turvallisuudelle välttämättömänä. Kokoomuksen kansanedustaja Heikki Autto korosti turvallisuuden lisäksi HX-

hankkeen merkitystä kotimaiselle työllisyydelle. Hän myös esitti hankkeen parantavan suomalaisten hyvinvointia:

”-- Tosiaan haluan vielä myös alleviivata sitä mahdollisuutta, mikä näissä isoissa investoinneissa on, jos onnistumme oikein toimimaan, niin kotimaisen puolustusteollisuuden ja sitä myötä laajemminkin suomalaisen elinkeinoelämän kehittämiseen. Eli ei missään nimessä voi ajatella niin, että nämä rahat ikään kuin vain siirtyisivät jonnekin pois muusta yhteiskunnasta, vaan ne kanavoituvat työnä, toimeentulona mutta myös monenlaisena tuotekehityksenä suomalaisen yhteiskunnan hyväksi ja ennen kaikkea vahvistavat sitä yhteiskuntamme peruskalliota, turvallisuutta, jonka pohjalle sitten kaikki muu hyvinvointi voi rakentua.” (Heikki Autto, PTK 58/2019, 40–41.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Rahan priorisointi	8	1	1							11
Alimitoitettu kustannusarvio	6									6
Velkaantuminen	3									3
Ei soveltuvia	4									4
Strateginen riippuvuus										
Avoimuuden puute	3									3
Asiantuntijoiden lobbaus	1									1
Hankinnan mittakaava										
Talouden taantuma	2									2
Hornetien elinkaaren pident.										
Menneet uhkakuvat	2									2
Kritiikki aseita kohtaan		2								2
Kansalaismielipide										
Ydinaseet										
Ilmastovaikutukset	1									1

Taulukko 17. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa.

Kriittisissä puheenvuoroissa korostui vuoden 2019 täysistuntokeskusteluissa erityisesti rahan priorisointi. Rahaa koskevan kannanoton tekivät kaikki kolme kriittisiä näkemyksiä esittäneistä puolueista. Toiseksi eniten kritiikkiä esitettiin alimitoitetusta kustannusarviosta. Vain sosialidemokraattien riveistä kuultiin suoraa kritiikkiä aseita kohtaan. Myös vuonna 2019 valtaosan kriittisistä puheenvuoroista piti vasemmistoliitto, tarkemmin puolueen edustajat Johannes Yrttiaho ja Markus Mustajärvi. (Taulukko 17.)

Kansanedustaja Kimmo Kiljusen paluu eduskuntaan vuoden 2019 vaaleissa vaikutti myös sosialidemokraattien toistaiseksi varsin maltillisena pysyneeseen kantaan HX-hävittäjähankeeseen. Vastoin puolueen muiden edustajien myönteisiä kannanottoja Kiljunen kritisoi hankintoja siitä, että ne eivät ehkä olisi paras mahdollinen kohde, johon valtion kannattaisi sijoittaa miljardeja euroja. Hän kuitenkin pehmensi sanomaansa toteamalla, että turvallisuus on hänellekin ensisijainen arvo. Näin hän vastasi täysistunnossa edustaja Autolle:

”-- ymmärtääksemme tätä globaalia turvallisuusjärjestelmää, joka on aina parempi ottaa perspektiiviksi, koska turvallisuus viime kädessä on yhteinen koko maailmassa. Me elämme joukkotuhoaseiden maailmassa tällä hetkellä jo. Edustaja Autto on täysin oikeassa — turvallisuus on aivan ykkösasia. Se on aivan ykkösasia. Nyt on vaan vastattava siihen, ovatko nämä miljardihankinnat, joita me teemme näihin kalusteisiin, jotka nyt on määritelty tässä meille ja on eduskunnalle esitetty, se järkevin, optimaalisin tapa vahvistaa turvallisuuttamme vai voitaisiinko nämä miljardit käyttää aivan toisella tavalla.” (Kimmo Kiljunen, PTK 58/2019, 41.)

Johannes Yrttiahon rinnalla myös Markus Mustajärvi kritisoi hävittäjähanketta ahkerasti. Hänen kritiikkinsä liittyi ensisijaisesti rahan priorisointiin ja velkaantumiseen. Mustajärvi vertasi puheenvuoroissaan hävittäjähankkeen budjettia esimerkiksi uuteen homekoulun tilalle rakennettavaan kouluun ja priorisoi hankkeen edelle esimerkiksi puolustusvoimien henkilöstön jaksamisen parantamiseen ja muihin ”yhteiskunnan puutteisiin” kohdennetut varat. Puolustusvoimien henkilöstöä hän puolestaan kritisoi HX-hankintojen lobbaamisesta:

”Suomessa on ammattitaitoinen upseerikunta, ja minäkin arvostan heidän osaamistaan, ja he ovat myös erityisen taitavia lobbareina. Ihmettelen, miten tämä Suomen historian suurin hankinta, asehankinta, juoksetaan tällä tapaa: juuri kun tarkentavat tarjoukset ovat lähdessä, niin silloin tehdään päätös, että kun hallitusohjelmassa ja selonteossa oli tämä kolmen miljardin euron liikkumavara — ja se olisi pitänyt säilyttääkin vielä — niin jo tässä vaiheessa, lähtökohtatilanteessa nostetaan hinta siihen suurimpaan mahdolliseen.” (Markus Mustajärvi, PTK 48/2019, 51–52.)

Vuonna 2019 eduskunta vastaanotti myös ensimmäisen HX-hankeeseen liittyvän kirjallisen kysymyksen ja ensimmäiset talousarvioaloitteet. Lokakuussa kaksi talousarvioaloitetta toimitti eduskunnalle vasemmistoliiton Johannes Yrttiaho. Aloitteet on päivätty samalle päivälle. Ensimmäisessä aloitteessaan hän esitti, että eduskunta vähentäisi 210 000 000 euroa puolustusmateriaalihankintoihin ehdotetusta määrärahasta (TAA 369/2019). Toinen aloite koskee suoraan hävittäjähankintaa. Siinä Yrttiaho ehdottaa, että eduskunta vähentää 10 000 000 euroa monitoimihävittäjien hankintaan ehdotetusta määrärahasta. Hänen mukaansa uuden tilanearvion tekeminen Hornetien korvaamisesta on tarpeen, sillä ”vaihtoehtoja 64 monitoimihävittäjän

hankinnalle ei ole riittävästi arvioitu muun muassa voimakkaasti muuttuvia tulevaisuuden sodankäynnin uhkia vasten.” (TAA 368/2019.) Eduskunta hylkäsi molemmat Yrttiahon talousarvioaloitteet.

Kirjallisen kysymyksen HX-hankkeen ilmastovaikutuksista allekirjoittivat joulukuussa 2019 vasemmistoliiton Johannes Yrttiaho ja Markus Mustajärvi. Siinä he vetoavat sotilastoiminnan aiheuttamiin päästöihin, jotka ovat maailmanlaajuisesti kuusi prosenttia kaikista kasvihuonekaasupäästöistä. He kirjoittavat, että yli puolet Suomen puolustusvoimien hiilidioksidipäästöistä aiheutuu sotilasilmailusta. Lisäksi vaihtoehtoja monitoimihävittäjille ei ole heidän mukaansa arvioitu tarpeeksi esimerkiksi ”voimakkaasti muuttuvia tulevaisuuden sodankäynnin uhkia vasten.” He kysyvät, olisiko päästöjä mahdollista vähentää ”siirtämällä puolustuskyvyn kehittämisen painopiste muihin aselajeihin”. (KK 418/2019.) Puolustusministeri Antti Kaikkonen kertoo vastauksessa kirjalliseen kysymykseen (KKV 418/2019), että Puolustusvoimien energia- ja ilmasto-ohjelman tavoitteet on huomioitu ilmailutoiminnassa ja HX-hankkeen valmistelussa. Kaikkosen mukaan vaihtoehtoisia järjestelmiä monitoimihävittäjien suorituskyvylle on tutkittu, mutta niissä päädyttiin siihen lopputulokseen, että muut vaihtoehdot eivät olisi mahdollisia.

5.7 Vuosi 2020 – Pandemia kurittaa maailmantaloutta

Vuoden 2020 alkupuolella puhjennut koronaviruspandemia varjosti maailmanpoliittista tilannetta ja sen myötä hallitustyöskentelyä myös Suomessa. Samana vuonna julkaistussa valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa (2020, 11–12) Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan toimintaympäristön kuvattiin olevan ”voimakkaassa muutoksessa”. Siihen vaikuttavat selonteon mukaan ilmastonmuutoksen, luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen ja pandemioiden kaltaiset globaalit haasteet sekä muutokset suurvaltojen keskinäisissä suhteissa, mikä on heikentänyt myös Suomen turvallisuutta.

Suomi sai kaikilta tarjouskilpailussa mukana olevilta konevalmistajilta tarjoukset tarkennettuun tarjouspyyntöön tammikuun 2020 loppuun mennessä. Toisella neuvottelukierroksella tarjoajia pyydettiin tarkentamaan lopullisen tarjouksensa sisältöä. Saman vuoden talousarvioissa eduskunta myönsi HX-hankkeelle 10 miljardin euron rahoituksen. (Juusti 2021, 15.) Puolustusvoimat sai myös jonkin verran negatiivista julkisuutta, joka liittyi hankkeen läpinäkyvyyteen. Vasemmistoliiton varapuheenjohtaja Jussi Saramo syytti keväällä hävittäjähanketta ”läpikotaisin korruptoituneeksi” (Ovaskainen 2020), kun Suomen Kuvalehti uutisoi nimettömän lähteen väitteestä, jonka mukaan

poliitikoille olisi jätetty tarkoituksella kertomatta yhdysvaltalaisen Lockheed Martinin F-35-hävittäjän käyttökustannuksia. Näin ollen hankkeessa olisi suosittu kyseistä hävittäjää. Tämän lisäksi kritiikkiä kohdistettiin Puolustusvoimain entisen komentajan Jarmo Lindbergin siirtymistä Lockheed Martinin konsultiksi heti sen jälkeen, kun tämä oli päässyt ”keskeisessä asemassa vaikuttamaan kilpailutukseen”. Hieman myöhemmin Lindbergin sopimus Lockheed Martinilla purettiin, sillä hänen todettiin rikkoneen karensiaan. (Rämö 2020.) Myös valtiontalouden tarkastusvirasto huomautti kesäkuussa, että HX- ja Laivue 2020 -hankkeiden ”kokonaiskustannusten läpinäkyvyys voisi olla parempi” (VTV 2020b).

Koronapandemia kuritti myös maailmantaloutta ja rahoitusmarkkinoita, eikä Suomi ollut kehityskululta suojassa. Niinpä talouskeskustelu kiihtyi myös eduskunnassa, ja silmätikuiksi joutuivat luonnollisesti myös suuret puolustushankkeet. Myös kansalaisten keskuudessa taantuma vaikutti mielipiteisiin hävittäjähankinnasta. Huhtikuussa 2020 Uutissuomalainen teetti kyselyn, jonka mukaan 51 prosenttia suomalaisista lykkäisi hävittäjähankintaa koronaepidemiasta johtuvan taantuman vuoksi ” ehdottomasti” tai ”mahdollisesti” (Sipinen 2020).

Vielä vuoden 2020 ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa (2020, 24–25) Suomea kuvailtiin ”sotilasliittoon kuulumattomaksi maaksi, joka ylläpitää vahvaa ja uskottavaa kansallista puolustuskykyä”. Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittista yhteistyötä Suomi teki pääasiassa Pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin, EU- ja Nato-maiden kanssa. Selonteon mukaan Naton avoimien ovien politiikan jatkuminen on ”Suomen turvallisuuden kannalta keskeistä”. Siinä korostettiin myös hyvän naapuruussuhteen merkitystä Venäjän kanssa. Maan turvallisuustilannetta kuvattiin seuraavasti:

”Kansainvälisen tilanteen kiristymisestä huolimatta Suomeen ei kohdistu välitöntä sotilaallista uhkaa. Sotilaalliseen voimankäyttöön Suomea vastaan tai sillä uhkaamiseen on kuitenkin varauduttava.” (Valtioneuvosto 2020, 25.)

	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		4	1	16	1		3	16	8	49
Kriittiset puheenvuorot	20	8	1						1	30
yht.	20	12	2	16	1		3	16	9	79

Taulukko 18. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2020 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2020 keskustelu hävittäjähankkeesta lähes tuplaantui vuoteen 2019 verrattuna. Myönteisten ja kriittisten puheenvuorojen suhde pysyi edellisiin vuosiin nähden melko samanlaisena. Valtaosa

myönteisistä puheenvuoroista esittivät keskusta (16) ja kokoomus (16). Kriitikkiä ei kuultu kummankaan puolueen riveistä. Myös vasemmistoliitto oli kannoissaan yksimielinen: puolue esitti yhteensä 20 kriittistä näkemystä täysistunnossa. Hajontaa sen sijaan oli sosialidemokraattien, perussuomalaisten ja vihreiden keskuudessa. Huomionarvioista on, että sosialidemokraatit esittivät ensi kertaa enemmän kriittisiä kuin myönteisiä perusteluja. (Taulukko 18.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky		1	1	4				6	2	14
Tärkeä tai välttämätön invest.		1		3			3	7	4	18
Turvallisuus				8				2		10
Luottamus asiantuntijoihin		2			1			2		5
Isänmaallisuus				4				1	1	6
Kotimainen työllisyys								1		1
Ei riippuvaista taloudell. suhd.				4					1	5
Huoltovarmuus										
Kilpailukykyinen hinta										
Ympäristöystävällisyys										

Taulukko 19. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2020 täysistuntokeskusteluissa.

Vuoden 2020 täysistuntokeskusteluissa myönteisiä argumentteja HX-hankinnalle perusteltiin erityisesti sillä, että hankinta on tärkeä tai välttämätön. Myös puolustus- ja suorituskyky ja turvallisuus olivat yleisiä perusteluja. (Taulukko 19.) Hankinnan tärkeyden korostaminen kertonee erityisesti siitä, että korona-aikana hankintaa kritisoitiin sen kalliista hinnasta, kun velkaa jouduttiin muutenkin ottamaan yleisesti välttämättöminä pidettyihin yhteiskunnan perustarpeisiin. Samalla kun keskustelu hävittäjähankeesta kiihtyi, lisääntyi myös vastakkainasettelu aiheen parissa. Moni kansanedustaja pyrki puheenvuorossaan kumoamaan erityisesti vasemmistoliiton esittämiä väitteitä ja kritiikkiä.

HX-hankinnan tärkeyttä alleviivasivat etenkin kokoomuksen kansanedustajat. Esimerkiksi kokoomuksen Ilkka Kanerva nimittää HX-hankeesta huolehtimista ”perusasiaksi” ja hankintaa ”keskeiseksi turvallisuuspoliittiseksi hankinnaksi”. Kanerva myös moitti ”yhtä hallituspuoluetta” siitä, että puolue vaikeuttaa konsensuksen muodostamista. Tämä puolue voidaan tulkita ulostulojensa perusteella vasemmistoliitoksi:

”-- totean kyllä, että Suomessa on sentään ainakin pari puoluetta, jotka kantavat näistä perusasioista huolta. -- Se ei ole Suomessa pieni asia, se on valtavan iso asia, ja hatten av sen osalta. -- ilmaan jää yksi kysymys, ja se on se, että täällä esitettiin kyllä yhden

hallituspuolueen toimesta linjauksia, joita ei parhaimmallaakaan tahdolla voi ymmärtää kuuluvaksi hallituspuolueen repertuaariin ja siihen arsenaaliin, jolla täällä ehdotuksia tehdään. Toivoisin, että hallitus omalta osaltaan haluaa luoda uskoa siihen, että hallituksen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittinen linja näin keskeisessä turvallisuuspoliittisessa hankinnassa tulee olemaan yksiselitteisen kirkas ja luja ja vahva.” (Ilkka Kanerva, PTK 167/2020, 154–155.)

Toinen HX-hanketta vahvasti tukenut puolue, keskusta, perusteli myönteisiä kantojaan enimmäkseen turvallisuudella. Lisäksi keskustan perusteluissa näkyi muun muassa isänmaallisuus sekä se, ettei hankinta olisi riippuvainen taloudellisista suhdanteista. (Taulukko 19.) Esimerkiksi edustaja Joonas Köntän puheenvuorossa kuuluivat nämä kaikki kolme elementtiä:

”-- Puolustuspolitiikka ei voi olla riippuvaista poliittisista tai taloudellisista suhdanteista. Puolustuksesta on huolehdittava kaikissa oloissa, ja juuri näin hallitus toimii. Talousarvioesitys on todellinen puolustuksen puheenvuoro. -- Suomen turvallisuuden kulmakivistä on pidettävä kiinni kaikkina aikoina. Maanpuolustukseen ja Suomen puolustuskykyyn panostaminen on isänmaallista, tästä voimme tässä salissa varmasti kaikki olla samaa mieltä. On totta sekin, että yhteiskunnallisesti eheä Suomi on puolustuksenkin kannalta vahvempi Suomi. Kriisiaikojen keskellä oikeusvaltion ja kansalaisyhteiskunnan toimivuus punnitaan. Ensi vuoden talousarvioesitys on Suomen turvallisuutta, yhteiskunnan toimivuutta, yhteiskuntarauhaa ja oikeusvaltiota korostava lain ja järjestyksen budjetti.” (Joonas Könttä, PTK 126/2020, 93–94.)

Liike Nytin puheenjohtaja ja puolueen ainoa kansanedustaja Harry Harkimo perusteli ryhmäpuheenvuorossa myönteistä kantaansa luottamuksella asiantuntijoihin eli Puolustusvoimien henkilökuntaan:

”-- Suomi tekee hävittäjähankinnat. Ne pitää tehdä ammattiperustein, ja armeija tietää parhaiten, mitä se tarvitsee. Kunnan perustelut, sitten päätös mahdollisimman yksimielisesti totuudesta tinkimättä. --” (Harry Harkimo, PTK 143/2020, 16.)

Myös sosialidemokraattien Mika Kari nojasi perusteluissaan asiantuntijaluottamukseen. Hän vastaa vasemmistoliiton kritiikkiin näin:

”-- Puolustushallinto ja heidän asiantuntijansa ovat arvioineet ja kertoneet arvioistaan puolustusvaliokunnalle hyvin seikkaperäisesti, siitä, mihin perustuu se, että HX-aikataulu on tämä kuin nyt on, ja siinä ei suurta epäilyksen sijaa jää, tai ei jää minkäänlaista epäilyksen sijaa.” (Mika Kari, PTK 167/2020, 137.)

”-- itselleni on kyllä täysin mahdotonta ajatella, että me tilaisimme jonkun puolueettoman selvityksen HX:n elinkaaresta — kysyn, mistä tällainen taho löytyisi, en ala esittämään suuntia suuntaan tai toiseen — ja ylipäätänsä, että on epäilystä meidän omaa asiantuntemustamme kohtaan, meidän virkamiesten lojaliteettia kohtaan. --” (Mika Kari, PTK 167/2020, 137.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	ps	yht.
Rahan priorisointi	5	2	1							8
Alimitoitettu kustannusarvio	10	1							1	12
Velkaantuminen	8		1							9
Ei soveltuvia	5	1								6
Strateginen riippuvuus	2	5								7
Avoimuuden puute	5	1								6
Asiantuntijoiden lobbaus	8									8
Hankinnan mittakaava	4	2								6
Talouden taantuma	5									5
Hornetien elinkaaren pident.	3									3
Menneet uhkakuvat	1									1
Kritiikki aseita kohtaan		1								1
Kansalaismielipide	1									1
Ydinaseet										
Ilmastovaikutukset										

Taulukko 20. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2020 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2020 täysistuntokeskustelujen kritiikki HX-hanketta kohtaan kuultiin totutusti istuntosalin vasemmalta laidalta. Valtaosa kritiikistä kohdistui rahankäyttöön, kuten kustannusarvioon, velkaantumiseen ja rahan priorisointiin. Kun hanketta kohtaan myönteisiä perusteluja esittäneiden kansanedustajien argumentit liittyivät usein luottamukseen asiantuntijoita kohtaan, kriittisiä näkemyksiä esittäneet kansanedustajat päinvastoin syyttivät asiantuntijoita lobbauksesta. (Taulukko 20.) Kuten aiemmin, valtaosan kritiikistä esittivät kolme kansanedustajaa: vasemmistoliiton Johannes Yrttiaho ja Markus Mustajärvi sekä sosialidemokraattien Kimmo Kiljunen. Siinä missä Yrttiaho ja Mustajärvi kohdistivat kritiikkinsä useimmiten valtion varojen käyttöön, Kiljunen arvosteli ennen muuta hankkeen mukanaan mahdollisesti tuomaa strategista riippuvuutta:

”-- Nyt sitten kuitenkin tässä kysymyksessä, voidaanko Suomen aluetta käyttää jotakin vastaan vai ei, on tiettyjä tekijöitä, jotka ovat muuttuneet. -- nyt viimeistään nämä asehankinnat, muun muassa tämä HX-hankinta, kaikki nämä ovat merkittävällä tavalla potentiaalisesti muuntamassa sitä asetelmaa. On ollut tarkkailijoita, tutkijoita, jotka ovat todenneet avoimesti, että Suomen asemoituminen alkaa näyttäytyä siltä, että Suomi on osa läntistä pelotetta, pohjoisessa Euroopassa olevaa läntistä pelotetta. --” (Kimmo Kiljunen, PTK 143/2020, 58.)

Yrttiaho perusteli budjettikritiikkiään vuonna 2020 erityisesti koronakriisillä. Lisäksi koko hanke pitäisi Yrttiahon mukaansa arvioida uudelleen, sillä hävittäjät ovat hänen mielestään vanhentunutta tekniikkaa, ja soveltuvat siksi huonosti Suomen puolustusvoimien käyttöön:

”-- HX-hanke on edelleen merkittävin yksittäinen julkisen talouden alijäämää ja velkaantumista lisäävä tekijä valtiontaloudessa. Kun nyt velkaannutaan 20 ehkä 30 miljardia näiden koronaviruksesta aiheutuvien toimien vuoksi, olisi korkea aika siirtää HX-hanke ensi vaalikaudelle. Samalla se tulisi perusteellisesti uudelleenarvioida. -- Selvitys on lähtökohdiltaan jo vanhentunut. Monitoimihävittäjät eivät ole suorituskykyisiä tulevaisuuden sodankäynnin uhkia, miehittämättömiä lennokkeja ja ohjuksia vastaan. --” (Johannes Yrttiaho, PTK 57/2020, 46.)

Kaikki vasemmistoliiton kriittiset puheenvuorot eivät suinkaan liittyneet pelkkään rahankäyttöön. Yrttiaho syytti eräässä puheenvuorossaan puolustusministeriötä jopa suoranaisesta eduskunnan ”harhauttamisesta” hävittäjähankeessa. Taustalla toimi Yrttiahon mukaan Yhdysvaltain vaikuttajakoneisto. Puheenvuoro oli vasemmistoliitonkin mittapuulla poikkeuksellisen ankaraa kritiikkiä aiempaan verrattuna:

”-- Tällä hetkellä Yhdysvallat pyrkii vaikuttamaan kaikkiaan noin 140:een maailman maahan strategisen tavoitteensa toteuttamiseksi. Yksi näistä maista on Suomi, jonka hävittäjähankinnan ytimessä ovat Yhdysvaltain edut. Suomen puolustusministeriö harhauttaa eduskuntaa väittämällä, että kyse olisi Hornetien suorituskyvyn korvaamisesta. Todellinen tavoite näyttää olevan lisätä merkittävästi Ilmavoimien suorituskykyä tulevan 40 vuoden aikana. --” (Johannes Yrttiaho, PTK 143/2020, 37.)

Myös vuonna 2020 eduskunta vastaanotti kaksi talousarvioaloitetta ja kaikkiaan neljä kirjallista kysymystä, jotka liittyivät HX-hävittäjähankeeseen. Talousarvioaloitteet toimitti tälläkin kertaa vasemmistoliiton Johannes Yrttiaho, joka toimi niissä myös ainoana allekirjoittajana. Ensimmäinen aloite koski monitoimihävittäjien hankintaan ehdotetun määrärahan poistamista vuodelle 2021 ja toinen monitoimihävittäjien tilausvaltuuden poistamista kokonaan. Perusteluiksi Yrttiaho esitti muun muassa kustannusten epäselvyyksiä. Yrttiaho arvosteli aloitteissa hävittäjien elinkaarikustannusten sekä muun hankinnan sisältämän aseistuksen ja varustuksen kustannusten epäselvyyttä. Hänen mukaansa vaihtoehtoja 64 monitoimihävittäjälle ei ole arvioitu riittävästi ”voimakkaasti muuttuvia tulevaisuuden sodankäynnin uhkia vasten”. Lisäksi Yrttiaho ehdotti, että Hornetien elinikää voitaisiin pidentää ”useilla vuosilla”, ja näin uusien monitoimihävittäjien hankintaa voitaisiin siirtää. (TAA 363/2020; TAA 364/2020.) Eduskunta hylkäsi molemmat talousarvioaloitteet.

Kirjalliset kysymykset koskivat HX-hankkeen tarjouskilpailun tasapuolisuutta, muuttuneita perusteluja, Yhdysvaltain NSA:n harjoittaman vakoilun mahdollisista vaikutuksista HX-

hävittäjähankintaan sekä hankinnan kokonaiskustannuksia ja eduskunnan budjettivallan toteutumista. Kysymys tarjouskilpailun tasapuolisuudesta liittyi jo edellä luvussa mainittuun Puolustusvoimien entisen komentajan Jarmo Lindbergin siirtymiseen Lockheed Martinin palvelukseen nopeasti eläkkeelle siirtymisensä jälkeen (KK 299/2020). Kirjallisen kysymyksen oli allekirjoittanut 13 vasemmistoliiton kansanedustajaa, Markus Mustajärvi kärkijoukossa. Seuraavan, hankkeen muuttuneita perusteluja koskeneen kirjallisen kysymyksen jätti Mustajärvi yksin. Kysymyksessä hän toi esiin Puolustusvoimien everstin podcastissa kertomia tietoja, joita piti ”hatarina perusteluina” (KK 634/2020). Kolmannessa kysymyksessä Mustajärvi kysyi neljän muun vasemmistoliiton kansanedustajan kanssa, kuinka Suomessa varmistetaan, että ulkomaalainen tiedustelupalvelu ei pääse käsiksi salattavaan tietoon, jolla voidaan vaikuttaa Suomen hävittäjähankintaan (KK 876/2020). Viimeinen, joulukuussa jätetty kirjallinen kysymys, koski yksityiskohtaisesti hävittäjähankkeen kustannuksia ja eduskunnan budjettivallan toteutumista (KK 920/2020). Johannes Yrttiahon johdolla kysymyksen oli allekirjoittanut 11 vasemmistoliiton kansanedustajaa. Kaikkiin kysymyksiin vastauksen toimitti puolustusministeri Antti Kaikkonen.

5.8 Vuosi 2021 – Lopullinen tarjouspyyntö ja F-35-hävittäjän valinta

Valtioneuvoston puolustusselonteko julkaistiin vuonna 2021. Siinä Suomen puolustuksen toimintaympäristöä kuvailtiin ”jännitteiseksi ja vaikeasti ennakoitavaksi”. Selonteon mukaan Suomeen ei kohdistu maailmanpoliittisen tilanteen kiristymisestä huolimatta ”välitöntä sotilaallista uhkaa”.

”Sotilaalliseen voimankäyttöön Suomea vastaan tai sillä uhkaamiseen on kuitenkin varauduttava.” (Valtioneuvosto 2021, 8.)

Kuvaus oli yhtenevä edeltävänä vuonna julkaistun ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon kanssa. Turvallisuustilanteeseen vaikutti vuonna 2021 erityisesti suurvaltakilpailu. Venäjän tavoitteiksi kuvailtiin läntisten toimijoiden yhtenäisyyden heikentäminen sekä etupiirijakoon perustuvan turvallisuusrakenteen luominen Eurooppaan. Sotilaallisen voimankäytön kuvattiin kuuluvan keskeisenä osana Venäjän keinovalikoimaan. (Valtioneuvosto 2021, 13.)

Suomi lähetti lopullisen tarjouspyynnön kilpailussa mukana olleille konevalmistajille tammikuussa 2021. Lopulliseen tarjouspyyntöön sisältyi tarjoajakohtainen vaatimus 9 miljardin euron enimmäishinnasta, jolla valmistajien tuli tarjota kaikki tuotteet ja palvelut. Suomen puolustushallinto vastaanotti lopulliset, sitovat tarjoukset huhtikuun loppuun mennessä kaikilta viideltä tarjoajalta.

Tämän jälkeen jokaiselle tarjoajalle järjestettiin kysymys ja vastaus -tilaisuus, jossa tarjouksen sisältö käytiin vielä kertaalleen läpi. (Juusti 2021, 6.) 10. joulukuuta 2021 valtioneuvosto teki päätöksen 64 yhdysvaltalaisen Lockheed Martin F-35A Lightning II -monitoimihävittäjän hankinnasta. Puolustusministeriön tiedotteen mukaan ”F-35 täytti huoltovarmuuden, teollisen yhteistyön ja kustannusten päätösalueiden vaatimukset.” Järjestelmä osoittautui parhaaksi myös sotilaallisen suorituskyvyn sekä taistelu-, tiedustelu- ja selviytymiskykyjen vertailussa. (Puolustusministeriö 2021.)

Vuonna 2021 Suomen eduskuntaan muodostettiin uusi eduskuntaryhmä, kun kansanedustaja Anu Turtiainen erotettiin perussuomalaisista vuonna 2020. Turtiaisen perustama puolue, Valta kuuluu kansalle (VKK), merkittiin puolerekisteriin syyskuussa 2021. (Koskinen 2021.) Valta kuuluu kansalle on kansallismielinen, arvokonservatiivinen ja kristillinen puolue, joka suhtautuu kriittisesti nykyiseen poliittiseen järjestelmään, maahanmuuttoon ja koronatoimiin. Puolueen jakamat salaliittoteoriat ja Venäjä-myönteiset ulostulot ovat saaneet huomiota julkisuudessa. (Nieminen 2022.) Oman puolueohjelmansa mukaan Valta kuuluu kansalle on keskustaoikeistolainen puolue, joka kannattaa suoraa demokratiaa (Valta kuuluu kansalle 2021). Helsingin yliopiston yliopistotutkija Niko Pyrhönen on kuvaillut puoluetta ”radikaaliksi oikeistopuolueeksi” (Virranniemi & Jäntti 2022).

	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		6	3	25	1	2	1	11		13	62
Kriittiset puheenvuorot	10	8							1		18
yht.	10	14	3	25	1	2	1	11	1	13	80

Taulukko 21. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2021 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2021 keskustelu hävittäjähankkeesta oli eduskunnassa vilkasta. Täysistuntokeskusteluissa myönteisiä puheenvuoroja esitettiin yli kolminkertainen määrä kriittisiin puheenvuoroihin verrattuna. Merkittävän osan myönteisistä kannanotoista (25) esitti keskusta. Sosialidemokraatit oli ainoa puolue, jonka sisällä näkemykset jakaantuivat myönteisten ja kriittisten välillä, vieläpä hyvin tasaisesti. Kriittisiä perusteluja kuultiin eniten vasemmistoliitolta, ja myös uusi puolue Valta kuuluu kansalle esitti yhden kriittisen puheenvuoron. (Taulukko 21.) Huomionarvoista on kriittisten puheenvuorojen osuuden vähentyminen, vaikka puheenvuoroja kokonaisuudessaan pidettiin vuonna 2021 saman verran kuin edeltävänä vuonna. Tämä voi selittyä osin sillä, että keskustelut HX-hankinnan sisältämästä talousarviosta oli edellisenä vuonna jo käyty, ja hankinta saatiin paketoitua vuonna 2021.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskky		3	2	15	1		1	5		4	31
Tärkeä tai välttämätön invest.		2	1	3				4		6	16
Turvallisuus		1		4		1		2		1	9
Luottamus asiantuntijoihin				3	1			1		1	6
Isänmaallisuus				2						2	4
Kotimainen työllisyys		2		1				1		2	6
Ei riippuvaista taloudell. suhd.				1							1
Huoltovarmuus				2							2
Kilpailukykyinen hinta						1					1
Ympäristöystävällisyys								1			1

Taulukko 22. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2021 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2021 puolustus- ja suorituskky nousi ylivoimaisesti tärkeimmäksi perusteluksi hävittäjiin myönteisesti suhtautuvien perustelujen joukossa. Puolueista erityisesti keskusta esitti puolustus- ja suorituskkyyn liittyviä puheenvuoroja täysistuntokeskusteluissa. Muilla puolueilla perustelut jakautuivat tasaisemmin.

Esimerkiksi keskustan Hannu Hoskonen kuvaili puheenvuorossaan uusia hävittäjä ”vakuutukseksi” tulevaisuutta varten, jotka takaavat Suomen itsenäisyyttä:

”-- Meillä pitää olla uskottavan puolustuksen hoitamiseen uskottavat työvälineet niin kuin kaikilla muillakin työmailla. Tämä nyt menossa oleva HX-hanke, joka ratkennee tässä ennen joulua, niin kuin ratkeakin, ja monen muun aselajin kaluston vahvistaminen on Suomelle äärimmäisen tärkeää. Siinä Suomi rakentaa näin itselleen parasta mahdollista vakuutusta tulevia vuosia varten. Näistä kaikista muodostuu se uskottavuus, jolla Suomi pärjää tulevaisuudessakin eteenpäin ja pysyy itsenäisenä valtiona ja päättää omista asioistaan. --” (Hannu Hoskonen, PTK 146/2021, 36.)

Perussuomalaisen riveissä kiiteltiin puolustusministeriä HX-hankkeen maaliin saattamisesta ja puolueen puheenvuoroissa kuului tuki suorituskkyjen täysimääräiselle korvaamiselle. Edustaja Jani Mäkelä arvioi, että hankkeessa päädyttiin puolustuskkyyn kannalta ”oikeaan ratkaisuun”. Hän vertasi hävittäjähankinnan budjettia Yle-veroon:

”-- Täytyy tästä F-35-hankinnasta sanoa se, että kyllä siinä todennäköisesti päädyttiin siihen ratkaisuun, joka kestää pisimpään lennossa sekä elinkaaren että ilmatorjunnan paineessa, eli siinä mielessä oikea ratkaisu. Jos se hinta hirvittää, niin siihenkin löytyy ratkaisu: Tuo 250 miljoonaa on vain puolet Yle-verosta. Paljon mieluummin minä sitä rahaa hävittäjäverona maksaisin kuin Yle-verona. --” (Jani Mäkelä, PTK 152/2021, 51–52.)

Myös vihreät yhtyi muiden myönteisiä puheenvuoroja esittäneiden puolueiden näkemyksiin puolustuskyvyn ylläpidon tärkeydestä. Kuitenkin puolueen kansanedustaja Atte Harjanne huomautti, että suorituskyvyn korvaaminen ei ole itseisarvo, vaan sen pohjana tulisi olla aina ihmisten hyvinvointi:

”HX- ja Laivue 2020 -hankkeiden myötä Suomen puolustusmenot harppaavat väliaikaisesti. Nämä ovat perusteltuja hankintoja, jotka tukevat Suomen puolustuskykyä vuosikymmeniksi. Rautaa ja softaa ostettaessa on silti muistettava, että puolustuskyvyn uskottavuuden luo lopulta se porukka, joka hävittäjien puikoissa, näppäimistön ääressä tai kertausharjoituksissa on. Korkean maanpuolustustahdon edellytys on eheä yhteiskunta.” (Atte Harjanne, PTK 146/2021, 10.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Rahan priorisointi	7										7
Alimitoitettu kustannusarvio	6	4									10
Velkaantumisen		2									2
Ei soveltuvia	3	1							1		5
Strateginen riippuvuus	2	1									3
Avoimuuden puute	2	1									3
Asiantuntijoiden lobbaus											
Hankinnan mittakaava		3									3
Talouden taantuma	2										2
Hornetien elinkaaren pident.	3										3
Menneet uhkakuvat	3										3
Kritiikki aseita kohtaan	1										1
Kansalaismielipide	1										1
Ydinaseet											
Ilmastovaikutukset	1										1

Taulukko 23. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2021 täysistuntokeskusteluissa.

Vuonna 2021 vasemmistoliitto kritisoi erityisesti rahankäyttöä ja HX-hankkeen alimitoitettua kustannusarviota. Suurimman osan puolueen kannanotoista teki Johannes Yrttiaho, mutta myös esimerkiksi Katja Hänninen ryhtyi arvostelemaan hanketta ”vääristä arvoalinnoista” rahan priorisoinnissa hävittäjähankintaan ”ihmisten hyvinvoinnin” sijaan:

”Myös Suomi on mukana satsaamassa väärin arvovalintoihin. Valmistelussa olevat Puolustusvoimien hankinnat, erityisesti hävittäjähankinnat, nostaisivat Suomen sotilasmenoja huomattavasti tulevina vuosina. Hävittäjähankintojen vuoksi

puolustusbudjetti kasvoi yli 50 prosenttia, ja niiden elinkaarikustannukset tulevat olemaan todennäköisesti kymmeniä miljardeja euroja. Parempaa turvallisuuspolitiikkaa olisi käyttää nekin rahat ihmisten hyvinvointiin. Nykyiset uhat, kuten ilmastonmuutos, globaalit pandemiat ja kyberuhat, eivät ole todellakaan ratkaistavissa sotilaallisesti.” (Katja Hänninen, PTK 73/2021, 65.)

Myös sosialidemokraattien Kimmo Kiljunen ryhtyi kritisoimaan HX-hanketta entistä pidemmin perusteluin vuonna 2021. Hän oli istuntovuoden aikana ainut hanketta kritisoinut sosialidemokraattien edustaja. Joulukuussa, muutama päivä sen jälkeen, kun valtioneuvosto oli tehnyt päätöksen F-35-monitoimihävittäjien hankinnasta, Kiljunen kritisoi esimerkiksi koneiden lukumäärää. Hänen mukaansa 64 hävittäjän sijasta noin 50 hävittäjää olisi ollut Suomen puolustukselle riittävä määrä:

”-- me tiedämme, että tässä hankintakuluvaiheessa me olisimme voineet säästää puolitoista miljardia, ja se on ihan puhtaasti Puolustusvoimien oma laskelma, jonka valtiovarainministeriö olisi voinut tarkistaa, koska Hornetien täysimääräiseen korvaamiseen olisi riittänyt 50—54 F-35-hävittäjän hankkiminen. Sillä me olisimme säästäneet välittömästi hankintakuluvaiheessa 1,2—1,5 miljardia.” (Kimmo Kiljunen, PTK 151/2021, 109.)

Samassa täysistunnon keskustelussa Kiljunen kritisoi hankkeen alimitoitettua budjettia ja strategista riippuvuutta. Hän vertasi F-35-hankintaa muihin maihin, joissa kyseinen monitoimihävittäjä on päätetty hankkia:

”-- meillä on tietoa Hollannista, Norjasta, Australiasta myöskin, että F-35-hävittäjien käyttömenot ovat olleet reilusti enemmän kuin se, mitä Suomessa nyt on arvioitu, puhutaan kaksinkertaisista, jopa kolminkertaisista summista. -- Haluan nostaa tähän myöskin esille Sveitsissä käydyn keskustelun. Siellä on tehty päätös huomattavasti pienemmän hävittäjälaivaston hankkimisesta kuin Suomeen — ja siellä päädyttiin myöskin samaan amerikkalaiseen koneeseen F-35 — joka joudutaan altistamaan kansanäänestykselle sen vuoksi, että siellä on niin voimakas vastustus siitä, että koneet hankittiin Yhdysvalloista. -- myöskin Sveitsin parlamentin tarkastusvaliokunnan tasolla on jo nyt käynnistetty selvitys tarjouskilpailussa annetusta käyttö- ja ylläpitokustannusten arviosta ja siitä, kuinka ne laskentaperusteet on tehty ja kuinka tämä arvio on tehty, ja siitä tehdään nyt virallinen selvitys. Siinä yhteydessä jään kysymään sitä, pitäisikö Suomessakin tätä samaa arvioida --” (Kimmo Kiljunen, PTK 151/2021, 166.)

Uuden Valta kuuluu kansalle -puolueen kansanedustaja Ano Turtiainen liittyi vasemmistoliiton ja sosialidemokraattien tavoin kritisoimaan hävittäjähankkeen kustannuksia:

”-- Uskottavuutta on myös uudet hävittäjähankinnat. Mutta ollaanko nyt hankkimassa sellaista kalustoa, joka varmasti soveltuu täysin tarpeisiimme? Ja onko varmistettu, maksetaanko samalla jostakin turhasta, mitä emme tarvitse? --” (Ano Turtiainen, PTK 98/2021, 50.)

Vuonna 2021 eduskunta vastaanotti yhden kirjallisen kysymyksen, joka koski HX-hankintaa. Kysymyksen ”HX-hävittäjähankkeen todellisista kustannuksista” toimittivat kansanedustajat Markus Mustajärvi ja Johannes Yrttiaho maaliskuussa. He kysyvät muun muassa ”mitä elinkaarikustannuksiin laskettavia tekijöitä ei haluta julkaista ja miksi”, ”onko elinkaarikustannukset arvioitu Suomessa tarkoituksella liian pieniksi” sekä ”miksi HX-hävittäjähankkeen elinkaarikustannusten arvioitu määrä on puolet vähemmän kuin kansainvälisesti käytetyssä laskentamallissa” (KK 122/2021, 3–4). Puolustusministeri Antti Kaikkonen vastasi kysymykseen muun muassa siten, että käyttökustannusarvioita ei ollut vielä tässä vaiheessa annettu, sillä lopullisia tarjouksia hävittäjäehdokkaista ei ollut vielä toimitettu. Lisäksi hän huomautti, että elinkaarikustannuksiin voidaan vaikuttaa monin tavoin, eivätkä saman järjestelmän elinkaarikustannukset ole eri käyttäjillä ”lähtökohtaisesti vertailukelpoisia”. (KKV 122/2021.)

5.9 Vuosi 2022 – Venäjä hyökkää Ukrainaan ja Suomi hakee Naton jäsenyyttä

Vaikka HX-hanke tuli maaliin joulukuussa 2021, vuosi 2022 otettiin mukaan tutkielman tarkasteluun lähiympäristön tapahtumien vuoksi, jotka vaikuttivat asenneilmapiiriin myös Suomessa. Vuoden 2022 alussa turvallisuusympäristö etenkin itäisessä Euroopassa muuttui huomattavasti, kun Venäjä aloitti presidentti Vladimir Putinin käskystä hyökkäyssodan Ukrainaan helmikuussa. Huhtikuussa julkaistussa valtioneuvoston ajankohtaiselonteossa turvallisuusympäristön muutoksesta (Valtioneuvosto 2022, 7, 9) todetaan, että tapahtumat aiheuttivat myös Suomen toimintaympäristössä ”perustavanlaatuisen muutoksen”. Vaikka Suomen lähialueilla tilanne oli rauhallinen, varauduttiin myös siihen, että Venäjä kohdistaisi sotilaallista voimaa myös Suomeen:

”Jännitteiden lisääntyminen heikentää myös Itämeren alueen turvallisuustilannetta ja sen ennakoitavuutta. Mahdollinen Euroopan laajuinen tai Itämeren alueella tapahtuva sotilaallinen konflikti vaikuttaisi Suomeen, ja Suomen olisi vaikea pysytellä sen ulkopuolella.” (Mt., 10.)

Muuttunut turvallisuustilanne kiihdytti Suomessakin turvallisuuspoliittista keskustelua siinä määrin, että asenteet sotilaalliseen liittoon liittymisestä kääntyivät entistä myönteisemmiksi. Toukokuussa 2022 tasavallan presidentti Sauli Niinistö päätti hallituksen esityksestä, että Suomi ilmoittaa

kiinnostuksestaan aloittaa neuvottelut puolustusliitto Natoon liittymisestä. Vain kuukautta myöhemmin Nato kutsui Suomen liittymään jäseneksi. Meni kuitenkin vielä lähes vuosi siihen, että kaikki Naton jäsenvaltiot ratifioivat Suomen liittymispöytäkirjan ja Suomesta tuli puolustusliiton täysjäsen. (Valtioneuvosto 2023.) Natoon liittyminen oli merkittävä käänne myös historiallisesti, sillä maa teki nyt konkreettisesti pesäeroa Venäjään ja vahvisti rooliaan lännen liittolaisena. Jo keväällä 2022 julkaistussa ajankohtaiselonteossa todettiin, että Suomi luo hävittäjähankeeseen myötä ”edellytyksiä puolustusyhteistyön syventämiseen Yhdysvaltojen kanssa” (Valtioneuvosto 2022, 22).

	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Myönteiset puheenvuorot		4		11	1			7		7	30
Kriittiset puheenvuorot	12	1									13
yht.	12	5	0	11	1	0	0	7	0	7	43

Taulukko 24. Puheenvuorot puolueittain vuoden 2022 täysistuntokeskusteluissa.

Keskustelu HX-hankkeesta tyrehtyi eduskunnassa edeltävään vuoteen verrattuna (taulukko 24), mitä selittää ainakin se, että päätös F-35-monitoimihävittäjän hankinnasta tehtiin edellisen vuoden joulukuussa. Yleinen turvallisuuspoliittinen keskustelu kuitenkin vilkastui (Valtioneuvosto 2022, 11). Niinpä myös tuore päätös hävittäjien hankinnasta nousi aika ajoin esiin. Aktiivisimmin kannanottoja kuultiin vuonna 2022 vasemmistoliitolta ja keskustalta, joista ensimmäinen keskittyi yksinomaan kritisoimaan ja jälkimmäinen tukemaan hanketta. Myös kokoomus, perussuomalaiset ja sosialidemokraatit esittivät joitakin myönteisiä näkemyksiä hävittäjähankintaan. Muiden puolueiden riveissä oli hävittäjäkeskustelun osalta hyvin hiljaista.

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Puolustuskyky, suorituskyky		2		5	1			4		3	15
Tärkeä tai välttämätön invest.		2		3				1		3	9
Turvallisuus		1		3				2		2	8
Luottamus asiantuntijoihin											
Isänmaallisuus											
Kotimainen työllisyys											
Ei riippuvaista taloudell. suhd.											
Huoltovarmuus											
Kilpailukykyinen hinta											
Ympäristöystävällisyys											

Taulukko 25. Myönteiset perustelut puolueittain vuoden 2022 täysistuntokeskusteluissa.

Myös puheenvuoroissa käytettyjen perustelujen lukumäärä supistui aiemmista vuosista kolmeen, ja ne jakautuivat kantaa ottaneiden puolueiden kesken hyvin tasaisesti. Myönteisiä näkemyksiä HX-hankkeelle perusteltiin sen puolustus- tai suorituskyvyllä, hankinnan tärkeydellä tai välttämättömyydellä sekä turvallisuudella. (Taulukko 25.) Keskustan kansanedustaja Mikko Savola viittasi hävittäjähankintaan osana Suomen turvallisuutta ylläpitävänä tekijänä helmikuussa 2022, kun Venäjä oli juuri hiljattain aloittanut hyökkäyssodan Ukrainassa:

”-- Kiristyneessä turvallisuustilanteessa on tärkeää muistuttaa, että Suomessa on huolehdittu perustuksista ja sen päälle muuratun sokkelin kestävydestä. Se ei murene, eikä se rapise. Turvallisuuden perusasiat on pidetty ja ne pidetään meillä Suomessa kunnossa. Vahva kansallinen puolustus ja maanpuolustustahto, yleinen asevelvollisuus, koulutettu ja harjoitettu reservi, riittävät resurssit ja ajantasainen varustus, suorituskykyhankkeet, HX-hanke, Laivue 2020, Euroopan laajin tykistö, yhteiskunnan kokonaisturvallisuus sekä laajasti verkottunut puolustusyhteistyö vahvistavat turvallisuuttamme. --” (Mikko Savola, PTK 14/2022, 9.)

Perustelu	vas	sd	vihr	kesk	liik	r	kd	kok	vkk	ps	yht.
Rahan priorisointi	4										4
Alimitoitettu kustannusarvio	7										7
Velkaantuminen											
Ei soveltuvia	3										3
Strateginen riippuvuus	3	1									4
Avoimuuden puute											
Asiantuntijoiden lobbaus											
Hankinnan mittakaava											
Talouden taantuma											
Hornetien elinkaaren pident.											
Menneet uhkakuvat											
Kritiikki aseita kohtaan	1										1
Kansalaismielipide											
Ydinaseet	3										3
Ilmastovaikutukset											

Taulukko 26. Kriittiset perustelut puolueittain vuoden 2022 täysistuntokeskusteluissa.

Myös kriittisten perustelujen lukumäärä oli aiempia vuosia suppeampi, mihin luonnollisesti vaikutti hävittäjäkeskustelun yleinen hiipuminen. Vielä hankkeen jälkeenkin kriittisimmin hankintaan asennoituneen puolueen, vasemmistoliiton, yleisimpänä perusteluna pysyi kritiikki kustannuksia

kohtaan. Sen sijaan sosialidemokraattien kansanedustaja Kimmo Kiljunen lausui vielä vuonna 2022 täysistunnossa yhden strategista riippuvuutta koskevan kommentin. (Taulukko 26.) Vasemmiston Johannes Yrttiaho arvosteli puheenvuorossaan inflaatiosta johtuvia, yhä nousevia hävittäjähankinnan kustannuksia ja vertasi niitä sosiaaliturvapalveluiden liian matalana pitämäänsä budjettiin:

”-- F-kolmevitosten hinta kallistuu merkittävästi inflaation, euron heikkenemisen ja korkojen nousun myötä. Kyse on useista miljardeista kymmenen vuoden hankinta-aikana. Ensi vuodelle hävittäjiin budjetoidaan miljardin vuotuisen hankintamenon päälle 271 miljoonaa valuuttakurssista ja 100 miljoonaa kaupan indeksiehdosta johtuen — lähes 400 miljoonaa ylimääräisiä kuluja veronmaksajille. Paljon vähemmän maksaisi esimerkiksi hoitajien palkkaohjelman käynnistäminen. Miksi rahaa riittää aseisiin muttei toimeentulon ja palveluiden turvaamiseen?” (Johannes Yrttiaho, PTK 96/2022, 32.)

6. Johtopäätökset

Nykyistä Hornet-kalustoa aletaan poistaa käytöstä vaiheittain vuonna 2025, ja ensimmäisiä F-35-monitoimihävittäjiä aletaan toimittaa Suomeen vuotta myöhemmin. Kokonaan Hornetit korvataan F-35-koneilla hävittäjälennoissa vuosina 2028 ja 2030. (Puolustusministeriö 2021.) HX-hankkeen ohjelmajohtaja Lauri Puranen (2022) kirjoitti blogissaan keväällä 2022, että hankkeen nimi on muutettu koneiden käyttöönottovaiheessa F-35-hankkeeksi Hornetit korvaavien F-35-hävittäjien mukaan. Hävittäjähanke ei siis ole ohi, vaan se on vain siirtynyt seuraavaan vaiheeseen, jossa hankintaa valmistellaan ja pannaan toimeen.

Hankkeen valmistelun ja tarjouskilpailun aikana Euroopassa ja samalla Suomessa tapahtui suuria muutoksia. Venäjän aloitettua hyökkäyssodan Ukrainassa turvallisuuspoliittinen tilanne Euroopassa ja samalla Suomessa muuttui merkittävästi alkuvuodesta 2022. Tapahtumat käynnistivät keskustelun mahdollisesta puolustusliiton jäsenyydestä, mikä lopulta johti valtioneuvoston päätökseen Natoon liittymisestä. Suomesta tuli Naton täysjäsen huhtikuussa 2023 (Valtioneuvosto 2023). Turvallisuustilanteen muutos vaikutti luonnollisesti myös täysistuntokeskusteluihin HX-hankkeesta, kun puolustushankkeiden merkitys konkretisoitui entisestään.

Tutkielmassa on todettu aiemmin, että ulko- ja turvallisuuspolitiikassa on Suomessa valinnut perinteisesti vahva konsensus (esim. Raunio 2016; Raunio 2018). Aineiston analyysin perusteella tämä yksimielisyys on nähtävissä edelleen tämän päivän Suomessa. Kritiikkiä kuultiin enimmäkseen salin vasemmalta laidalta vasemmistoliiton ja jonkin verran sosialidemokraattien riveistä. Valtaosan vasemmistoliiton kritiikistä esittivät kaksi kansanedustajaa, Johannes Yrttiaho ja Markus Mustajärvi. Toisaalta esimerkiksi kirjallisen kysymyksen hävittäjähankeeseen kustannuksista ja eduskunnan budjettivallan toteutumisesta (KK 920/2020) allekirjoitti 11 kansanedustajaa, eli valtaosa vasemmistoliiton kansanedustajista. Lisäksi vasemmistoliiton 70:stä vuosina 2015–2022 esitetystä puheenvuoroista hävittäjähanketta kohtaan jokainen oli kriittinen (taulukko 1). Tämä viestii puolueen sisäisestä yksimielisestä suhtautumisesta hävittäjähankeeseen. Kritiikin määrä on merkittävä, sillä puolueella oli kaikkina kolmena tarkastelussa olleena vaalikautena vain 11–16 kansanedustajaa, joten puolue on selvästi pienempi kuin moni muu vähemmän HX-hankkeen puolesta tai sitä vastaan argumentoineista puolueista.

Sen sijaan sosialidemokraattien keskuudessa kansanedustaja Kimmo Kiljunen erottautui puolueen hävittäjäkriitikoksi, ja valtaosa sosialidemokraattien hävittäjiä kohtaan esitetystä kriittisistä puheenvuoroista kuultiin Kiljusen suusta. Kiljunen jopa toimitti hävittäjäkriittisiä koskevan teoksen ”Raportti uusien hävittäjien hankinnasta”, jota on käsitelty laajemmin luvussa 3.4.

Sosiaalidemokraateissa puheenvuorot jakautuivat vuosien varrella tasaisesti kahtia 21 myönteiseen ja 20 kriittiseen perusteluun. Myös perinteisesti poliittiseen vasemmistoon kuuluvan puolueen, vihreiden, perustelut jakautuivat, myönteisiä ollen kuitenkin selvästi kriittisiä enemmän. (Taulukko 1.)

Myönteisiä puheenvuoroja pidettiin täysistuntokeskusteluissa vuosina 2015–2022 yli puolet enemmän kuin kriittisiä, ja suurin osa puheenvuoroista painottui salin keskiosaan ja oikeaan laitaan. Eniten myönteisiä puheenvuoroja piti keskusta, yhteensä 84 kappaletta. Merkittävän määrän myönteisiä puheenvuoroja piti myös kokoomus (55) ja perussuomalaiset (44). (Taulukko 1.) Myönteiset puheenvuorot jakautuivat puolueiden kansanedustajien välillä huomattavasti tasaisemmin kuin kriittiset puheenvuorot. Eduskunnan pienemmät puolueet, Liike Nyt, ruotsalainen kansanpuolue, kristillisdemokraatit ja siniset, ottivat hävittäjähankkeeseen kantaa vain muutamia kertoja. Kaikkien näiden poliittiseen oikeistoon sijoittuvien puolueiden puheenvuorot olivat kuitenkin myönteisiä.

Hypoteesina tämän tutkielman alussa esitettiin oletamus siitä, että eduskuntapuolueiden välillä esiintyy melko vahva konsensus HX-hävittäjähankkeen suhteen. Oletuksena oli myös, että esitetty kritiikki tulisi ilmi vasemmisto–oikeisto-akselin vasemman laidan puolueiden, erityisesti vasemmistoliiton kansanedustajien joukossa. Aineiston perusteella tehdyn tarkastelun perusteella voidaan vahvistaa hypoteesien pitävän paikkansa. Toisaalta yksittäisiä kriittisiä argumentteja kuultiin myös Valta kuuluu kansalle -puolueelta ja perussuomalaisilta, jotka voidaan muista poliittiseen oikeistoon kuuluvista puolueista poiketen lähestymistavasta riippuen lukea kuuluvaksi radikaalioikeisto- tai oikeistopopulistipuolueiksi (esim. Herkman 2017; Ketola 2017; Virranniemi & Jäntti 2022). Teorialuvuissa esitelty kirjallisuus tukee tehtyjä havaintoja: keskusta-oikeistolaiset puolueet suhtautuvat tyypillisesti vasemmistupuolueita myönteisemmin sotilaallisiin operaatioihin (esim. Klingemann ym. 2006; Wagner ym. 2017). Kuten hypoteesissa odotettiin, kritiikkiä HX-hanketta kohtaan perusteltiin sen kustannuksilla, tarkemmin ottaen rahan priorisoinnilla muihin kohteisiin, alimitoitetulla kustannusarviolla ja velkaantumisella (taulukko 3).

Oletus siitä, että kritiikki lisääntyisi hankkeen lähestyessä loppuaan piti paikkansa osittain. Hävittäjäkeskustelun huippuvuodet olivat 2020 ja 2021, joista vuonna 2020 kritiikkiä esitettiin lähes puolet enemmän, vaikka puheenvuoroja esitettiin kumpanakin vuonna suunnilleen saman verran (taulukko 18 & 21). Tätä eroa selittää kuitenkin se, missä vaiheessa hankkeessa kulloinkin oltiin ja mitä aihealuetta kulloinkin käsiteltiin. Myös vuonna 2020 alkanut koronapandemia kiihdytti yleistä talouskeskustelua eduskunnassa.

Tutkielma antaa hyvän käsityksen siitä, missä tilassa puolustushankkeisiin liittyvä poliittinen keskustelu Suomessa on 2010–2020-luvuilla. Pitkä tarkasteluväli luo uskottavuutta tutkimustulokselle. Voidaan todeta, että konsensus turvallisuuspoliittisissa hankkeissa ei ole ainakaan merkittävästi vähentynyt vuosikymmenten aikana, ja vain pieni osa kansanedustajista haluaa esittää kritiikkiä miljardihanketta kohtaan julkisesti. Aineistossa esiintyneiden myönteisten puheenvuorojen mukaan (taulukko 2) Suomen eduskunnassa on vahva luottamus puolustushallinnon asiantuntijoihin, ja puolustuskyky ja turvallisuus ovat maassamme itseisarvoisen tärkeitä etenkin keskusta-oikeistolaisten puolueiden keskuudessa.

Tutkielmassa nousi useita kertoja esiin hävittäjähankkeen elinkaarikustannukset ja hankinnan lopullinen hinta sekä puolustushankintojen läpinäkyvyys tai sen puute. Jatkotutkimus voisikin keskittyä esimerkiksi näihin aiheisiin hävittäjähankkeen toimeenpanovaiheessa. Kiinnostavaa olisi, millaisena valmisteluvaiheen aikana esitetty kritiikki elinkaarikustannuksista näyttäytyy esimerkiksi viiden tai kymmenen vuoden kuluttua.

Lähdeluettelo

Primäärilähteet

Eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat

- 6.10.2015. Pöytäkirja PTK 45/2015 vp.
3.5.2017. Pöytäkirja PTK 47/2017 vp.
20.10.2015. Pöytäkirja PTK 53/2015 vp.
22.9.2016. Pöytäkirja PTK 88/2016 vp.
8.3.2017. Pöytäkirja PTK 19/2017 vp.
21.6.2017. Pöytäkirja PTK 74/2017 vp.
19.12.2017. Pöytäkirja PTK 145/2017 vp.
27.4.2018. Pöytäkirja PTK 43/2018 vp.
20.9.2018. Pöytäkirja PTK 87/2018 vp.
18.12.2018. Pöytäkirja PTK 133/2018 vp.
12.6.2019. Pöytäkirja PTK 16/2019 vp.
10.10.2019. Pöytäkirja PTK 48/2019 vp.
21.4.2020. Pöytäkirja PTK 57/2020 vp.
8.10.2020. Pöytäkirja PTK 126/2020 vp.
11.11.2020. Pöytäkirja PTK 143/2020 vp.
16.12.2020. Pöytäkirja PTK 167/2020 vp.
9.6.2021. Pöytäkirja PTK 73/2021 vp.
16.9.2021. Pöytäkirja PTK 98/2021 vp.
7.12.2021. Pöytäkirja PTK 146/2021 vp.
14.12.2021. Pöytäkirja PTK 151/2021 vp.
15.12.2021. Pöytäkirja PTK 152/2021 vp.
23.2.2022. Pöytäkirja PTK 14/2022 vp.
20.9.2022. Pöytäkirja PTK 96/2022 vp.

Talousarvioaloitteet

- 18.10.2019. Talousarvioaloite TAA 368/2019 vp.
18.10.2019. Talousarvioaloite TAA 369/2019 vp.
16.10.2020. Talousarvioaloite TAA 363/2020 vp.

16.10.2020. Talousarvioaloite TAA 364/2020 vp.

Kirjalliset kysymykset

20.12.2019. Kirjallinen kysymys KK 418/2019 vp.

17.4.2020. Kirjallinen kysymys KK 299/2020 vp.

3.9.2020. Kirjallinen kysymys KK 634/2020 vp.

17.11.2020. Kirjallinen kysymys KK 876/2020 vp.

4.12.2020. Kirjallinen kysymys KK 920/2020 vp.

9.3.2021. Kirjallinen kysymys KK 122/2021 vp.

Vastaukset kirjallisiin kysymyksiin

14.1.2020. Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 418/2019 vp.

31.3.2021. Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 122/2021 vp.

Kirjallisuus

Arena, Philip & Glenn Palmer (2009) "Politics or the Economy? Domestic Correlates of Dispute Involvement in Developed Democracies", *International studies quarterly* 53(4): 955–975.

Bertoli, Andrew, Allan Dafoe & Robert F. Trager (2019) "Is There a War Party? Party Change, the Left–Right Divide, and International Conflict", *The Journal of conflict resolution* 63(4): 950–975.

Blencowe, Annette (2017a). "Halla-aho: Sipilä ei suostunut tiukentamaan maahanmuuttopolitiikkaa". *Yle*, 12.6.2017. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-9664959>>, luettu 14.5.2023.

Blencowe, Annette (2017b). "Sipilä ei jätä hallituksen eronpyyntöä: "Tapaamista ei tarvita". *Yle*, 13.6.2017. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-9667104>>, luettu 14.3.2023.

Buzan, Barry, Ole Waever ja Jaap de Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.

Corbetta, Piergiorgio, Nicoletta Cavazza ja Michelle Roccato (2009), "Between ideology and social representations: Four theses plus (a new) one on the relevance and the meaning of the political Left and Right", *European Journal of Political Research* 48(5): 622–641.

De Fresnes, Tulikukka (2018). "Harkimo eroaa kokoomuksesta: "Olen keskustellut Orpon kanssa ehkä kaksi minuuttia vuoden aikana" – Yle seurasi hetki hetkeltä". *Yle*, 19.4.2018. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-10167513>>, luettu 6.8.2023.

EDK-2015-AK-6007 Asiantuntijalausunto (2015), Hornet-kaluston suorituskykyjen korvaaminen. PUV ja UAV 11.6.2015.

Eduskunta (2017), "Opas eduskuntaan 2017", Eduskunnan kanslian julkaisu 2/2017: 1–89.

- Feaver, Peter D. (1998), “Crisis as Shirking: An Agency Theory Explanation of the Souring of American Civil-Military Relations”, *Armed Forces and Society* 24(3): 407–434.
- Franklin, Mark (1991), “The Decline of Cleavage Politics”. Teoksessa Franklin, Mark, Tom Mackie & Henry Valen (toim), *Electoral change - responses to evolving social and attitudinal structures in Western countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Ratkaisujen Suomi: Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015.
- Hankintapäätös PLM/2021/72. HX-hävittäjäjärjestelmän hankinta.
- Harrinvirta, Markku (2019). “Liike Nyt ja nettidemokratian lupaus”. *Politiikasta*, 14.3.2019. Artikkel. Saatavissa <<https://politiikasta.fi/liike-nyt-ja-nettidemokratian-lupaus/>>, luettu 6.8.2023.
- Herkman, Juha (2017), “The Finns party: Euroscepticism, euro crisis, populism and the media”, *Media and Communication* 5(2): 1–8.
- Heywood, Andrew (2021), *Political Ideologies: An Introduction*. 7. painos, Lontoo: Macmillan Education UK.
- Hiilamo, Heikki (2019), “Hävittäjiä ostellaan, mutta valvooko jättihankinnan kuluja kukaan?” *Yle*, 21.8.2019. Kolumni. Saatavissa <<https://yle.fi/uutiset/3-10928006>>, luettu 3.11.2021.
- Hirvonen, Tuomo (2020), “Hävittäjiin varatut miljardit tulisi käyttää kodinturvajärjestelmään”. *Helsingin Sanomat*, 17.7.2020. Mielipidekirjoitus. Saatavissa <<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006573310.html>>, luettu 8.11.2021.
- Hirvonen, Tuomo (2021), “Hävittäjät ja sotilaalliset uhkakuvat”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 166–183. Helsinki: Into Kustannus.
- Hoeffler, Catherine, & Frédéric Mérand (2015), “Buying a fighter jet: European lessons for Canada”. *Canadian Foreign Policy Journal* 22(3): 262–275.
- Hooghe, Liesbet, Gary Marks & Carole J. Wilson (2002), “Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?” *Comparative Political Studies* 35(8): 965–989.
- Huhtanen, Jarmo (2018), “Suomen valtio valmistelee kaikkien aikojen suurinta ostostaan – Hornetin seuraajaksi ei välttämättä valita parasta taistelukonetta”. *Helsingin Sanomat*, 15.6.2018. Analyysi. Saatavissa <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005720102.html>>, luettu 12.11.2021.
- Huusko, Markku (2018), “Radikaali esitys Suomen hävittäjiksi: ‘Kaksi konetta’”. *Uusi Suomi*, 27.4.2018. Uutinen. Saatavissa <<https://www.uusisuomi.fi/uutiset/radikaali-esitys-suomen-havittajiksi-kaksi-konetta/7c5a91ce-649f-3ec3-bea7-88067926f785>>, luettu 8.11.2021.
- Hyvärinen, Anna & Tapio Raunio (2014), “Who Decides What EU Issues Ministers Talk About? Explaining Governmental EU Policy Co-Ordination in Finland: Who Decides What EU Issues Ministers Talk About?” *Journal of Common Market Studies* 52(5): 1019–1034.
- Ilmavoimat (2018). HX-hankkeen tarjouspyyntö lähetettiin. Tiedote 27.4.2018. Saatavissa <<https://ilmavoimat.fi/-/hx-hankkeen-tarjouspyynto-lahetettiin>>, luettu 6.8.2023.
- Inglehart, Ronald (1990), *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Isotalo, Veikko, Peter Söderlund & Åsa von Schoultz (2020), “Polarisoituuko politiikka Suomessa? Puolueiden äänestäjäkuntien arvosiirtymät 2003–2019”. Teoksessa Borg, Sami, Elina Kestilä-

- Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*, 288–305. Oikeusministeriön julkaisuja 5/2020.
- Junkkari, Marko (2019), ”Kuka siellä?”. *Helsingin Sanomat*, 8.12.2019. Utinen. Saatavissa <<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000006335857.html>>, luettu 12.9.2023.
- Juusti, Jukka (2021), ”F-35A -hävittäjäjärjestelmän hankinta (Hankintapäätöksen julkinen perustelumuistio)”. Puolustusministeriö, 10.12.2021. Muistio. Saatavissa <https://www.defmin.fi/files/5295/Liite_2_-_Hankintapaatoksen_julkinen_perustelumuistio.pdf>, luettu 26.9.2023.
- Ketola, Markus (2017), ”Jätkät ja jytkyt – Perussuomalaiset ja populismin retoriikka”, *Nationalism and Ethnic Politics* 26(2): 217–218.
- Kestilä-Kekkonen, Elina, Aino Tiihonen, & Jussi Westinen (2018), ”Vääriä kysymyksiä vai vääriä vastauksia? Vasemmisto–oikeisto-ulottuvuus vuosien 2003–2015 vaalitutkimusten valossa”, *Politiikka* 60(2): 92–111.
- Kiljunen, Kimmo (2021), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*. Helsinki: Into Kustannus.
- Klingemann, Hans-Dieter, Andrea Volkens, Judith Bara, Ian Budge & Michael D. McDonald (2006), *Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990–2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Koivisto, Matti & Jussi Virkkunen (2017). ”Perussuomalaisten ryhmä hajosi täysin – Timo Soini yli 20 lähtijän joukossa”. *Yle*, 13.6.2017. Utinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-9666763>>, luettu 14.5.2023.
- Koskinen, Mika (2021), ”Ano Turtiaisen Valta kuuluu kansalle merkitty puolueräkisteriin”. *Iltalehti*, 2.9.2021. Utinen. Saatavissa <<https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/b00c0ff3-19ad-4a55-a570-7a4210a376c1>>, luettu 22.10.2023.
- Kotilainen, Noora (2021), ”Hävittäjäbrändäys ja turvallisuusmielikuvat”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 383–402. Helsinki: Into Kustannus.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier & Timotheos Frey (2006), ”Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared”, *European Journal of Political Research* 45(6): 921–956.
- Kuparinen, Jesse (2022), ”Kaikkonen ensimmäisenä miesministerinä isyysvapaalle – Saarikko esittää sijaiseksi Lintilää”. *Iltalehti*, 13.12.2022. Utinen. Saatavissa <<https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/9fe2b001-0ed0-4a24-89fd-5ea542a35d64>>, luettu 22.9.2023.
- Laki julkisista puolustus- ja turvallisuushankinnoista 29.12.2011/1531.
- Lappi, Ahti (2015), *Esiselvitys hornet-kaluston suorituskyvyn korvaamisesta – Kommentteja loppuraportista*. Ilmatorjunta 3/2015. Saatavissa <<https://asiakas.kotisivukone.com/files/ilmatorjunta.com.kotisivukone.com/Lehdet/it0315.pdf>>, luettu 8.11.2021.
- Laukkanen, Jyrki (2017), *Tehtävä taivaalla – Suomen ilmavoimat 100 vuotta*. Helsinki: Koala-Kustannus.
- Lehtinen, Don (2017). ”Sipilä ja Orpo: Hallitus kaatui arvoihin ja puheenjohtajiin – Ihmisoikeudet eivät ole poliittista korrektiutta tai liturgiaa”. *TampereLainen*, 12.6.2023. Utinen. Saatavissa <<https://www.tampereLainen.fi/paikalliset/1651271>>, luettu 14.5.2023.

- Lehto, Eero (2019), *Hävittäjät vai kansantalous?* Saatavissa <<https://ydinlehti.fi/numero-2019-1/havittajat-vai-kansantalous/>>, luettu 8.11.2021.
- Lehto, Eero (2021), ”Hävittäjähanke ja kansantalous”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 89–116. Helsinki: Into Kustannus.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan (1967), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lord, Christopher (2011), “The political theory and practice of parliamentary participation in the Common Security and Defence Policy”, *Journal of European Public Policy* 18(8): 1133–1150.
- Mair, Peter & Cas Mudde (1998), “The Party Family and Its Study”, *Annual Review of Political Science* 1(1): 211–229.
- Mair, Peter (2007), Left-right orientations. Teoksessa Russell J. Dalton ja Hans-Dieter Klingemann (toim.): *Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, 206–222.
- Mello, Patrick A ja Dirk Peters (2018), “Parliaments in security policy: Involvement, politicisation, and influence”, *British Journal of Politics & International Relations* 20(1): 3–18.
- Merisalo, Maria, Mika Naumanen, Janne Huovari, Salla Eskola, Mia Toivanen, Peetu Keskinen, Arash Hajikhani, Juha Oksanen, Salla Rausmaa (2021), *Julkiset hankinnat – Kokonaisvolyymi ja datan hyödyntäminen*. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:46.
- MTV (2018). ”Paavo Väyrynen perustaa uuden poliittisen liikkeen – ”Seitsemän tähden liike” on vastaus kansalaispuolueen sekavaan tilanteeseen”. 28.06.2018. Uutinen.
- Nieminen, Tommi (2022), ”Tapaus Turtiainen”. *Helsingin Sanomat*, 9.1.2022. Uutinen. Saatavissa <<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000008449342.html>>, luettu 22.10.2023.
- Nissinen, Ari & Hannu Savolainen (2019), *Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö. ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019.
- Nissinen, Ari & Hannu Savolainen (2021), ”Monitoimihävittäjien hankinnan ilmastovaikutuksista”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 134–145. Helsinki: Into Kustannus.
- Ovaskainen, Teppo (2020), ”Vasemmistoliiton varapuheenjohtaja: HX-hävittäjähanke keskeytettävä – ”Näyttää korruptoituneen läpikotaisin””. *Uusi Suomi*, 14.5.2020. Uutinen. Saatavissa <<https://www.uusisuomi.fi/uutiset/vasemmistoliiton-varapuheenjohtaja-hx-havittajahanke-keskeytettava-nayttaa-korruptoituneen-lapikotaisin/9b79d239-6e26-407c-9849-acb524b953b6>>, luettu 10.10.2023.
- Paasonen, Kari (2021), *Hävittäjähankinnan kritiikin neljä näkökulmaa*. Saatavissa <<https://politiikasta.fi/havittajahankinnan-kritiikin-nelja-nakokulmaa/>>, luettu 4.11.2021.
- Pakkasvirta, Jussi (2021), “Pelon maantiede ja sen hävittäjät”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 423–433. Helsinki: Into Kustannus.
- Palmer, Glenn, Tamar London & Patrick Regan (2004), “What’s Stopping You?: The Sources of Political Constraints on International Conflict Behavior in Parliamentary Democracies”, *International Interactions* 30(1): 1–24.

Paloheimo, Heikki (2008), "Ideologiat ja ristiriitautuvuudet". Teoksessa Paloheimo, Heikki & Tapio Raunio (toim.), *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*, 27–57. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Puolustusministeriö (2021), Lockheed Martin F-35A Lightning II on Suomen seuraava monitoimihävittäjä. Tiedote 10.12.2021. Saatavissa <https://www.defmin.fi/etusivu/puolustushallinto/strategiset_suorituskykyhankkeet/havittajahanke_hx/ajankohtaista/lockheed_martin_f-35a_lightning_ii_on_suomen_seuraava_monitoimihavittaja.12340.news#c1b10d2c>, luettu 12.10.2022.

Puolustusministeriö (2023), *Hävittäjähanke HX*. Saatavissa <https://www.defmin.fi/etusivu/puolustushallinto/strategiset_suorituskykyhankkeet/havittajahanke_hx/hx-hanke#cf71945f>, luettu 6.5.2023.

Puolustusvoimat (2017). "Puolustusvoimien logistiikkalaitos lähetti Hornetin seuraajahankkeen aseistusta ja muita varusteita koskevan tietopyynnön". Tiedote, 27.3.2017. Saatavissa <<https://puolustusvoimat.fi/-/puolustusvoimien-logistiikkalaitos-lahetti-hornetin-seuraajahankkeen-aseistusta-ja-muita-varusteita-koskevan-tietopyynnön>>, luettu 14.5.2023.

Puranen, Lauri (2022). "HX-hanke muuttuu F-35-hankkeeksi", *Puolustusministeriö* (blogi). 31.5.2022. Saatavissa <https://www.defmin.fi/etusivu/puolustushallinto/strategiset_suorituskykyhankkeet/ohjelmajohtajan_blogi/hx-hanke_muuttuu_f-35-hankkeeksi.12791.blog#e33e8cdd>, luettu 12.11.2023.

Raivio, Jyri (2018), "Suomi pani hävittäjien hankintaan kovat ehdot – Joku tarjoajista voi jopa heittää pyyhkeen kehään". *Suomen Kuvalehti*, 2.5.2018. Utisanalyysi. Saatavissa <<https://suomenkuvalehti.fi/kotimaa/suomi-pani-havittajien-hankintaan-kovat-ehdot-joku-tarjoajista-voi-jopa-heittaa-pyyhkeen-kehaan/?shared=1019849-4be643aa-500>>, luettu 12.10.2022.

Raunio, Tapio (2014), "Legislatures and Foreign Policy". Teoksessa Martin, Shane, Thomas Saalfeld & Kaare W. Strøm (toim.) *The Oxford Handbook of Legislative Studies*, 543–566. Oxford: Oxford University Press.

Raunio, Tapio (2016), "Refusing to be Sidelined: The Engagement of the Finnish Eduskunta in Foreign Affairs", *Scandinavian Political Studies* 39(4): 312–332.

Raunio, Tapio (2018), "Parliament as an arena for politicisation: The Finnish Eduskunta and crisis management operations", *The British Journal of Politics and International Relations* 20(1): 158–174.

Raunio, Tapio & Wolfgan Wagner (2017), "Towards parliamentarization of foreign and security policy?", *West European Politics* 40(1): 1–19.

Raunio, Tapio & Wolfgan Wagner (2020), "The Party Politics of Foreign and Security Policy", *Foreign Policy Analysis* 16: 515–531.

Reykers, Yf & Fonck Daan (2019), "No wings attached? Civil–military relations and agent intrusion in the procurement of fighter jets", *Cooperation and conflict* 55 (1): 66–85.

Ringsmose, Jens (2012), "Investing in fighters and alliances: Norway, Denmark, and the bumpy road to the Joint Strike Fighter". *International Journal* 68(1): 93–110.

Ristamäki, Juha (2019), "Kansanedustaja selventää: tästä syystä hävittäjähanke vaarantaisi Suomen turvallisuutta - hävittäjät keskeinen osa 'sotilaallista liittoutumista Naton ja Yhdysvaltain

blokkiin”. *Iltalehti*, 29.8.2019. Uutinen. Saatavissa <<https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/6b831084-62c1-4da6-b551-880199de5485>>, luettu 4.11.2021.

Rokkan Stein (1970). “Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of Political Development”. Oslo: Universitetsforlaget: 470.

Rosas, João Cardoso & Ana Rita Ferreira (2013), *Left and Right: The Great Dichotomy Revisited*. Cambridge Scholars Publishing.

Ruokangas, Perttu (2018). ”Väyrynen ei ehdolle EU-vaaleihin, eduskuntavaaliehdokkuus ”mahdollista”. *Yle*, 16.11.2018. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-10511944>>, luettu 29.4.2023.

Rämö, Matti (2020), ”Suosikin puolesta”. *Suomen Kuvalehti*, 14.5.2020. Uutinen. Saatavissa <<https://suomenkuvalehti.fi/kotimaa/lahde-havittajahankkeen-sisalta-poliitikkoja-yrityksien-sumuttaa-kenraali-lindberg-kehotti-alaisiaan-varmistamaan-f-35n-valinnan/>>, luettu 10.10.2023.

Rämö, Matti (2021), ”Kenraalikonsultointi HX-hankkeessa”. Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 351–365. Helsinki: Into Kustannus.

Sadankomitea (2021), ”Kysely: Nuoret, naiset ja hallituspuolueiden kannattajat kriittisimpiä HX-hävittäjähankeä kohtaan”. Tiedote 9.6.2021. Saatavissa <<https://www.sadankomitea.fi/tiedote/kysely-nuoret-naiset-ja-hallituspuolueiden-kannattajat-kriittisimpia-hx-havittajahanketta-kohtaan/>>, luettu 19.9.2022.

Sipinen, Hanna (2020), ”Uutissuomalainen: Enemmistö suomalaisista lykkäisi hävittäjähankeä taantumien takia”. *Iltalehti*, 11.4.2020. Uutinen. Saatavissa <<https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/2adc7466-98cd-4138-9660-0fd9fa6c2ac6>>, luettu 10.10.2023.

Soini, Timo (2017). ”Kevään korva on tänään”, *Timo Soini: Ploki* (blogi). 5.3.2017. Saatavissa <<http://timosoini.fi/2017/03/kevaan-korva-on-tanaan/>>, luettu 14.5.2023.

STT (2018). ”Paavo Väyrynen palaa eduskuntaan ja luopuu keskustan jäsenyydestä – ”Ei syytä edesauttaa sote-uudistusta””. 25.4.2018. Uutinen. Saatavissa <<https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005655903.html>>, luettu 29.4.2023.

STT (2023). ”Antti Kaikkonen palasi vanhempainvapaalta puolustusministeriksi”. 28.2.2023. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/74-20020117>>, luettu 13.9.2023.

STT & Yle (2018). ”Puolustushallinto pyrkinyt systemaattisesti vaikuttamaan kansalaisten ja poliitikkojen mielikuviin – Asiantuntija: Viranomaisen ei saisi olla lobbari”. 18.6.2018. Uutinen. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-10259786>>, luettu 6.8.2023.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2019), ”Eduskuntavaalit 2019, tarkastuslaskennan tulos”. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/evaa/2019/evaa_2019_2019-04-24_tie_001_fi.html>, luettu 19.8.2023.

Support for Improvement in Governance and Management (2011), Defence Procurement. *Public Procurement Brief 23*. Saatavissa <https://www-oecd-ilibrary-org.libproxy.tuni.fi/governance/defence-procurement_5js4vmntfz0p-en>, luettu 22.10.2021.

Suuronen, Aleks, Kimmo Grönlund & Rasmus Sirén (2020), ”Puolueiden äänestäjät”. Teoksessa Borg, Sami, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastomuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*, 260–286. Oikeusministeriön julkaisu 5/2020.

Thatcher, Iris (2022), ”Pivoting from ‘Responsible Populism’ to Reactionary Conservatism: The Case of the Perussuomalaiset”, *Scandinavian-Canadian studies* 29: 1–21.

Tiilikainen, Heikki & Jouni Suistola (2021), "Maanpuolustustahto ja keskustelu". Teoksessa Kiljunen, Kimmo (toim.), *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*, 403–413. Helsinki: Into Kustannus.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2018), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tutkiahallinto.fi (2022), *Valtion hankintamenot ja matkakulut*. Saatavissa <<https://www.tutkiahallinto.fi/valtio/taloustiedot/talousarviotalous-eli-budjettitalous/valtion-hankintamenot-ja-matkakulut/>>, luettu 12.10.2022.

Vaarakallio, Tuula (2015), "The ideological framework of the French nouvelle droite and the contemporary Finnish far right", *Redescriptions: yearbook of political thought, conceptual history and feminist theory* 18(2): 202–224.

Valta kuuluu kansalle (2021), *Puolueen yleisohjelma*. Saatavissa <<https://valtakuuluukansalle.fi/#/puolueohjelma>>, luettu 22.10.2023.

Valtioneuvosto (2016), "Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko". Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2016. Helsinki.

Valtioneuvosto (2017), "Valtioneuvoston puolustuselonteko". Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017. Helsinki.

Valtioneuvosto (2020), "Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko". Valtioneuvoston julkaisuja 30/2020. Helsinki.

Valtioneuvosto (2021), "Valtioneuvoston puolustuselonteko". Valtioneuvoston julkaisuja 8/2021 vp. Helsinki.

Valtioneuvosto (2022), "Ajankohtaiselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta". Valtioneuvoston julkaisuja 18/2022. Helsinki.

Valtioneuvosto (2023). *Suomen liittymisprosessi Natoon*. Saatavissa <<https://valtioneuvosto.fi/suomi-ja-nato/liittymisprosessi>>, luettu 31.10.2023.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (VTV) (2020a), "Puolustusvoimien strategisten suorituskykyhankkeiden kustannukset ja rahoitus", *Tarkastuskertomus* 8/2020: 48–55.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (VTV) (2020b), *Puolustusvoimien strategisten suorituskykyhankkeiden kustannukset ja rahoitus*. Julkaisu 17.6.2020. Saatavissa <<https://www.vtv.fi/julkaisut/puolustusvoimien-strategisten-suorituskykyhankkeiden-kustannukset-ja-rahoitus/>>, luettu 12.10.2022.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2021), *Hävittäjähankinnan kustannusten läpinäkyvyydestä on huolehdittava*. Uutinen 10.12.2021. Saatavissa <<https://www.vtv.fi/uutiset/havittajahankinnan-kustannusten-lapinakyvyydesta-on-huolehdittava/>>, luettu 12.10.2022

Valtiopäiväasiakirjat 2020. Ptk 167/2020 vp.

Valtiovarainvaliokunnan lausunto 10/2021 vp.

Virranniemi, Greta & Mari Jäntti (2022), "Selvitimme, millainen on Valta kuuluu kansalle -puolue, joka nappasi kymmenen aluevaltuustopaikkaa – politiikan tutkijat ja edustajat itse kertovat". *Yle*, 28.1.2022. Artikkel. Saatavissa <<https://yle.fi/a/3-12285813>>, luettu 22.10.2023.

Von Beyme, Klaus (1985), *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot, UK: Gower.

- Vucetic, Srdjan & Atsushi Tago (2015), “Why buy American? The international politics of fighter jet transfers”, *Canadian Journal of Political Science* 48(1): 101–124.
- Waever, Ole (1995), “Securitization and Desecuritization”. Teoksessa Lipschutz, Ronnie D. (toim.), *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wagner, Wolfgang, Anna Herranz-Surrallés, Juliet Kaarbo & Falk Ostermann (2017), *The party politics of legislative–executive relations in security and defence policy*, *West European Politics* 40(1): 20–41.
- Westinen, Jussi (2015), *Cleavages in contemporary Finland: A study on party-voter Ties*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Westinen, Jussi, Elina Kestilä-Kekkonen & Aino Tiihonen (2016), “Äänestäjät arvo- ja asenneulottuvuuksilla”. Teoksessa Grönlund, Kimmo ja Hanna Wass (toim.), *Poliittisen osallistumisen eriytyminen – Eduskuntavaalitutkimus 2015*, 273–297. Oikeusministeriön julkaisuja 28/2016.
- Westinen, Jussi, Ville Pitkänen & Elina Kestilä-Kekkonen (2020), ”Perussuomalaisten äänestäjäkunnan muutos 2011–2019”. Teoksessa Teoksessa Borg, Sami, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*, 308–332. Oikeusministeriön julkaisuja 5/2020.